

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Středisko ibero-amerických studií

Diplomová práce

Bc. Jakub Dušek

Administrativa a ekonomika tzv. říše Aztéků

Administrative and economy of the so called Aztec Empire

Praha 2015

Vedoucí práce: doc. Markéta Křížová, Ph.D

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí práce, paní doc. Markétě Křížové, PhD., za čas věnovaný mé práci, odbornou pomoc a užitečné rady.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 12. května 2015

.....
Jméno a příjmení

Klíčová slova (česky)

Aztékové, říše, hospodářství, správa, Mesoamerika.

Klíčová slova (anglicky):

Aztecs, empire, economy, administrative, Mesoamerica.

Abstrakt (česky)

Tato diplomová práce zkoumá a ověřuje hypotézu, zdali politický celek, v literatuře tradičně nazývaný jako „aztécká říše“, byl skutečně říší ekvivalentní evropským státům té doby. V návaznosti na tuto hypotézu byly stanoveny dva cíle práce. Prvním je zodpovědět na otázku, na jakých principech skutečně stál tento mocenský útvar, jak se lišily vztahy mezi jádrem říše a ostatními provinciemi a co tyto vztahy ovlivňovalo. Druhým cílem je prozkoumat hospodářský systém aztécké říše, neboť ten byl značně provázán s jejími politickými kroky a ovlivňoval je. Analyzovány jsou všechny tři složky aztécké ekonomiky, tedy zásobování Trojspolku vlastními silami (intenzivní zemědělství, obchod) a odebírání tributů z podrobených území. Pozornost je také věnována dějinám „aztécké říše“ a jejímu mesoamerickému kontextu. Hlavními zdroji jsou editované prameny z raně koloniální doby, zachycující situaci před příchodem Evropanů a sekundární literatura vycházející především z etnohistorického výzkumu.

Abstract (in English):

This thesis examines and tests the hypothesis whether political entity, in literature traditionally referred to as the "Aztec Empire", was actually an empire equivalent to European states of that age. Based on this hypothesis there are two objectives in this paper. The first one is to answer the question of what principles really stood on this political entity, how the relationships between the core of the empire and other provinces varied and what affected these relationships. The second objective is to examine the economic system of the Aztec empire because that was extensively intertwined with its political actions and influenced them. All three components of the Aztec economy are analyzed, thus supplying the Triple Alliance on its own (intensive agriculture, trade) and extracting tributes from conquered territories. Attention is also paid to the history of "Aztec empire" and its Mesoamerican context. The main sources are edited sources from early colonial times, depicting the situation before the arrival of Europeans and secondary literature, stemming mainly from ethnohistorical research.

Obsah

Úvod.....	8
Jazyková poznámka	9
Bibliografická poznámka	9
Prameny	9
Odborná literatura	16
Evropané v Mexiku a jejich etnohistorické prameny.....	17
Vymezení některých pojmů	19
1. Aztécká civilizace v širším kontextu	20
1.1. Dějiny Tenochků a jejich politicko-hospodářských struktur	22
1.1.1. Dějiny etnika	22
1.1.1.1 Verze mytická.....	22
1.1.1.2 Verze historická.....	24
1.1.2. K názvům: Aztékové, Mexikové, Tenochkové.....	27
1.1.3. Tenochkové a Tenochtitlán v pre-imperiálním období.....	30
1.1.4. Dějiny Tenochků od Itzcoatla po Moctezumu II.	36
2. Administrativa říše	44
2.1.1. Politická organizace Tenochků	44
2.1.2. Politické uspořádání jádrové oblasti říše	49
2.1.3. Hierarchie politického uspořádání v jádrové oblasti.....	50
2.1.3.1 Texcocská (acolhuaská) sféra vlivu	52
2.1.3.2 Tepanécká sféra vlivu.....	52
2.1.3.3 Tenochská sféra vlivu.....	53
2.1.4. Společné podniky politických celků jádrové oblasti.....	53
2.1.5. Shrnutí základních rysů jádrové oblasti	56
2.1.6. Vnější provincie	57
2.1.6.1 Plátcovské provincie.....	58
2.1.6.2 Strategické provincie.....	58

2.2. Soudržnost říše.....	60
2.3. Shrnutí administrativního uspořádání tenochské říše	62
3. Hospodářství tenochské říše.....	64
3.1. Logistika.....	64
3.2. Platidla v tenochské říši	66
3.3. Trhy.....	66
3.4. Dálkový obchod – <i>pochtecové</i>	67
3.5. Tribut.....	71
3.6. Vztah mezi tributem, dálkovým obchodem a lokálními trhy.....	73
3.7. Ekonomická situace v Mexickém údolí.....	73
3.8. <i>Chinampy</i> a jejich role v zásobení Tenochtitlánu (Calnek, 1972).....	76
Závěr	78
Bibliografie	84

Úvod

Tato práce si klade za cíl analyzovat dva důležité aspekty tzv. aztécké říše. Uvnitř ní byla totiž politika, respektive správa celého politického celku, silně provázána s jejím hospodářstvím. Proto bude tato práce zaměřena na oba aspekty. Samotnému studiu obou oblastí bude předcházet část zahrnující základní informace o bibliografických pramenech a problémech při práci s nimi, dále zde také bude pojednáno o správném názvosloví pro tematiku této práce. V poslední řadě bude v úvodu věnován prostor pro historii „aztécké říše“. Důvodem k jejímu zařazení je nastínit, jak jednotlivé prvky, jež budou dále v práci rozebírány, vznikaly a dále se vyvíjely od počátku až do vrcholného období „aztécké říše“. Právě vrcholné období je klíčové pro tuto práci, neboť všechny analyzované oblasti budou odrážet situaci v tomto časovém rozmezí, tedy v době těsně před příchodem Evropanů do dnešního Mexika. To je dáno zejména tím, že pro toto období je k dispozici nejvíce pramenů, ať již ze strany indiánské nebo evropské. Po úvodní části již bude následovat kapitola zabývající se hospodářstvím a ekonomickými procesy uvnitř „říše“. Jelikož vedle obchodní činnosti byl neméně důležitým způsobem obohacení a zásobení také přísun tributu, budou tyto dva prvky pojednány odděleně. A právě jejich analýzou bych chtěl odpovědět, do jaké míry tyto dvě oblasti – tribut a obchod – byly důležité pro zásobení tří vůdčích měst „aztécké říše“, nazývaných jako Trojspolek. Druhá stěžejní část práce, zabývající se administrativou a politickými vztahy uvnitř „říše“, se bude snažit podat obraz toho, jak byl tento politický celek spravován a jaké politické vztahy uvnitř něj probíhaly. Zaměřím se jednak na politické procesy a vztahy uvnitř Trojspolku, ale zároveň také na způsob správy vzdálených oblastí a jejich vztahů k centrální oblasti „říše“. Hlavní otázkou této části bude, na jakých principech skutečně stál tento mocenský útvar, respektive do jaké míry byl celek koherentní a jak se lišily vztahy k jednotlivým provinciím v závislosti na různých aspektech (geografická poloha, přírodní bohatství atd.). Závěr práce bude věnován shrnutí všech zjištění a rekapitulaci stanovených otázek a jejich odpovědí.

Jazyková poznámka

Protože nahuatl, jazyk Aztéků, byl zaznamenán Španěly, budou v této práci použity pošpanělštěné varianty nahuaských termínů. Jelikož je nahuatl aglutinačním jazykem, byla by flexe jejich podstatných jmen dle pravidel českého jazyka obtížná. Jejich skloňování bude vycházet ze španělské varianty slova, která je oproti původní verzi zjednodušena. Například nejvyšší vládce aztéckých měst byl označován jako *tlahtoani* (pl. *tlahtohqueh*), z čehož pošpanělštěním vznikla forma *tlatoani*, která bude v textu používána a skloňována, včetně tvoření množných čísel. Výjimkou bude pouze slovo *calpulli* (rodová občina), které bude v textu neměnné a *tlameme* (nosič), kdy bude užíváno pro jeho množné číslo španělská forma *tlamemes*; důvodem je obtížné skloňování těchto slov. Co se týče toponym a názvů obyvatel daných oblastí, taktéž jsou používány jako výchozí tvary pošpanělštěné podoby. Výjimkou u cizích slov bude záměna „c“ za „k“ v případech, kdy by po „c“ mělo následovat „y“, například slovo *pochteca* (kupec) bude v 7. pádě plurálu psáno „*pochteky*“. Výslovnost všech těchto slov přejatých z nahuatlu odpovídá výslovnosti ve španělštině.

Bibliografická poznámka

Prameny

Pro výzkum „aztécké říše“ je charakteristické široké spektrum pramenů, jež se dají pro bádání využít. Od původních – nativních – kodexů, po kroniky pocortésovské psané jak Indiány, nejčastěji potomky dřívější šlechty, tak španělskými misionáři, kteří přišli na území Nového Španělska za misijní činností.

Dva nejdůležitější prameny pro tuto práci jsou kroniky zabývající se aztéckou říší z pohledu Tenochtitlánu (hl. město říše). Jelikož práce s takovými dokumenty skýtá značná úskalí, je nutné si každou z nich představit, včetně jejich autorů. Těmi jsou člen řádu dominikánů Diego Durán a potomek aztécké nobility Hernando Alvarado de Tezozómoc.

Pozadí a motivace jednotlivých autorů

Diego Durán

Kromě vojáků, kteří se přímo účastnili dobývání a následně o tom podali zprávu, se pera ujímali i další Španělé. Nejčastěji se jedná o členy některých církevních řádů, jež se do Nového světa dostaly. Obvyklým důvodem k tvorbě děl popisujících aztécké zvyky a praktiky bylo poskytnout ostatním kněžím informace, jež by mohly následně užít k efektivnější christianizaci původního obyvatelstva a vykořenění původních tradic. I když tyto dokumenty podávají obraz o dějinách a tradicích Aztéků, jedná se o vnější pohled a interpretaci. Následkem toho je vždy přítomna možnost, že v textu se budou nacházet nepřesnosti či poněkud pokřivená realita původního indiánského světa.

Mezi významné evropské kronikáře v Novém světě, jehož dílo bylo pro následující práci využito, patří Diego Durán. Ačkoli se narodil v Seville (1537?), většinu svého života prožil v Novém Španělsku (koloniální název pro dnešní Mexiko). V mládí se naučil jazyk Aztéků (nahuatl) a později vstoupil do řádu dominikánů (Crawford, 1995). Když posléze pracoval s Indiány, které měl obracet na křesťanskou víru, případně je v ní vzdělávat, byl svědkem toho, že i když navenek ctili křesťanskou víru, potají si nadále uchovávali některé tradice ze svého původního náboženství. Na vině byli, dle Durána, jeho řádoví bratři ignorující situaci Indiánů, respektive jejich neznalost původní kultury, historie a náboženství. Kdyby tito mniši, dle zmíněného dominikána, byli lépe vzděláni v kultuře původního obyvatelstva, byli by s to vykonávat misionářskou činnost efektivněji (Crawford, 1995).

To by hlavní důvod, proč se Durán dal do tvorby svého díla. Chtěl vytvořit jakýsi náhled na aztéckou kulturu, na němž by se mohli vzdělávat další mniši. Jeho práce je složena ze tří částí, každá pojednávající o specifické oblasti. První kniha, jež byla dokončena roku 1570, je pojmenována *Libro de los ritos y ceremonias en las fiestas de los dioses y celebración de ellas*. V ní jsou popsáni nejdůležitější božstva aztéckého panteonu, jejich rituály a obřady, zároveň se autor snaží utvořit vztah původního náboženství ke křesťanskému (Máñez, 2008: 8)¹. Druhá kniha, *Calendario Antiguo*, dopsána sedm let po první, popisuje aztécký kalendář, jeho fungování a slavnosti původních obyvatel. Třetí kniha, nejobsáhlejší ze všech, *Historia de las*

¹ Durán se domníval, že původní obyvatelé Mexika byli potomky jednoho ze ztracených izraelských kmenů a jeden z hlavních bohů nativního panteonu, Topiltzin-Quetzalcoatl, byl apoštolem Tomášem (Heyden, 1994).

Indias de Nueva España y islas de Tierra Firme, vykládá aztécké dějiny od jejich bájného počátku až po příchod Španělů, popisuje rozšiřování „aztécké říše“ a také její hospodářskou stránku. Pro tuto část, dokončenou v roce 1581, čerpá autor především z dnes již ztracené kroniky, označované jako „Crónica X“, jejíž původ je neznámý (sám Durán ji nazývá jako „*historia*“ nebo „*historia mexicana*“) (Colston, 2010: 123). Mezi jeho další zdroje patří orální vyprávění Aztéků a španělských dobyvatelů, kteří si prošli dobytím „říše“. Právě nadměrné užívání dokumentu „Crónica X“ je hlavní příčinou toho, že jeho kniha o dějinách je zaměřené téměř výhradně jen na Tenočky, tedy obyvatele Tenochtitlánu. Crawford udává, že „Crónica X“ byla napsána nejspíše jedním z Tenočků, nejpravděpodobněji někým z vyšší vrstvy (Crawford, 1995).

Zmínit je také třeba jeden z jeho dalších důvodů k sepsání aztéckých dějin. Jelikož byly první dvě knihy zaměřené na popis aztéckého náboženství, kvůli jeho povaze, tak vzdálené křesťanské, mluví autor o Aztécích jako o násilných a barbarských pohanech. Avšak protože Durán nechce zanechat o nich pouze špatný obraz, píše třetí knihu o dějinách, v níž se o Aztécích hovoří nejen jako o statečných válečnících, ale i jako o lidech spravující velmi uspořádanou a fungující říši (Colston, 2010: 123). To je také důvod, proč lze v Duránově kronice nalézt tolik dat o správě a ekonomice „říše“, neboť informací z těchto oblastí bylo v původní kronice („Crónica X“) mnoho a sám dominikánský autor v nich viděl možnost, jak ukázat Aztéky jako rozumné a organizované lidi. Zároveň však nesmíme zapomenout, že ačkoli ze všech tří knih vyšla jeho *Historia* jako poslední, jedním z jejich cílů bylo podat čtenáři jakýsi rámcový pohled na aztéckou civilizaci, než bude pokračovat s dalšími knihami (Colston, 2010: 125).

Lze tedy shrnout, že hlavní důvody pro sepsání třetí knihy o aztéckých dějinách byly dva. Prvním bylo poskytnout kontext předchozím dvěma knihám o náboženství a umožnit tak ostatním řádovým bratrům lepší pochopení aztéckého světa, což povede posléze k efektivnější evangelizaci Indiánů. Druhým úkolem knihy bylo zviditelnit úspěchy „aztécké říše“, její organizaci a správu, což implicitně dokazovalo vospělost aztéckého lidu. Na druhou stranu je třeba mít na paměti, že Duránovo nadměrné užívání původního pramene, jakým byla „Crónica X“, poskytlo autorovi data nejen pozitivní, ale zároveň i ta negativní, přičemž obě polohy se v celém jeho díle – všech třech knihami – setkávají (Colston, 2010: 125).

Duránova kronika byla publikována až ke konci 19. století, jako edice Josého F. Ramíreze roku 1867, pro niž využil rukopis dodnes uložený v Národní knihovně v Madridu. Pro tuto práci bude využívána verze dostupná ve virtuální knihovně Institutu Cervantes. Jedná se o digitální reprodukci vydání z roku 1867 v Mexiku. Dokument byl elektronicky publikován v roce 2005 a je dostupný na webové adrese: <http://www.cervantesvirtual.com/obra/historia-de-las-indias-de-nueva-espana-y-islas-de-tierra-firme-tomo-i--0/>

Hernando de Alvarado Tezozómoc

Další, kteří zanechali psané dokumenty o nově objevených území, byli i potomci aztéckých elit, jakým byl i Alvarado Tezozómoc. Pocházel z rodiny aztécké nobility, neboť jeho otec byl rodinný příbuzný Axayacatla (šestý aztécký panovník vládnoucí mezi léty 1469 a 1481) a matka byla jednou z dcer Moctezumy II. Po křesťanském vzdělání pracoval jako překladatel mezi nahuatlem a španělštinou. Jeho španělsky psané dílo *Crónica mexicana* sepsal nejspíš v roce 1598, ale vydal je až lord Kingsborough² v 19. století (McPheeters, 1954: 510). Ačkoli nejen tato práce, ale všechny, jež byly napsány nativními autory, jsou neskutečně cenné a bohaté na informace, mají dvě nevýhody, na které je třeba brát ohled. První je jejich zaměření se na elitní část společnosti, tudíž je zde málo prostoru věnováno běžnému obyvatelstvu. Druhým problémem je křesťanská výchova těchto autorů, jejíž důsledky se projevují i v jejich textech, což může mít za následek poněkud zabarvený obraz aztécké skutečnosti. Pro tuto práci bude využito vydání z roku 2012 nakladatelstvím Red ediciones v Barceloně, jehož nevýhodou je absence poznámkového aparátu.

Crónica Mexicana, narozdíl od Duránova díla, nevznikla z nějakého specifictějšího důvodu. Pochopitelně se nejednalo o evangelizační záměr, ani nešlo o snahu vyřešit případný spor, Tezozómoc chtěl zkrátka pouze zachovat historický pohled šlechty původního obyvatelstva v předhispánské době. Toužil zachovat dějiny svého lidu dle vyprávění členů *pipiltin* pro pozdější generace (Vázquez, 2011: 22). Jaké jsou tedy charakteristické prvky tohoto díla? Kromě již zmíněného soustředění se na pouze šlechtu aztécké společnosti, je to i oslava všech činů a skutků tenochských

² Vydané na podporu přetrvávajícího názoru, dle něhož jsou Indiáni považováni za potomky “deseti ztracených kmenů” Izraele, které byly vyhnány ze svých domovů asyrským králem Shalmanesterem v 8. stol. před Kristem (doc. Křížová, nepublikovaná skripta Historiografie Latinské Ameriky).

pipiltin, kteří stojí za všemi úspěchy Tenochtitlánu. V díle je také patrná generalizace nobility, neboť téměř vždy vystupuje jako celek, s výjimkou těch částí, které se týkají postavy Cihuacoatla Tlacaeltzina. Pokud jde o historický čas v Tezozómocově kronice, tak datace zde téměř chybí a historie nemá přesný začátek, ani konec a je tak spíše statická (nebereme-li v úvahu střídání panovníků).

Textová komparace kronik

Pro každou ze zmíněných kronik je charakteristický jejich narativní způsob vyložení dějin, avšak oba dokumenty se i částečně shodují po stránce textové navzdory rozdílnému původu obou autorů. Tezozómoc i Durán užívají ve svých dílech *indigenismy* (slova indiánského původu), pro pojmenování věcí vlastní indiánské realitě. Jelikož však oba autoři psali dílo pro širší publikum, u něž se nepředpokládala znalost nahuatlu, každý takový *indigenismus* je v textu bezprostředně vyložen. V Tezozómocově případě lze v díle mnohokrát nalézt celé výčty indiánských slov, což může poněkud ztěžovat již tak náročný text, neboť každé je ihned doplněno o jeho výklad ve španělštině (Vázquez, 2011: 26):

„...dají mu korunu, jež je modrá a plná drahokamů, připomínající mitru, nazývají ji xiuhtzolli. Poté mu proděraví nosní přepážku, do níž následně vloží to, co nazývají teoxiuhcapitzalli, tenký, drobný a malinký kámen; následně mu dají matzopetztlí, znamenající řetízek či chránič zápěstí; a na pravou nohu na kotník mu nasadí náramek z barvené kůže ycxitecucuextli; poté mu nasadí modré sandály, to jest xiuhcactli, a modrý plášť pokrytý drahokamy; ještě mu oblečou maxtli, modře zdobenou bederní roušku.“³ (Tezozómoc, 2012: 212)

Z předešlé ukázky vyplývá další příznačný rys společný pro obě kroniky, a tím je praktická neschopnost nalézt jednoslovný protějšek k užitým *indigenismům*, pročež nezbyvá autorům jiná možnost, než zmíněné objekty vyložit delším popisem; nebo, jako v případě Durána, využít podobnost s něčím pro čtenáře známým ze západního světa. V následující ukázce Durán popisuje činnost aztéckých kněží během svátku měsíce Toxcatl a poukazuje na podobnost s mnichy ve Španělsku:

³ „...le ponen la corona, que es azul, de pedrería rica, como media mitra, le llaman xiuhtzolli. Luego le agujeran la ternilla de la nariz dentro de las ventanas de la nariz y luego le ponen lo que llaman teoxiuhcapitzalli, una piedra muy sutil, delgada, pequeñita, en la nariz, y luego le ponen el matzopetztlí, significa manopla o guante de malla, y en el pie derecho, la garganta del pie, le ponen una muñequera de cuero colorado llaman ycxitecucuextli, y luego le ponen las cótaras azules, son xiuhcactli, y una manta azul de red con pedrería sembrada, luego le ponen el maxtli, pañetes azules labrados.“

„Důvod, proč tito kněží takto chodili [od domu k domu], bylo kvůli almužně, kterou vyžebraли, neboť jak jsem řekl, žili pouze z darů a v chudobě a bylo to jako ve Španělsku, když chodí ministranti od dveří ke dveřím žehnat svčcenou vodou, aby jim dali nějakou almužnu...“⁴ (Durán, 2005: 280)

V případě Tezozómoca je třeba zmínit ještě jeden rys, již zmíněný v úvodu. Je to aspekt typický pro evangelizované indiánské kronikáře, totiž pronikání křesťanských prvků do jejich textů a následný vznik anachronismů (Vázquez, 2011: 26), jako např. když se v proslovu Cihuacoatla objevuje zmínka o pekelných plamenech (Tezozómoc, 2012: 238). Pro pochopení této narážky je třeba mít na paměti, jaká byla představa aztéckého podsvětí, jež se od křesťanského „pekla“ velmi lišila. I nejhorší aztécké podsvětí – Mictlan – nebylo charakteristické ani plameny, ani uhlíky, o kterých potomek aztéckých elit hovoří, ale jednalo se spíše o „území nehostinných stepí a polopouští na severu“ (Klápřtová, Krátký, 2001: 92).

Shrnutí

Nejpříznačnějším rysem pro obě výše zmíněné kroniky je jejich společný základ, na němž byly svými autory vytvořeny, tedy na dokumentu nazývaném Crónica X. Jelikož je tento spis zaměřen téměř výhradně na šlechtu Tenochtitlánu, promítá se tento postoj i v dílech Durána a Tezozómoca: za všechna válečná tažení jsou oslavována tenochská vojska a poněkud stranou stojí oddíly z podrobených či spojeneckých měst; z perspektivy Tenochtitlánu je nazírána i správa dobytých provincií, jejichž deskripce v dílech více či méně chybí (výjimkou jsou popisy a informace týkající se hospodářských aspektů daných oblastí). Dalším společným prvkem pro obě historická díla je doba jejich publikace; ačkoli byla sepsána ke konci 17. století – obě dělí od sebe necelých dvacet let – byla publikována až ve století devatenáctém. Zaměříme-li se na textovou stránku kronik, pro obě je charakteristické využívání *indigenismů*, v případě Tezozómoca patrně hojnější.

Naopak účel, za jakým byla každá z kronik sepsána, je, dle mého názoru, jejich hlavním rozdílem. Náplní práce Diega Durána a jeho řádových bratří v Novém Španělsku byla evangelizace původního obyvatelstva, která, aby byla prováděna

⁴ „La causa de andar estos sacerdotes de esta manera era por respeto de aquella limosna que les daban porque como he dicho vivían de limosnas y en pobreza y era aquello como en España andan los monacillos por las puertas á echar agua bendita por respeto de que les den alguna limosna...“

efektivně, si vyžadovala znalost nativní kultury. Aby rozšířil ponětí o aztécké kultuře a pomohl k jejímu lepšímu pochopení, rozhodl se sepsat třídílné dílo, přičemž historická část slouží jako obecný přehled či kontext pro konkrétnější témata ostatních dvou dílů (i když byla napsána jako poslední). Naproti tomu v případě motivací Tezozómoca se nejedná o přílišnou utilitárnost. Tezozómoc se jeví spíše jako autor snažící se zachovat pohled svých (šlechtických) předků a jejich slavnou aztéckou minulost, k čemuž využívá jako prostředek kroniku. Dalším rozdílem mezi oběma kronikami je také historický čas v každé z nich. Zatímco Durán se drží tradičního křesťanského (evropského) pojetí dějin, tedy jako sledu událostí na pomyslné historické ose, Tezozómoc ve svém díle inklinuje k mesoamerické tradici, tedy cyklického chápání minulosti.

Obě kroniky představují bohatý zdroj informací o aztécké minulosti. Nicméně je třeba mít při jejich čtení na paměti zmíněná úskalí, jako je soustředění se téměř výhradně na nejvyšší vrstvu aztécké společnosti na jedné straně a vidění „aztécké říše“, její principy a fungování z pohledu Tenochtitlánu na straně druhé.

Další vhodné prameny pro studium aztécké kultury, které byly využity i v této práci, jsou *Dopisy* Hernána Cortése. Edice Oldřicha Kašpara vyšla roku 2000 v nakladatelství Argo, avšak obsahuje jen část všech dopisů. Původní *Cartas de Relación* určené španělskému králi Karlu V. byly psány mezi léty 1519 a 1526 a celkem se jedná o pět relací, přičemž původní verze prvního dopisu se nezachovala. Nicméně Cortésovo dílo je vhodnější spíše pro práce zabývající se problematikou samotného dobývání aztécké říše, než jejího fungování. Dílo mapující nejen Cortésovu výpravu, ale poskytující i více doplňujících informací o aztécké říši, *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España*, napsal Bernal Díaz del Castillo roku 1568, jehož cílem bylo podat obraz *conquisty* očima řadového účastníka podniku. Ačkoli kniha vyšla i v českém jazyce (překlad Luděk Kult, doslov Josef Polišenský), pracoval jsem s edicí opatřenou úvodní studií a poznámkami od Joaquína R. Cabañase z roku 1939, vydanou v Mexiku nakladatelstvím Pedra Robreda; nyní dostupné ve virtuální knihovně Institutu Cervantes. Posledním důležitým pramenem je dílo vznikající mezi léty 1540 až 1585 františkánského misionáře Bernardina de Sahagún *Historia general de las cosas de Nueva España*, známé také jako Florentský kodex. Jedná se o dílo pokrývající rozsáhlé etnografické a lingvistické oblasti aztécké kultury, založené na rozhovorech

s Indiány a studiu jejich původních kodexů. Použita byla verze z roku 2000, na níž pracovali Alfredo L. Austin a Josefina G. Quintana; vydána byla v Mexiku nakladatelstvím Cien de México. Toto dílo však bylo využíváno jen okrajově, neboť téma této práce se v Sahagúnově spise příliš nezkoumá.

Odborná literatura

Jelikož odborná literatura k tématu této práce v českém jazyce až na výjimky téměř chybí, většina použité literatury, především stěžejní díla, jsou od autorů ze Spojených států, dále to jsou pochopitelně autoři mexičtí. Za důležitou práci pro téma hospodářství „aztécké říše“ považuji svazek od Rosse Hassiga s názvem *Trade, Tribute, and Transportation* z roku 1985. Jelikož dílo popisuje politicko-hospodářskou situaci v Mexickém údolí po celé šestnácté století, tak je v něm vyložena situace nejen v době před španělským dobytím, ale i v období koloniálním. Autor v knize postupuje od obecnějších faktů ke konkrétnějším případům, časté jsou také statistické údaje, tabulky nebo mapy. K otázce aztécké ekonomiky je třeba také zmínit dva sborníky. Starší z nich editovali Pedro Carrasco a Johanna Broda a byl vydán v Mexiku roku 1978 pod názvem *Economía política e ideología en el México prehispánico*. Pět autorů v něm rozebírá nejen samotné hospodářství, ale vztah aztécké ideologie a socio-ekonomických struktur. Analyzované okruhy čerpají z etnohistorických⁵ pramenů, a i když jsou obsažená témata obecnějšího zaměření, společně podávají na látku ucelený pohled. Editory druhého sborníku, vydaného roku 1994 ve Spojených státech, byli Mary G. Hodge a Michael E. Smith. Jejich dílo *Economies and Politics in the Aztec Realm* je opakem k výše zmíněnému sborníku, jelikož otázky, na nichž pracovalo přes deset autorů, jsou velmi specifického zaměření. Na druhou stranu není studium v této publikaci zaměřeno pouze na centrum „aztécké říše“, ale pozornost je věnována i pohraničním oblastem, přičemž jsou často využívány i poznatky archeologie. Za zmínku také stojí kvalitní úvodní kapitola dvojice editorů. K tématu aztéckého hospodářství je třeba uvést ještě jednu publikaci. *Estructura económica de la sociedad mexicana según las fuentes documentales* je dílem Víctora M. Castilla Farrerese, jež bylo poprvé vydáno roku 1972. Pro tuto diplomovou práci bylo využito druhé vydání z roku

⁵Etnohistorie je obor zabývající se studiem zejména indiánských kultur z historického a antropologického hlediska. Využívá jak psané dokumenty a hmotné nálezy, tak rovněž orální tradici a etnografická data.

1984, jež vyšlo stejně jako vydání první v nakladatelství mexické univerzity UNAM. Tento svazek, jak již název napovídá, studuje ekonomické fungování Tenochtitlánu na základě analýz dochovaných pramenů ve španělštině i nahuatlu, jež jsou v textu mnohokrát citovány. V díle jsou taktéž popsány sociální aspekty důležité pro ekonomický sektor. Hodnotnou částí knihy je její příloha, ve které je stručně představeno přes osmdesát pramenů, jež byly autorem užity. K tématu aztécké administrativy je nejdůležitější a nejhodnotnější prací dílo shrnující výsledky bádání několika vědců, již se zúčastnili výzkumného semináře konaného roku 1986. Kolektiv šesti autorů (Frances Berdan, Richard Blanton, Elizabeth H. Boone, Mary G. Hodge, Michael E. Smith, Emily Umberger) v knize *Aztec imperial strategies* podává kompletní náhled na způsob správy „aztécké říše“. Díky mezioborové spolupráci jsou v díle kapitoly věnované i archeologickému bádání, či analýze aztéckého umění a kodexů. Bylo vydáno roku 1996 ve Spojených státech nakladatelstvím Dumberton Oaks. Autorem další vhodné práce ke studiu politického a společenského uspořádání Aztéků je Manuel M. Moreno. Jeho *La Organización Política y Social de los Aztecas* klade důraz i na historický vývoj samotné aztécké společnosti, k čemuž využívá i obecnější sociologická díla. Kromě výše zmíněných publikací byla využita i řada jiných, jež jsou zaměřeny buď na odlišné otázky, nebo pojednávají o Aztécích obecněji, přesto považují za vhodné některé z nich zmínit. Přehledné dějiny „aztécké říše“ a její expanze lze nalézt v *Aztec Warfare - Imperial Expansion and Political Control* od Rosse Hassiga, vydané roku 1988 v USA v nakladatelství Norman při Oklahomské univerzitě. Pro obecný přehled aztécké kultury a všech jejích prvků lze zmínit *The Aztecs - New Perspectives* od Dirka R. Van Tuerenhouta. Ačkoli má toto dílo blízko k popularizující literatuře, bohatá bibliografie nabízí díla i pro specifitější oblasti aztécké kultury a je tak vhodnou výchozí publikací k aztéckým tématům. Kniha byla vydána roku 2005 v nakladatelství ABC-CLIO v USA.

Evropané v Mexiku a jejich etnohistorické prameny

Dokumenty napsané účastníky dobovačných výprav a dalšími Španěly bezprostředně po *conquistě* jsou velmi cenným zdrojem informací o aztécké kultuře, je ale třeba si uvědomit, že často nebyli schopni pochopit, co vidí, a že se dívali skrze mřížku své evropské zkušenosti. Pomineme-li ty, kteří byli nedotčeni jakoukoli výukou

a měli problémy již při vlastním podpisu (takových však byla většina), nalezneme i takové, kteří uměli číst a psát anebo měli jisté povědomí o dějinách či literatuře. Vzdělanější jednotlivci si tak mohli přivést do Nového světa určité znalosti, které poté analogicky srovnávali s tím, s čím se setkávali na nově objevených územích. Tato neustálá komparace zůstala zachována i do dnešní doby v americké španělštině, kdy jedna věc může mít dva názvy, tedy jeden indiánský a druhý, odrážející podobnost s něčím pro conquistadory známým, nebo zkrátka nově vymyšlený (příkladem může být ovoce papaya; zatímco označení *papaya* je indiánského původu, *lechosa* je invencí Španělů (Tomás, 1998: 135).

Jak je zmíněno výše, ti vzdělanější si mohli dovést přes oceán historické znalosti např. o římské říši, či o středověkých královstvích. Zároveň ale principy politické, ekonomické a kulturní, které fungovaly v Evropě v 15. a 16. století, byly natolik odlišné od těch v Novém Světě, že pro nově příchozí z Iberského poloostrova byly jen s velkými problémy pochopitelné. Právě toto nepochopení a analogické přirovnávání ke *známému* z tehdejší Evropy, případně jejích dějin, způsobilo jisté nepřesnosti v zachovaných dokumentech mapujících právě objevený kontinent a historii jeho obyvatelstva. A ačkoli se poté španělští mniši snažili situaci pochopit, ať již z vyprávění Indiánů, nebo při práci se zachovanými kodexy, mnohdy se na výsledných textech projevil vliv křesťanství; a to buď ze strany samotných mnichů, nebo ze strany indiánských informátorů, kteří již také byli do značné míry evropským náboženstvím ovlivněni.

Všechna výše zmíněná tvrzení je proto potřeba mít při práci s kronikami neustále na paměti. V dílech od autorů, jakými byly například Bernal Díaz del Castillo, Hernán Cortés, Bernardino de Sahagún, lze nalézt jisté nesrovnalosti, které jsou jasným důkazem nepochopení aztécké reality, a tak nezbyvá, než být při interpretaci takovýchto etnohistorických pramenů opatrný, stejně jako při používání některých termínů, které budou objasněny níže. Dalším problémem při studiu aztécké kultury je jakýsi statický pohled, který na ni máme, ať z již zmíněných pramenů, nebo současných odborných prací. Důvodů pro tuto skutečnost je několik. Jednak samotní obyvatelé Mexického údolí záměrně manipulovali nejen s dějinami podrobených kultur, ale i s dějinami vlastními. Zároveň také většina zachovaných pramenů je psána z pohledu Tenochtitlánu, respektive Trojspolku, a tak zatímco se můžeme dozvědět,

jak danou skutečnost chápali z jejich pohledu, není již tolik dokumentů, v nichž bychom mohli získat pohled z druhé strany. Příkladem může být dlouhodobý konflikt Tenochků s Tlaxcalteky, jež je každou stranou nazírán různě.⁶

Vymezení některých pojmů

Jelikož v rámci „aztécké říše“ by mohlo užívání některých pojmů způsobit čtenáři nejasnosti, bude věnován prostor nyní vyjasnění některých termínů. Důvodem k tomuto kroku je skutečnost, že Španělé, kteří se v 16. století setkali s aztéckou kulturou a psali o ní svá díla, nevěděli, jak dané fenomény pojmenovat. Tento problém řešili užíváním názvů z evropského prostředí, které však mnohdy nemusí zcela odpovídat skutečností Nového světa.

Mezi takové případy patří i označení aztécké elitní společenské třídy jako nobility, což někteří autoři používají s určitou rezervou. Avšak dle Michaela E. Smitha je užívání termínu šlechty pro aztécké *pipiltin* odpovídající, neboť tato třída byla oficiálně uznávána a práva a povinnosti jejích členů byla přesně vymezena a zároveň se jednalo i o dědičnou třídu (avšak v případě Aztéků nebyl vyloučen ani postup z nižší třídy do vyšší) (Smith, 1986: 74). Tohoto argumentu se přidržím i v této práci, tudíž označení *pipiltin* bude shodné se šlechtou.

Dalším případem je označování určité oblasti jako provincie, neboť význam, respektive jeho užití se v některých pramenech může lišit.⁷ V této práci bude pod pojmem provincie chápán region se společnými zeměpisnými a etnickými rysy, který měl jistý vztah k Trojspolku, zároveň také provincie představuje oblast politicky a ekonomicky vymezenou, ze které byl vybírán tribut či byla vyžadována jiná služba.

Třetí termín, jehož užívání je třeba objasnit, se týká pojmenování titulu aztéckého panovníka, tzv. *nejvyššího mluvčího*, nazývaného *tlatoani*.

⁶ Ohledně sporu mezi Tenochtitlánem a Tlaxcalou viz Frederic Hicks, 1979; Hassig, 1988.

⁷ Carrasco zmiňuje rozdílnost významu termínu v dokumentech *Codex Mendoza* a *Memorial de Tlacopan* (Carrasco, 1999: 21).

1. Aztécká civilizace v širším kontextu

Jelikož „aztécká říše“ navazovala na již dříve existující kultury v regionu, je třeba tento kulturně-geografický a historický region zmínit ještě před tím, než bude věnována pozornost samotným Aztékům. „Říše Aztéků“ spadá do oblasti Mesoameriky, což je termín pocházející z roku 1943 od Paula Kirchhoffa (Kirchhoff, 1943). Mesoamerika je označení specifického regionu, jež není slučitelný s geograficky vymezenou Střední Amerikou a zároveň se ani nejedná pouze o území dnešního Mexika, jelikož mezi mesoamerická etnika se řadí i kultura Mayů, jejichž doménou byly kromě jižního Mexika i Guatemala, Salvador a Honduras. Mesoameriku lze tedy chápat jako region na severu vymezený hranicí aztécké sféry vlivu, na jihu hranicí mayské oblasti. Drobné potíže působí vývoj nejstarších amerických kultur, jelikož v určitých stádiích mohly sdílet určité rysy typické pro Mesoameriku, avšak postupem času tyto prvky mohly opět vymizet (Van Tuerenhout, 2005: 19). Mesoamerický kulturní areál je založen na existenci kultur, které sdílejí více charakteristických znaků. Mezi ně se řadí společné prvky v zemědělství (pěstování kukuřice, kakaa, šalvěje hispánské mj.), řemeslech (práce s obsidiánem, práce s ptačími pery), oblékání, architektura (stupňovité pyramidy), písennictví a s tím spojené dokumenty, kalendář a náboženské rituály (Kirchhoff, 1960: 9). Právě kalendář patřil v Mesoamerice k jednomu z nejpropracovanějších systémů a jeho závislost či propojenost s náboženstvím je pro něj charakteristická a jedno bez druhého se neobejde. Mesoamerický kalendář byl úzce spjat s pohyby nebeských těles a stál na dvou typech roku, na solárním a sakrálním. První počítal s 365 dny, tedy 18 měsíci po 20 dnech, kdy se ke konci roku přičítalo vždy 5 dní; sakrální rok trval 260 dní, přičemž každý den měl svůj specifický název vycházející z kombinace 13 čísel a 20 názvů dnů. Nejdelším mesoamerickým časovým úsekem byla perioda o délce 52 let, což byla doba, kdy na jeden den připadl začátek jak solárního, tak i sakrálního kalendáře (přednáška Nativní kultury doc. M. Křížové).

Pro Mesoameriku také lze určit jednotlivé historické časové etapy, přičemž výchozím bodem je přechod k usedlému zemědělství kolem r. 1500 př. n. l., konečným mezníkem je poté příchod Evropanů (Kostičová, Křížová, Květinová, 2011: 21).

V tomto mezidobí rozlišujeme tři základní periody: dobu předklasickou, klasickou a poklasickou; ty můžou být ještě dále rozlišeny na rané, či pozdní.

Aztécká kultura, která se začala rozvíjet ve středním Mexiku, byla tou poslední v oblasti. V předklasické době se v tomto regionu nacházela města menších rozměrů, která mezi sebou soupeřila. Takový je případ i měst Cuiculco a Teotihuacan. Byl to nakonec Teotihuacan, který se v 2. století n. l. stal regionálním hegemonem a uzavřel tak předklasické období. V průběhu 3. století se vyvinul v metropoli mající obchodní kontakty i s mayskou oblastí a díky přítomnosti přírodních zdrojů a úrodné půdě v okolí mohla jeho populace čítat až 250 000 obyvatel (Kostičová, Křížová, Květinová, 2011: 33). Důležitost obchodní výměny dokládá i další rozvíjející se město v oblasti, Monte Albán. Konec klasického období v 9. století znamenal zánik velkých středisek, což jen dokazuje pevné kontakty i mezi vzdálenými centry, jelikož tento kolaps – vyliďnění měst, slábnutí obchodu a umělecké produkce – postihl jak civilizaci v mayské oblasti, tak i kultury Teotihuacanu a Monte Albánu. Následující století nedocházelo k velkým politickým změnám, za zmínku stojí pouze krátké období dominance města Tuly. Až ke konci poklasického období (10. – 15. století) nastupují Aztékové.

Ti se usadili na jezeře v Mexickém údolí, které ve svém jazyce nazývali Anahuac. Zde již však už od 12. století n. l. pobývaly skupiny mluvčích jazyka *nahuatl* (tímto jazykem hovořili i Aztékové), kteří zde vystavěli městská centra s vládnoucími dynastiemi a dali tak vzniknout prvním městským státům nazývaných *altepetl* (voda - hora) (Berdan et al., 1996: 1). Tyto politické celky se později staly základní politickou jednotkou. Nejčastěji se skládaly z hlavního města, kde pobýval panovník – *tlatoani* (nejvyšší mluvčí) – a fungovalo jako politické, ekonomické a náboženské centrum; v jeho okolí se poté nacházely menší vesnice a usedlosti, jež byly zaměřené především na zemědělskou činnost. Takový městský stát mohl samozřejmě existovat samostatně, avšak častější bylo sdružování více *altepetlů* do větších politických celků. V takovém případě si města nadále udržela svoji vládu, respektive svého *tlatoaniho*, zároveň se ale mohlo nejmocnější město z celku díky svému vlivu dostat nad ostatní a stát se tak jistým „hlavním městem“ celé aliance, nazývaným *huey altepetl*, v jehož čele stál *huey tlatoani*, nejvyšší mluvčí.

Koncem 14. století dominovaly Anahuacu dva městské státy, na jedné straně Tepanékové s hlavním městem Azcapotzalco, na straně druhé Acolhuové s centrem

zvaném Texcoco. V tuto dobu jsou již Aztékové na politickém poli v Mexickém údolí aktivní, což je popsáno níže.

1.1. Dějiny Tenochků a jejich politicko-hospodářských struktur

Hlavní město Mexika, Ciudad de México, jedno z největších měst světa, bylo kdysi hlavním centrem kultury Mexiků, respektive Aztéků. Téměř celé Mexické údolí je v současné době jednolitě zastavěno na vysušených jezerech, na jejichž březích však před více jak pěti sty lety stála vzkvétající města, mezi nimiž docházelo ke vzájemné interakci. Mezi těmito městy panovalo po většinu 15. století město Tenochtitlán, ve svém vrcholném období jedno z nejpočetnějších v tehdejší světě. Než však dospělo do této fáze, jeho obyvatelé museli ujit dlouhou cestu, jež bude v následujících kapitolách popsána. Jednak tím budou vysvětleny samotné názvy etnika, které bývají v literatuře často k vidění, ale zároveň si také ukážeme, jak během putování a geneze získávala tato kultura zkušenosti a postupy později aplikované ve větší míře.

1.1.1. Dějiny etnika

Historii zmíněného etnika lze zkoumat z několika úhlů pohledů, a jelikož tu skutečnou historii, zdá se, nikdy nezjistíme, podíváme se na obě jejich verze – mytické a historické. Snad v průsečíku obou můžeme najít nejpravděpodobnější možnost. Potíží je, že již samotní Aztékové zacházeli se svými imperiálními dějinami velmi obratně a mnohdy celé kapitoly svého zrodu záměrně vymazávali, aby je mohli poté nahradit více politicky vyhovujícími. Prvním způsobem budou dějiny mytické, založené především na náboženských mýtech o stvoření, poté se podíváme na verzi historickou.

1.1.1.1 Verze mytická

Někteří autoři (Van Tuerenhout, 2005) označují jako výchozí bod pro původ Aztéků (Mexiků)⁸ tzv. Aztlan (odtud jejich název), bájně místo připomínající rajskou zahradu (Aztlan v překladu znamená Bílé místo, tedy „jezero bílých volavek“ (Klápštová, Krátký, 2001: 30)). Skutečný původ lze však vyhledat již v polomytickém městě Tula (nazývaném taktéž Tollan), obývaném Toltéky, kde vládl jistý Quetzalcoatl.

⁸ Pro vysvětlení denominací viz kapitolu *K názvům: Aztekové, Mexikové, Tenochkové*

Nelze s jistotou říct, co se pod postavou s tímto názvem skrývá. Je jisté, že Aztékové měli ve svém pantheonu boha s takovýmto jménem, avšak také je možné, že Quetzalcoatl byl panovník právě města Tuly, za jehož vlády město vzkvétalo, dle legendy to byl právě on, kdo naučil Toltéky řemeslům, uměním a daroval jim kalendář. Dle jiné pověsti se mohlo jednat o hrdinu, který stvořil lidstvo a následně jim věnoval kukuřici. Když později došlo v Tule k zhroucení celé kultury, vydalo se několik nomádských tlup, či kmenů, hromadně nazývaní jako *Chichimékové*, k postupu na jih. Během putování se tato kočovná skupina dostala do Teotihuacánu, Města bohů, kde si každý kmen zvolil svého náčelníka, aby poté opět všichni pokračovali v cestě. Mezi těmito skupinami byli již zmínění Toltékové, ale také Mexikové⁹ nebo např. Otomíové. Další zastávkou pro všechny zúčastněné se dále stal Chicomoztoc, údolí „...*mezi skalisky, kde všichni pro nouzi a bídu naříkali, jelikož trpěli velkým hladem a velkou žízni.*“ (Sahagún, 2000: 977). A zde již přichází na řadu výše zmíněný Aztlan, neboť to bylo právě zde, kde se nacházelo sedm jeskyň, které v té době posloužili kočovným kmenům jako svatyně, ve kterých provozovali oběti (Castillo, 1984: 22). Avšak po určité době začaly kmeny jeden po druhém tuto oblast na popud svých božstev opouštět. Do Mexického údolí se ještě před samotnými Mexiky vydali Tepanékové, Acolhuové a Chalkové, podobným směrem se také mj. vydali Tlaxcaltékové, Huexotzinkové a Cholulané (Sahagún, 2000: 979). Jako poslední se z Aztlanu vydali Mexikové, vedeni svým náčelníkem (knězem), přes něhož k nim promlouvalo jejich hlavní božstvo Huitzilopochtli (Castillo, 1984: 25). Takto vedeni se po dalším období putování dostali konečně do Anahuacu, ve kterém již ale v té době dříve dorazivší skupiny utvořily etablované politické celky, mezi které se museli Mexikové inkorporovat. Po jisté době strávené stěhování se z jednoho místa na druhé uvnitř Mexického údolí, spatřili dle pověsti orla sedícího na kaktusu, což bylo boží znamení Huitzolopochtliho, jenž takto označil Mexikům místo, kde mají definitivně založit roku 1325 své město Tenochtitlán.

⁹ Sahagún vysvětluje vznik jejich názvu spojením dvou nahuaských slov: *me* – označující rostlinu agáve, a *citli* – zajíc. Dále udává, že kněz, jež vedl Aztéky během jejich putování, dostal po narození jméno *Citli*, a jelikož místo do kolébky ho ukládali do velkého listu agáve, začali mu od té doby říkat *Mecitli* (*Zajíc, který vyrůstal v listu agáve*). Tento název poté přijal za svůj celý kmen a díky drobným úpravám v pravopisu tak vzniklo označení *Mexicatli*, tedy Mexikové (Sahagún, 2000: 972).

1.1.1.2 Verze historická

Ačkoli mytické záznamy nemívají své místo ve skutečné historii, je třeba vyložit, proč a jak nám mohou posloužit aztécké texty i přes to, že se v nich často nachází určité množství polomytických až mytických prvků, pro zkoumání jejich opravdových dějin (Smith, 1984). Mesoamerika je totiž jedinečná mj. v tom, že se zde, jako na jediném místě celého amerického kontinentu, vyvinuly hned čtyři indiánské kultury - mayské, zapotécké, mixtécké a nahuaské - které ještě před příchodem španělských dobyvatelů dospěly k tradici psaní vlastních dějin. Jelikož oblast Tenochtitlánu, respektive Ciudad de México, byla nejen ekonomickým, ale i společenským centrem v době předkolumbovské byla zde soustředěna veliká pozornost na zmapování zdejších dějin (i v později v době koloniální). Nejen díky tomu jsou tenochtitlánské texty nejlépe popsány, k porozumění a vyložení indiánských tradic také pomohly snahy kronikářů a dalších vzdělaných lidí, kteří zkoumání a zapisování těchto dokumentů zasvětili dlouhá léta. Dějiny nahuaské kultury se mohly šířit dvěma způsoby, jednak ústně, ale také písemně, nejčastěji to však bylo kombinací obou možností. A tak, když se později v koloniální době přepisovaly, nebo znovu-utvářely „původní“ kodexy, byla nutná znalost jak obrázkové části, tak části orální, což ale způsobovalo problémy s interpretacemi glyfů a jejich následného přepsání do latinky (Calnek, 1978). Avšak jeden z důvodů, proč lze některé dokumenty využívat pro výzkum dějin, je lineární povaha některých z nich, která je zde v naprostém protikladu k tak známému cyklickému vnímání času u mesoamerických kultur; navíc zde byla později snaha korelovat indiánské údaje s křesťanským kalendářem (Nicholson, Pre-hispanic). Na druhou stranu není možné spoléhat jen na jeden dokument, pro co nejvíce pravděpodobnou rekonstrukci dějin je nutné vždy nalézt shodu k dané události ve více pramenech.

Během historie Mexiků budou zároveň zmíněny jednotlivé vývojové fáze jak ekonomické a technologické, tak i sociální. Jazyky, jimiž mluvila většina kočovných kmenů putujících od severu, se nazývají juto-aztécké. Díky analýze těchto jazyků historickou lingvistikou víme, že nahuatl nebyl původní pro střední Mexika (Smith M.,

1984) a také lze prostřednictvím jazykovědy ověřit tendenci putování ze severu na jih.¹⁰ K opuštění severního regionu by také napovídaly klimatické změny, ke kterým mezi lety 1100 a 1400 došlo; v tomto období došlo k úbytku srážek, tolik potřebných k pěstování kukuřice (Smith M., 1984). Tato skutečnost spolu se zmatkem způsobeným pádem Teotihuacánu a s tím související krizí v regionu v té době, se jeví jako pochopitelný impuls k přesunu na jih. Informace k tomuto putování a jeho okolnostem lze vyčíst z několika děl. Například v dobové kronice od Dominga Chimalpaina se dozvíme, že krajina, kterou se pohybovali při své cestě na jih, nepatřila k těm nejvhodnějším k zemědělství, protože to byla oblast hustých lesů, hor, roklí a propastí atd. (Castillo, 1984). V takovéto situaci nezbyvá Mexikům téměř jiná možnost, než se uchýlit ke sběračství a lovu, jako hlavnímu zdroji obživy, k čemuž využívali, jak víme, luky, šípy a sítě. Avšak tento nomádský způsob života si neuchovávali Mexikové nastálo. Jelikož během migrace nalézali i úrodné oblasti, využívali je k dlouhodobějšímu usazení, někdy až na 40 let, během nichž se věnovali i pěstování kukuřice (Tezozómoc, 2012: 20; Durán, 2005: 20). Takovéto pauzy lze chápat i z hlediska biologického, jelikož ve skupině museli nutně přibývat lidé neschopní dalšího putování. Proto bylo třeba se na nějaký čas usadit, obstarat ty, pro které by již další přesun nebyl realizovatelný, ale také načerpat nové síly a zásoby. Obrázek o tom, jak celá tato skupina během putování vypadala, si lze udělat díky Tezozómocově popisu v jeho kronice: „*A nesli vždy s sebou své zásoby, pod nimiž se ženy, děti i starci hrbili, a mladí lovili jeleny, zajíce, králíky, myši a hady, které dávali k jídlu rodičům, ženám a synům. Jídlo, jež si nesli, byla kukuřice, fazole, dýně, chilli, rajčata červená i zelená; také je sázeli a sklízeli v dobách, kdy odpočívali a delší dobu na jednom místě pobývali...*”¹¹ (Tezozómoc, 2012: 20). Ještě než budeme pokračovat k usazení Mexiků v Anahuacu, podívejme se, jaké sociální procesy probíhaly uvnitř této skupiny během migrace. Zatímco později se budou v práci rozebírat politické vztahy uvnitř „říše“, respektive budeme hovořit o tzv. společnosti politické a státní, v této době se nacházela spíše ve fázi kmenové organizace, což je období, kterým si musí projít všechna lidská

¹⁰ K lingvistice v mesoamerickém prostředí, konkrétně k případu nahuatlu, viz Terrence Kaufman, *The history of the Nawa language group from the earliest times to the sixteenth century: some initial results*, 2001.

¹¹ „*Y trayendo ellos siempre su matalotaje, las mujeres cargadas con ello y los niños y viejos, y los mancebos cazando venados, liebres, conejos, ratones y culebras venían dando de comer a los padres, mujeres, hijos. Su comida que traían era maíz y frisol, calabazas, chile, xitomate y miltomate, que iban sembrando y cogiendo en los tiempos y partes que descansaban y hacían asiento...*“

uskupení, která se později transformují na společnost politickou (státní), to je dáno především netrvalým pobytem na daném území (Moreno, 1981). Pro takové uspořádání je typické, že to, co sdružuje společnost, jsou rodinné vztahy mezi jejími členy. Pro takto formované společenství je nejběžnější manifestací klanové uspořádání. To s sebou nese obvykle existenci jistého totemismu (Moreno, 1981). Takovýto model naprosto vyhovuje Mexikům v jejich raném období. Dle mnoha autorů bylo mezi Mexiky kmenů hned sedm a každý z nich měl svého boha, respektive božského patrona (Tezozómoc, 2012: 20, dále Acosta; Durán). Co se týče sociálního rozvrstvení, můžeme v tomto archaickém období spatřovat zatím jen úzké spektrum: vládnoucí vrstva byla složena z hlavních náčelníků sedmi výše zmíněných kmenů (klanů), zdá se, že mezi nimi panovala jistá nezávislost, na druhou stranu si ale byli všichni rovni a společně mohli tvořit jakousi kmenovou radu; dále lze spatřovat třídu kněží, která byla zastoupena těmi, kteří po dobu putování na svých zádech nesli sošku božstva, s níž byli schopni komunikovat a předávat boží vůli ostatním členům skupiny; předposlední vrstvu před běžným lidem tvořili lovci, respektive válečníci, zatímco v dobách míru mohli obstarávat lovem potravu pro ostatní, později se mohli vyvinout ve specializovanější vrstvu potřebných válečníků, jelikož dle Sahagúna, když Mexikové před založením Tenochtitlánu pobývali na nedalekém Chapultepecu, museli svádět boje s ostatními: „*Pobývajíce Mexikové na Chapultepecu, válčili s nimi všichni z okolí.*“¹² (Sahagún, 2000: 978). Když po dlouhé cestě konečně vstoupili do mexického altiplanu, zde již existovaly rozvinuté městské státy, které se na nově příchozí dívali, pochopitelně, se značným opovržením. Ve srovnání s etablovanými kulturami v Mexickém údolí byli Mexikové považováni za barbary, a tak není divu, že měli potíže nalézt pro sebe místo, kde by se mohli usadit. Poté, co vystřídali několik míst v Anahuacu, usídlili se na jistou dobu na již zmíněném Chapultepecu, spadajícího pod tepanécké Azcapotzalco. Toto místo však po nějaké době opustili, aby se následně přestěhovali do culhuacánského Tizaapanu. Odtud však byli po incidentu spojeném s náboženstvím Mexiků (mohlo se ale i jednat o demonstraci síly), při němž byla obětována dcera vládce Culhuacánu, vojensky vytlačeni. V této situaci se nabídli k poddanství Azcapotzalcu, které je takto přijalo a dalo jim prostor na ostrově uprostřed jezera Texcoco, v pohraniční oblasti mezi Tepanéky a Culhuacánci. K tomu však měli

¹² „*Y estando los mexicanos en Chapultepec, dábanles guerra los comarcanos.*“

dobré důvody: jednak si tak zajistili v případě culhuacánských výbojů předsunutou obranu, jakousi nárazníkovou zónu a zároveň si tak zajistili přísun zboží do města, jelikož Mexikové museli jakožto poddaní odvádět Tepanékům tribut (Tuerenhout, 2005: 37). A právě na tomto ostrově byl kolem roku 1325 založen Tenochtitlán (Castillo, 1984: 31; Klápštová, Krátký, 2001: 126)

Shrňme si nyní, jaké tedy sociálně-ekonomické procesy proběhly během celého putování Mexiků napříč regionem. Mohli jsme vidět, že způsob získávání obživy nezůstával po celou dobu stejný, v závislosti na okolních podmínkách střídali usedlé zemědělství se sběrem a lovem, k němuž používali sítě, luky a šípy. Po dobu poutě také žili z poměrně širokého spektra potravin, jež se však v budoucnu příliš nerozšíří. Kromě příležitostného lovu se jídelníček skládal, jak jsme viděli, převážně z rostlinné stravy, kterou mohli doplňovat hmyzem či kořínky. Po dobu cesty se rovněž vyprofilovaly základní společenské vrstvy, jež se však o několik desítek let později do značné míry rozrostou. Důležité ale je, že již v tomto období, kdy Mexikové nebyli etablovaní na jednom místě, byla společnost rozdělena na ty, kteří vládli a na ty, jež byli ovládáni (Moreno, 1981: 35).

Ačkoli založení Tenochtitlánu znamenalo v dějinách Mexiků důležitý bod, bezprostředně následující období, které strávili v područí jiných, mělo pro Tenochtitlán a jeho obyvatele ten pravý formativní rys, ohraničme toto „pre-imperiální“ období založením Tenochtitlánu na straně jedné a získáním nezávislosti Tenochků na straně druhé. Proto bude v jedné z dalších kapitol vyloženo, jakým vývojem si město prošlo a jaké procesy byly důležité pro budoucí fungování. Před tím je však již nutno vyložit, jaký název je nejvhodnější, hovoří-li se o „říši Aztéků“ (Mexiků, Tenochků).

1.1.2. K názvům: Aztékové, Mexikové, Tenochkové

Doposud byla v práci pro zjednodušení užita označení „Aztékové“ a „Mexikové“ více či méně jako synonyma, jelikož nebylo nutno tuto dichotomii rozlišovat. Ve skutečnosti se však za každým jménem skrývají odlišné významy, jež je třeba nyní uvést na pravou míru.

V současné literatuře, která se jakýmkoli způsobem týká dějin a kultury Mexika, byt' jen okrajově, bude s největší pravděpodobností zmínka o kultuře Aztéků. Ve skutečnosti se toto označení tamějšího etnika stalo v historických pracích

populárním již v roce 1843, prostřednictvím široce rozšířeného a úspěšného díla Wiliama Prescottta *Historia de la Conquista de México (Dějiny dobytí Mexika)*. Toto dílo stvrdilo na další léta užívání označení „aztécký“ pro všechno, co se tohoto etnika týká. Podívejme se však, kam až sahají stopy tohoto názvu. Již v mýtech o samotném původu zmíněného etnika, lze nalézt toto jméno. Jak jsme mohli vidět, v tomto označení se nachází odkaz na bájnou oblast Aztlanu. Tudíž Azték je ten, který tuto oblast obýval. A zde již, dle mého názoru, lze spatřovat první problém. S ohlédnutím na nahuaské prameny spatřujeme, že Aztlan byl určitou dobu obýván více kmeny (tedy nejen výhradně Mexiky). Tím pádem Azték může být jak příslušník kmene Mexiků, tak jakéhokoli jiného. Zároveň spolu s touto teorií lze zmínit i konstatování Cristobala de Castillo, jež ve svém díle píše, že Mexikové byli dokonce poddaní jistých Chicomoztockých Aztéků¹³: „...ti, kdož tam pobývají [...], ti, kteří vládnou v Aztlanu Chicomóztocu, jsou Aztékové Chicomóztóčí. A jejich poddaní byli Mexikové, rybáři z pobřeží vládnoucích Aztéků [...]. A jejich vládci se k nim chovali velmi špatně, museli odvádět velké daně.“¹⁴ (Portilla, 2000: 308) Nicméně poté, když se mají Aztékové (budoucí Mexikové) vydat na další putování pod vedením svého kněze-náčelníka, dochází k důležitému okamžiku. Bůh, který k nim prostřednictvím kněze promlouval, nakázal změnu jména, aby od této chvíle přestali používat jméno svých tyranů a nazývali se nově jako „Mexikové“. Pokolumbovský Kodex Aubin nám nabízí, jak proslov boha ke svému lidu mohl vypadat: „A vzápětí tam Aztékům změnil jméno. Řekl jim: „Od teď se již nebudete jmenovat Aztékové, vy budete Mexikové“ a obarvil jim uši. A tak Mexikové získali své jméno.“¹⁵ (Portilla, 2000: 309) Změna jména je poté dodržována autory téměř ve všech koloniálních dílech (Bernal Díaz del Castillo, Hernando de Alvarado Tezozómoc, Bernardino de Sahagún mj.) a tento trend se udržel až do konce 18. století. Začátkem století následujícího se již začínají v dílech objevovat již i původní názvy. Když roku 1810 Alejandro de Humboldt vydá své dílo *Pittoreske Ansichten der Cordilleren und Monumente americanischer Völker*, lze v něm na mnoha místech spatřit užívání „aztéckého“ názvu. Definitivní zlom však přichází

¹³ Zde je zajímavé, že pro autora je Chicomoztoc totéž, co Aztlan. Jsou však i názory, že se jednalo o dvě odlišná místa.

¹⁴ „...los que allá están haciendo su hogar [...], los que gobiernan en Aztlan Chicomóztoc son los aztecas chicomoztocas. Y sus macehuales eran los mexitin, los ribereños, los pescadores de los gobernantes aztecas [...]. Y sus gobernantes los maltrataban mucho, mucho los hacían tributar.“

¹⁵ „Y enseguida allá les cambió su nombre a los aztecas. Les dijo: Ahora ya no será vuestro nombre el de aztecas, vosotros seréis mexicas, y allí les embijó las orejas. Así que tomaron los mexicas su nombre.“

až se zmíněným dílem Wiliama Prescottta z první poloviny 19. století. V následující době se autoři tohoto nově zavedeného jména drží a ve svých dílech ho užívají. Miguel León-Portilla nabízí možné vysvětlení pro tento trend, totiž že díky dichotomii „Azték“ a „Mexika“ mohli autoři lépe rozlišovat mezi původním kmenem, který později vládl střednímu Mexiku z Tenochtitlánu (prvního označení) a všemi moderními obyvateli země (druhé označení) (Portilla, 2000: 311). V současné době se v diskursu studia předkolumbovských kultur Mexika začíná opět dostávat prostor názvu, který byl užíván v koloniální době, tedy Mexikové.

Třetí možnost názvu se vztahuje k dávnému předku Mexiků, Tenochovi. Z velké úcty, kterou k němu chovali, si začali říkat Tenochkové¹⁶. A právě tito byli ti, kdo založili Tenochtitlán a nadále ho obývali. Na tomto základě lze tedy užívat toto pojmenování pro obyvatele, respektive dynastii, vládnoucí z Tenochtitlánu. Ačkoli je toto jméno nejméně užívané, zdá se, jak si dále ukážeme, že tento název je nejsprávnější.

Hovořit o Aztécích s sebou nese několik nevýhod. Přihlédneme-li jednak na koloniální texty, ze kterých se dodnes čerpají informace, vidíme, že drtivá většina autorů z období conquisty, respektive z ranně koloniální doby, v nich téměř nikdy nepoužije toto pojmenování: Cortés ve svých Dopisech Karlovi V. nepíše o válčení s Aztéky, Bernal Díaz del Castillo ve své rozsáhlé kronice taktéž ne a ani Sahagún ve Florentském kodexu tento název také neužívá. Dalším důvodem, proč je tento název nevhodný, je fakt, že, jak se zdá, není mezi autory jednotný názor na to, co pod tímto označením chápat. Jednak bývá užíván výhradně pro označení etnika Mexiků (Křížová, 2005), v jiných pracích se zase pod tímto termínem souhrnně chápou všichni obyvatelé Mexického údolí (Berdan et al., 1996), což ale, dle mého názoru, oslabuje různorodost etnik žijících v té době v Anahuacu; na druhou stranu je otázkou, na kolik je tato různorodost v tom kterém díle pro autora podstatná. Dokonce jsou i autoři, kteří toto označení ve svých pracích záměrně neužívají (Carrasco, 1996), nebo navrhnou název zcela jiný, jako například Barlow, jež navrhuje hovořit ne o „aztécké říši“, ale o říši mexiko-culhuanské (Barlow, 1945). Nakonec dodejme, že hovořit o „Aztécích“ je minimálně paradoxní, jelikož za samotné vůle boží byl tento název lidu odňat a nahrazen jiným.

¹⁶ Pravopis slova užívaný v této práci je převzatou a upravenou formou ze španělských děl, ve kterých je psáno jako „tenochcas“.

Když tedy nebudeme užívat výše zmíněný termín, můžeme ho nahradit označením „Mexikové“. Avšak i tento způsob má svá úskalí. Mexikové byli etnikem, jež dorazilo do Mexického údolí v druhé polovině 13. století a jehož příslušníci poté založili Tenochtitlán – budoucí hlavní město obývané Tenochky – ale i Tlatelolco, jehož obyvatelé byli posléze prvně jmenovaným městem podrobeni a připojeni k němu. Ačkoli se tedy může na první pohled zdát, že mluvit o říši Mexiků není nic proti ničemu, Pedro Carrasco zdůvodňuje nevhodnost tohoto názvu tím, že uvnitř „říše“ bylo postavení Tenochků oproti obyvatelům Tlatelolca nesrovnatelné (prvně jmenování nadřazení druhým) (Carrasco, 1996).

Tenoch, jehož jméno si přisvojili všichni Mexikové, kteří posléze sídlili v Tenochtitlánu, nabízí nejsprávnější způsob označení, které můžeme užívat, když chceme hovořit o Aztécích (Klápštová, Krátký, 2001: 13). Jelikož „říše“ byla ve svém vrcholném období spravována právě z Tenochtitlánu dynastií Tenochků, není pochyb o tom, že termín tenochská „říše“ je ze všech možných variant také ta nejpresnější.

Co se tedy týče dalšího užívání názvů v práci, bude-li řeč o Aztécích, chápeme pod tímto označením souhrnně obyvatele Trojspolku¹⁷, tedy Tenochtitlánu, Texcoca a Tlacopan, jelikož korektní označení „Tenochkové“ by v tomto případě vyloučilo poslední dvě jmenovaná města. V ostatních případech, kdy se bude jednat výhradně o Tenochtitlán, jeho obyvatele a „říši“ z tohoto města spravovanou, budou užívány názvy odvozené od prapředka Tenocha.

1.1.3. Tenochkové a Tenochtitlán v pre-imperiálním období

V prvním století po založení města hrál Tenochtitlán a jeho obyvatelé druhotnou roli v Mexickém údolí. Hlavními hráči na poli ekonomickém a politickém byly v té době dva městské státy: na západní straně jezera stojící Azcapotzalco, hlavní město Tepanéků a acolhuaské Texcoco na straně východní; své místo v regionu měli ale také v této době Colhuové se svým městem Colhuacánem jižně od Tenochtitlánu.

Ostrov, jenž si Tenochkové zvolili a na němž postupně budovali své město, nenabízel však příliš optimistické výhledy. Tehdejší hospodářství, dá-li se to v té době tak nazvat, bylo zaměřeno téměř výhradně zajištění základních potřeb pro obyvatele.

¹⁷ Takto se tradičně nazývá konfederace měst Tenochtitlánu, Texcoca a Tlacopan, jež byla utvořena v první polovině patnáctého století. Postupem času získal Tenochtitlán vedoucí postavení.

Toho bylo docíleno především lovem jezerního ptactva, rybolovem a sběrem takřka všeho požitelného, co břehy a okolní vody jezera nabízely: žáby, ještěrky, hmyz a jejich vajíčka či larvy (Castillo, 1984: 35; Montellano, 1978: 612). Avšak bylo nutné zajistit i další potřeby, jako např. stavební materiály a ošacení mj. Zmíňme také otázku, z jakého důvodu se Tenochkové rozhodli zůstat na takovém místě (pomineme-li mytologický aspekt), které nabízí tak málo (Castillo, 1984)? V Anahuacu pobývali i na lepších lokacích, přesto si však vybrali toto. Pro vrstvu běžného obyvatelstva ostrov poskytoval uspokojení základních potřeb, stejně jako všechna ostatní místa, která v údolí v minulosti obývali; ostrov zkrátka pro ně nebyl ničím výjimečným a nepředstavoval nikterak hodnotné místo. Castillo však uvádí, že základní impuls vycházel od vládnoucí vrstvy, jež měla na celou věc jiný pohled. Členové této vrstvy si začínali uvědomovat, že (1.) bez držby půdy, (2.) zahraničních vztahů a především (3.) nezávislosti by je žádný posun kupředu v budoucnosti nečekal. A tak, ačkoli ostrov nepůsobil zprvu slibně a již vůbec nebyl nezávislý, díky své poloze uprostřed jezera a obtížné přístupnosti nabízel v nadcházejících dobách splnění všech tří prvků. Právě zmíněná značná nepřístupnost navíc také fungovala jako jistý obraný prvek, který byl v převážně nepřátelské oblasti velmi vítán; zároveň tato skutečnost osvobodovala Tenochky od nutnosti vydržování si určité vojenské posádky, jejíž lidská síla mohla být využita v jiných sektorech.

Zmíněná absence přírodních zdrojů byla hlavním důvodem ke změně tenochské ekonomiky. Nedostatek především stavebního materiálu, z něhož by mohli stavět své příbytky a chrámy, vedla k posunu od samozásobitelství k hospodářství s trhy. To předpokládalo nahromadění určitého množství přebytků, jež by se poté mohly směnit za jiné zboží. Tento krok dává tedy tušit, že obstarání potravy pro Tenochky nepředstavovalo v tuto chvíli větší problém. Tyto první obchodní styky jsou zaznamenány i v Tezozómocově kronice: „...*kupme od Tepanéků z Azcapotzalca a Texcocanů jejich kameny a dřevo a na oplátku jim za to dejme od všeho druhu bílých ryb a xuhuil, žáby, korýše, ještěrky a od všeho druhu toho, co žije ve vodě, [...], a vše ostatní, včetně všech druhů kachen.*“¹⁸ (Tezozómoc, 2012: 26, 27).

¹⁸ „...*compremos a los tepanecas de Azcapotzalco y tezcucanos su piedra y madera, y démosle en trueque todo género de pescado blanco y xuhuil, ranas, camarones, ajolotes y todo género de lo que en el agua se cría, [...], y todo lo demás, y todo género de patos de diversas maneras*“

Díky stávajícímu usedlému životu se mohla nyní pozměnit i organizace společnosti. Popud k rozdělení do několika čtvrtí okolo hlavního chrámu pocházel od Huitzilopochtliho; všechny klany, jež v té době obývaly Tenochtitlán, se měly rozdělit do čtyř čtvrtí (Moyotla, Teopan, Atzacualco, Cuepopan); tyto čtvrti se poté měly dále rozdělit na menší, které by byly vždy zasvěceny určitému božstvu (respektive totemovému předkovi) daného klanu (Moreno, 1984: 36). Avšak takovým uspořádáním postupně docházelo k oslabování role klanů. Ustanovení takovýchto čtvrtí bylo fundamentální pro vznik budoucích základních kamenů sociální organizace Tenochků – tzv. *calpulli*. Právě *calpulli* jsou hlavním důkazem proměny společenského uspořádání. To, během putování, bylo založeno na rodinných vazbách, zatímco v případě *calpulli* na ně nebyl kladen již takový důraz. *Calpulli* je složenina dvou nahuaských slov: *calli* znamenající dům a *pulli*, což označuje shluk podobných věcí (Moreno, 1984); z toho lze nabýt dojmu, že slovo je spojeno spíše s určitým umístěním, než s rodinnými vztahy, tak typickými pro klany. Ty jsou, jak již bylo zmíněno, postaveny na rodinných vazbách. *Calpulli* naopak představuje společenství založené na vlastnictví půdy a jejím dlouhodobém obývání (ačkoli stále zde mělo své místo při nejmenším symbolické příbuzenství). Zároveň jsou také všestrannější, komplexnější a obecně rozvinutější, neboť plnili funkce hospodářské, vojenské, náboženské i politické. Sociální proměny té doby završil nástup prvního vládce Tenochků. Byl jím Acamapichtli, Tenochka z otcovy strany, Culhuacánec z matčiny. Tím zůstala moc v tenochské linii, ale zároveň byla „obohacena“ o culhuacánskou krev, jež byla chápána jako pokračování dávné toltécké tradice. Jeho vláda trávající 19 let (1372-1391) nejen stabilizovala a vyprofilovala Tenochky v oblasti Anahuacu, ale Acamapichtliho zvolením se zároveň předešlo vnitřním mocenským bojům mezi jednotlivými vůdci každé *calpulli*. Po jeho nástupu k moci došlo také k ustanovení základů budoucí tenochské nobility tím, že se oženil se ženami z každých vládnoucích rodin v rámci každé *calpulli*. Jejich potomci se tak stali prvními oficiálními členy tenochské šlechty. Co se týče postavení Tenochtitlánu na politické scéně tehdejšího Mexického údolí, jeho obyvatelé byli poddanými Tepanéků, jimž museli odvádět tribut, včetně poskytování vojenské síly (Hassig, 1988: 126).

Po smrti Acamapichtliho se ujímá vlády jeho syn Huitzilíhuitl (1391-1415), který však stále nepřebírá nikterak atraktivní region ve výhodné politické pozici.

Tenochkové jsou stále pod tepanéckou nadvládou a mnoho pozitiv nového panovníka nečeká, obrázek si lze udělat na základě Tezozómocově popisu (i když ho nelze považovat za naprosto důvěrný z chronologických důvodů). Mimo jiné se lze v něm dočíst, že jeho lid stále žije „*vkliněný mezi lagunou, orobincem, rákosím...*“¹⁹ (Tezozómoc, 2012: 29) a zmíněna je i přítěž v podobě poddanství Azcapotzalcu, pročež bylo kladeno nastupujícímu panovníkovi na srdce následující: „...*snažte se a získejte odvážného ducha vašeho otce, krále Acamapichtliho, jenž snášel s velikou trpělivostí toto poddanství [...]. Neboť tento úděl budete muset překonat a snášet se stejnou trpělivostí...*“²⁰ (Tezozómoc, 2012: 29). Zároveň byl Huitzilíhuitl výslovně volen jako nastupující panovník, tedy ten, který „*bude vládnout domu boha Huitzilopochtliho a vlasti Mexiků*“²¹ (Tezozómoc, 2012: 29); tato citace jasně označuje nového *tlatoaniho* jako nejvyššího správce nad záležitostmi duchovními i světskými. Ihned po nástupu druhého tenochského *tlatoaniho* na trůn bylo jasné, že velmi náročný tribut, který museli tepanéckému panovníkovi platit, je překážkou pro další vzestup Tenochtitlánu. Co nejrychlejší vyřešení tohoto problému se stalo prioritou pro Huitzilíhuitlovu vládu. Jelikož v té době nepřicházelo řešení v podobě vzpoury a války v úvahu, zvolil Acamapichtliho syn cestu diplomacie. Oženil se s dcerou tepanéckého krále, která mu poté porodila syna, budoucího vládce Tenochků, Chimalpopocu. Tento sňatek byl natolik úspěšný a Tezozómoca, krále Tepanéků, zřejmě velmi potěšil, neboť posléze zbavil Tenochky placení tributu a všech povinností s ním spojených. Tento krok samozřejmě nevysvobodil Tenochtitlán z tepanéckého područí (Tezozómoc nechal Tenochky stále platit symbolický tribut v podobě ryb, kachen atd., aby jim vždy připomínal jejich status), avšak díky ekonomickému uvolnění se mu dostalo více možností k růstu a seberealizaci. Ta je charakterizována již stavbami z kamene a z adobe a zároveň, jelikož je třeba uživit rostoucí populaci, objevují se první plovoucí zahrady, tzv. *chinampy* (Castillo, 1984). Začíná se také projevovat výhodná geografická poloha Tenochtitlánu, tentokrát z hlediska ekonomického. Jelikož se město nachází na ose mezi východní a západní částí jezera, často se stávalo zastávkou obchodníků cestujících z jednoho břehu na druhý. To umožňovalo Tenochkům

¹⁹ „*metido entre laguna, tulares, cañaverales...*“

²⁰ „...*esforzaos y conseguí el valeroso ánimo de vuestro padre el rey Acamapichtli, que sufrió noc mucha paciencia esta servidumbre [...]. Ese propio ánimo y esfuerzo habéis de sufrir y llevar con paciencia...*“

²¹ „*regirá la casa de la abusión Huitzilopochtli y patria mexicana...*“

zapojovat se skutečně nezávisle do ekonomických procesů v Anahuacu. Avšak ani snížení tributu nebo naopak nárůst obchodní činnosti nezaručil Huitzilíhuitlovi lidu dostatek všech potřebných surovin. Sice mohli nyní stavět budovy z lepších materiálů, zato ale přetrvával problém s nedostatkem bavlny. Absenci této suroviny chtěl tenochský *tlatoani* vyřešit opět diplomatickou cestou.

Poté, co Huitzilíhuitl v roce 1415 zemřel, ujal se trůnu jeho syn Chimalpopoca. Po dobu jeho vlády (1415-1426) se Tenochkové účastní vojenských tažení pod vedením Tepanéků proti Acolhuům na východních březích jezera. Ačkoli jejich hlavní město Texcoco bylo krátkodobě dobyt, po určité době se opět vzchopí a spojené armády Tenochků a Tepanéků již nejsou s to prorazit jeho obranu. Následně se tak výboje omezí spíše na sporadické bojůvky mající za cíl omezit jak faktickou moc Texcoca, tak ho oslabit i v očích jeho spojenců, čehož se jim skutečně do značné míry podařilo dosáhnout (Hassig, 1988). Avšak důležitější události mají teprve přijít. Jelikož Tenochtitlán, jakožto ostrovní město, potřebovalo stálý přísun pitné vody, byla vznešena žádost k již starému Tezozómocovi, zda by si mohli Tenochkové vystavět akvadukt vedoucí z tepanéckého území, konkrétně Chapultepecu, až k sobě do města. To jim bylo umožněno a stavba tak mohla začít. Na scénu však v tuto chvíli opět přichází nedostatek materiálu. O ten žádají opět na Tepanécích, pro které, zejména pro možné následníky trůnu v Azcapotzalcu, je již toto příliš a vykládají si celé jednání, možná oprávněně, jako provokaci, vzhledem k postavení Tenochků vůči Tepanékům. Avšak ne všichni jsou zaměřeni proti Tenochtitlánu, a tak vypukají mezi samotnými Tepanéký rozbroje. Kronikář Alvarado Tezozómoc je komentuje následovně: „*A toto byla chvíle, kdy jedni stranili Mexikům, druzí si je přáli vojensky podrobit, tímto způsobem mezi nimi vznikly občanské války.*“²² (Tezozómoc, 2012: 32). V otevřeném nepřátelství, jež se rozhořelo mezi částí Tepanéků a Tenochky, lze spatřovat obavy z rostoucí síly Tenochtitlánu, které v Azcapotzalcu měli. To by potvrzovalo i následující kroky nového tepanéckého vládce Maxtlatla. Ačkoli se mu po vraždě svého bratra podařilo uchvátit trůn, nedisponoval velkou podporou v Mexickém údolí. Nespokojeni byli na jedné straně obyvatelé regionu Acolhua, jimž vládli z Texcoca loutkoví vládci dosazení Tepanéký a úplnou podporu neměl Maxtlatl ani ve své zemi, jelikož svým

²² „*Y esta fue la ocasión, unos por favorecer a los mexicanos, otros por sujetarlos a servidumbre con guerra, de manera que esta fue la ocasión de haber entre ello guerras civiles.*“

násilným a především nelegálním nástupem k moci si zneprátelil všechny ostatní legitimní nástupce na trůn, jakými byli například další Tezozómocovi potomci (Hassig, 1988: 140). V této situaci dochází v Tenochtitlánu k vraždě Chimalpopoca a jeho syna. Tradiční verze uvádějí (Tezozómoc, 2012), že Maxtlatl vydal rozkaz, aby se vrazi vydali do ostrovního města a tam zabili tenochského *tlatoaniho* i s jeho synem, aby tak oslabil město a zbavil se hrozby, které pro něj představovalo. Hassig se však staví k této verzi skepticky, neboť odstranění nezkušeného a mladého panovníka uvolnilo místo daleko schopnějšímu a mocnějšímu (Hassig, 1988: 140). Zmíněný autor vidí Chimalpopocovu smrt spíše jako dílo jeho silnějšího nástupce Itzcoatla, který mohl v dané chvíli ze smrti vinit zneprátelené Tepanéky.

Jelikož nástup Itzcoatla na trůn a jeho následná vláda měla značný dopad nejen na samotný Tenochtitlán, jež získá pod tímto panovníkem svobodu a stane se centrem „říše“, ale i na celkové politické uspořádání Mexického údolí, jeho panování bude věnována další kapitola. Zopakujme však nyní všechny důležité fakty, které nějakým způsobem ovlivnily Tenochky v době od začátku jejich putování až po konec Chimalpopocovy vlády:

- Pro stěhování Tenochků ze severní oblasti do jižní byl hlavní impuls hledání kraje s lepšími životními podmínkami a budoucími možnostmi k vývoji.
- Během putování tato skupina střídala usedlý život s lovem a sběrem v závislosti na krajině, ale i vzhledem k situaci mezi jejími členy. Po dobu přesunu se také ustanovila dělba práce s ohledem na věk a pohlaví.
- Tenochkové se usadili na ostrově nikoli kvůli tomu, že by se jednalo o zemi oplývající hojností všeho druhu, ale protože toto místo nabízelo dobré vyhlídky do budoucna. Důkazem je hospodářství této rané fáze, které bylo založeno téměř výhradně na obstarání si obživy.
- Postupem času se však díky větším přebytkům mohlo samozásobitelské hospodářství obohatit o využívání trhů, jelikož Tenochkové tak mohli získat suroviny, kterým se jim na ostrově nedostávalo.
- Po krátké době došlo také k reorganizaci společnosti uvnitř města, přičemž vznikla základní společenská jednotka Tenochků, jež bude existovat až do zániku této kultury – *calpulli*.

- Zvolení Acamapichtliho jako prvního *tlatoniho* plně etablovalo Tenochtitlán na politickém poli v Anahuacu. Zároveň se ustanovila budoucí tenochská šlechta a také se navázaly první kontakty s okolními středisky. Pro tyto rané vazby byly typické diplomatické sňatky, jež napomohly Tenochtitlánu i z ekonomického hlediska.
- Konec pre-imperiálního období je charakteristický rozvojem Tenochtitlánu jak po stránce materiální a politické, tak i z hlediska nárůstu lidské síly, což umožňuje aktivnější zapojení do válečných operací.

1.1.4. Dějiny Tenochků od Itzcoatla po Moctezumu II.

V této kapitole se nyní budeme zabírat dějinami Tenochků, Tenochtitlánu, ale již také Aztéky, respektive Trojspolkem a oblastí, kterou si tato trojkoalice podmanila. Nejprve je však třeba odpovědět na případnou otázku, proč je nutné pokračovat v takovémto stručném nástihu tenochských dějin? Jelikož dále v práci budou pojednány značně specifické prvky tenochské „říše“, je na místě vysvětlit nejprve okolnosti jejich vzniku a vznik samotný, aby tak čtenář mohl lépe pochopit jejich fungování a důvod jejich existence.

Již Itzcoatlův nástup na trůn v roce 1427 nebyl stejný, jako ty předešlé. Jelikož Tenochtitlán byl dříve pod silnou vládou z Azcapotzalca a síla a zkušenosti tenochských vládců tak nebyly nejdůležitějším aspektem, v této době, kdy se Tepanékové začínají rozdrobovat a celkově tak jejich moc slábne, musel nový vládce Tenochtitlánu prokázat jisté zásluhy. Těmi Itzcoatl vskutku disponoval: již za Huitzilíhuitlovi (a nejspíše i Chimapopocovy) vlády zastával vysoký post *tlaochcalcatla*²³, měl tedy zkušenosti s válčením, které mu v této době přišly velmi vhod; zároveň byl členem královské rodiny, což ho činilo ideálním nástupcem na trůn (Hassig, 1988). Z pramenů vyplývá, že vybrání takového panovníka bylo nasnadě, jelikož „...*říše bez krále i bez vlády dá všem okolním příležitost, aby nás přišli dobýt, proto, abychom předešli této situaci,*

²³ *Tlaochcalcatl*, dle Florentského kodexu, byl velmi vážený a vysoce postavený titul, respektive hodnost. Jeho nositel byl nejvyšším generálem (tedy hned za *tlatonim*) a v případě nepřítomnosti *tlatoniho* na bitevním poli to byl on, kdo velel vojsku. Zároveň také spravoval vše, co se týkalo vojenských záležitostí, jako např. zásobování a plánování operací (Sahagún. 2000: 487).

*zvolme za našeho krále Itzcoatla...*²⁴ (Tezozómoc, 2012: 33). Nyní je Tenochtitlán připraven plně se zapojit do událostí probíhajících v Mexickém údolí. Maxtlatl, jak již bylo zmíněno, se v tuto chvíli nemůže opírat o silnou domácí podporu, ale ani o vnější. Na východě se proti němu spojují města dříve dobytá Tepanéky, které nyní vidí válku jako možnost k opětovné svobodě. Spojená vojska se srocují zejména pod velení Nezahualcoyotla, dědice texcotského trůnu, jemuž je navíc nabídnuta pomoc od Tenochků, s těmito armádami se poté zbavuje tepanéckého vlivu v acolhuaském panství. V Tenochtitlánu je poté ujednáno, že bude vedena válka proti Tepanékům; již předcházela tradiční rituál symbolického darování zbraní budoucímu zneprátelenému královi. Itzcoatl dá následně svolat armádu, jež je v případě této války složena téměř výhradně jen z členů nobility (Tezozómoc, 2012: 40), což bude mít po válce jistý dopad na společenské pořádky.²⁵ Poté, co armáda Tenochků s pomocí sil především z Texcoca a Tlacopan²⁶ porazila tepanécké oddíly a donutila je k ústupu, přišla od azcapotzalských Tepanéků nabídka ke vstupu do područí a vazalství Tenochtitlánu, což bylo přijato. Samotné Azcapotzalco bylo vydrancováno roku 1428, přičemž Maxtlatlovi se podařilo stáhnout se do menších měst, která ještě podrobena nebyla (Hassig, 1988). Avšak i ta postupně padla, a tak získal Tenochtitlán další plátce tributu, jako např. města Coyohuacan, Ixtlapalapan atd., jejichž dobytím Tenochkové dále upevnili svoje nově nabyté postavení v Anahuacu.

Výše popsaná válka byla jedním z nejdůležitějších bodů v historii Tenochků. Jestli v této práci nebyl kladen dostatečný důraz na důležitost založení Tenochtitlánu, je to tato válka, která si skutečně zaslouží být označena jako událost, jež změnila proud dějin nejen pro samotné Tenochky, ale pro celé Mexické údolí. Vymanění se z tepanéckého područí a dobytí Azcapotzalca je jen část výsledku, jež toto soupeření přineslo. Po této válce nastaly mezi Tenochky změny sociální i politické nejen uvnitř Tenochtitlánu, nýbrž i ve vztahu k okolním politickým celkům.

²⁴ „...*república sin cabeza ni gobierno, será ocasión los comarcanos nos vengán a conquistar, y para quitar esta ocasión pongamos por nuestro rey a Itzcoatl...*“

²⁵ Z kronik lze vyčíst, že společnost nebyla zcela jednotná ohledně vstupu do války (Tezozómoc, 2012). Zatímco nobilita prosazovala válku, běžné obyvatelstvo si z obav z možné porážky konflikt nepřálo a navrhovalo setrvat v tepanéckém područí. Výsledkem byla dohoda, dle které v případě vítězství se běžný lid stane služebníky výše postavených Tenochků a navždy budou nosit titul „*macehual*“, tedy prostý občan. V případě porážky naopak budou moct poražené členy vyšší třídy sníst (Tezozómoc, 2012: 37).

²⁶ Ačkoli se Tlacopan nacházel v tepanécké sféře vlivu, po nástupu Maxtlatla na trůn se toto město stalo sídlem opozice nově nastoupivšího panovníka.

Společenské změny, jež je třeba zmínit, se týkají posunu v závislostech mezi jednotlivými společenskými skupinami. Nově dobytá tepanécká území a tribut z nich proudící totiž osvobodily tenochského *tlatoaniho* ze závislosti na půdě obdělávané běžnými lidmi, respektive jednotlivými *calpulli*. Jelikož byl totiž i nejvyšším vojenským představitelem, mohl s touto půdou nakládat, jak uznal za vhodné, jelikož to byl právě on, kdo ji vydobyl a komu posléze připadla. Častým krokem, jenž byl uplatněn i po vítězství nad Azcapotzalcem, bylo darování půdy zasloužilému válečníkovi. Ten mohl pocházet z třídy nobility, ale i z třídy nižší; a tím tyto jednotlivce vyděloval ze závislosti na ostatních. V případě prvních to bylo odpoutání od závislosti na poddaných (v pl. *macehuales*), respektive členech *calpulli*, v případě druhých to bylo vysvobození z podřízenosti vůči vůdcům jednotlivých *calpulli* (Hassig, 1982).

Dalekosáhlejší byly ale změny politické, k nimž došlo v Mexickém údolí. Ačkoli si Tenochtitlán vybojoval svou nezávislost porážkou Azcapotzalca a následně ji potvrdil podrobením si zbývajících tepanéckých měst, na bitevním poli nikdy neválčil sám. Důležitou roli hrálo Texcoco a Tlacopan, bez jejichž pomoci by nejspíše Tenochkové nebyli s to dosáhnout takových výsledků. Na druhou stranu výše zmíněná města taktéž potřebovala podporu od Tenochtitlánu: Nezahualcoyotl dosud zcela nedominoval acolhuaské oblasti a Tlacopan na druhé straně mohl být stále pod tlakem posledních zbývajících nepodrobených Tepanéků. Tato vzájemná a potřebná pomoc stála za vznikem politického uspořádání, jež je konvenčně nazýváno jako aztécký Trojspolek. Tato aliance tří měst (v čele s Tenochtitlánem) bude poté vládnout celému střednímu Mexiku až do příchodu Cortése.

Nyní se opět vraťme k vládě Itzocatla. Ten, aby dále zabezpečil Tenochtitlán, pomohl svým spojencům zkonsolidovat jejich území. Tímto krokem bylo jeho sídelní město zabezpečeno z východu i západu, a tak další směr expanze byl jižním směrem. Zde se nacházel zemědělský region Xochimilco, jehož úrodné *chinampy* by byly vítaným zdrojem obživy pro neustále se zvětšující populaci Tenochtitlánu; Xochimilcem dále procházely dvě cesty vedoucí z Anahuacu na jih, jejichž kontrola by do budoucna přinesla značné ekonomické a vojenské výhody. Po úspěšném podrobení této oblasti se pozornost čtvrtého *tlatoaniho* obrátila na jihovýchod od Tenochtitlánu. Východní břehy jezera Xochimilco byly doménou Chalků, jejichž městské státy byly překážkou nejen k naprosté kontrole celého Mexického údolí, ale zároveň

znemožňovaly tažení do vzdálenějších oblastí. Blízkost takového mocného celku představovala značné ohrožení pro Tenochtitlán v případě, že by tenochská vojska operovala mimo území Anahuacu. Avšak i když nakonec Chalco zůstalo fakticky nedobyto, jeho moc a vliv byly válčením natolik zredukovány, že na delší dobu zůstalo v ústraní. Mezi záslužné činy Itzcoatla však nepatří jen úspěchy na bitevních polích, ale i péče o svůj lid v podobě výstavby akvaduktu vedoucího z Chapultepecu, čímž odstranil jeden z důležitých problémů svého sídelního města. Jak můžeme vidět, doba Itzcoatlovi vlády (1426-1440) měla nedozírný dopad nejen na obyvatele Tenochtitlánu, ale i na všechny ostatní žijící v Mexickém údolí. Byla to doba, kdy byly položeny základy pro budoucí „říši“ s Trojspolkem v čele.

Když čtvrtý *tlatoani* Tenochtitlánu zemřel, jeho následovník již musel splňovat určité předpoklady. Kromě příslušnosti k nejvyšší třídě musel disponovat i jistými kvalitami, zejména vojenskými zkušenostmi. Koloběh, jenž byl započat Itzcoatlem – podrobení si oblasti a následné udržení si její poslušnosti (navzdory minimálním zásahům do tamější politické sféry a absence vojenské posádky) – vyžadoval silného a mocného panovníka, jenž by dokázal zachovat *status quo* svého předchůdce. Jak uvidíme, Moctezuma I. (1440-1468) skutečně takovým vládcem byl. Aby upevnil své nově nabyté postavení, potřeboval si vynutit uznání poddanství všech vazalských regionů. Jako záminku pro tuto akci využil stavbu Huitzilopochtliho chrámu, pro niž potřeboval od všech svých poddaných stavební materiál. Ačkoli se takovýto krok mohl zdát spíše jako žádost o přátelskou výpomoc, Moctezuma si byl velice vědom, jaký politický aspekt je v ní skryt. Tímto požadavkem dával *de facto* připojeným (podrobeným) oblastem na výběr ze dvou možností. Positivní odpovědí na žádost a poskytnutím stavebních materiálů tak bylo nepřímé uznání vazalství vůči Tenochtitlánu, naopak odmítnutí by bylo chápáno jako pretext k válce. V případě stále nedobytého Chalca, jehož vztah k Tenochtitlánu byl tedy nejistý, se Moctezuma vyjádřil ohledně možností velmi jasně; je možné, že odpověď dopředu tušil a vyžil tento požadavek jako provokaci k válce: „*A jestli uposlechnou, budou našimi přáteli, jestli ne, naložíme s nimi tak, jako s ostatními městy, se kterými jsme válčili, po zlém je donutíme uposlechnout.*“²⁷ (Tezozómoc, 2012: 75). Negativní odpověď Chalců byla poté skutečně pro Tenochky *casus belli*, a tak spojené armády Trojspolku a několika dalších měst

²⁷ „*Y si obedecieren serán nuestros amigos y si no, determínese luego como a los demás pueblos se ha hecho guerra, para de fuerza vengan a hacerlo.*“

vytáhly do války. Chalcové však opět ukázali svoji sílu, když dokázali delší dobu vzdorovat nepřátelskému vojsku. Nakonec ale byli spojenými silami potlačeni a Tenochtitlán tak opět stvrdil své postavení v Mexickém údolí (ačkoli Chalco zůstalo stále nedobyto). Další Moctezumovy výboje však musely na několik let ustát z důvodu sucha, které těžce dopadlo na obyvatelstvo Tenochtitlánu. Avšak už v roce 1458, kdy se populace z hladomoru vzpamatovala, se mohl Trojspolek vydat na další expanzi svého území. Tentokrát směřovaly armády do oblasti Mexického zálivu. Oficiálním důvodem bylo zavraždění tenochských vyslanců, kteří přišli do tamějších měst žádat o mušle pro náboženské rituály; opět tedy bylo nepřímo nabídnuto poddanství, nebo válka (Hassig, 1988). Vzhledem k velké vzdálenosti od Tenochtitlánu a slíbené pomoci od Tlaxcaly, Huexotzinca a Choluly, cítila města Ahuilizapan a Cuetlachtlán šanci na úspěšný vzdor a tudíž odmítli. Aztécká vojska však byla s to zvítězit a prosadit aztécké zájmy v oblasti. Zejména v Cuechtlechtlanu byl původní vládce netradičně odstraněn a na jeho místo byl dosazen tenochský vojenský guvernér (Hassig, 1988). Podmanění si oblasti zálivu přineslo i další výhody pro Trojspolek, neboť tažení do tohoto regionu úspěšně izolovalo stále nedobytou oblast Chalca, jež se nyní stala dalším cílem aztéckého válčení. To bylo v následující době již skutečně podrobena, včetně dobytí hlavního města Chalca Atenca a mnoha dalších, po čemž následovalo ustanovení tributů pro Trojspolek. V tomto případě byli opět v několika městech dosazeni úředníci z Tenochtitlánu, místo ponechání původních panovníků (avšak je velice pravděpodobné, že mezi nově dosazenými guvernéry a místní populací existovala určitá pouta) (Hassig, 1988). Tímto krokem získal Tenochtitlán definitivní kontrolu nad Anahuacem, která bude trvat další desítky let. Další výboje vedené Moctezumou obohatily „říši“ o region Tepeyacacu, čímž došlo k dalšímu sevření dosud nepodrobené oblasti dnešního státu Puebla a Tlaxcala. Všechny tyto úspěšné kampaně se také projeví na domácí půdě, kde došlo k posílení a „profesionalizaci“ armády, zejména výstavbou *telpochcalli* v každé *calpulli*, zároveň byla ustanovena nová pravidla pro nošení insignií apod. Z celkového hlediska Moctezuma I. navázal velmi úspěšně na svého předchůdce, dokázal zkonsolidovat již podrobené území a zároveň získat nové. Jeho úmrtí se tradičně datuje do roku 1468, poté nastoupil na trůn jeho syn Axayacatl (1468-1481).

Axayacatlova vláda pomalu začínala nabírat jiný rys, odlišný od otcova. Zatímco jeho otec do značné míry rozšířil sféru vlivu Tenochtitlánu, respektive Trojspolku, jeho syn se již musel zaobírat udržením podrobených provincií a znovu-dobýváním vzbouřených měst, jež se snažily využít zmatků uvnitř Trojspolku k vymanění se z vazalství. V této době se totiž řešilo nástupnictví jak v Tlacopanu, tak i v Texcocu. Za nejdůležitější momenty Axayacatlova panování lze jednak označit konečné vyřešení dlouhodobých sporů s městským státem Tlatelolcem, jež až dosud fungovalo nezávisle na Tenochtitlánu, ale také vytvoření nárazníkové zóny na západ od Anahuacu proti případným výbojům mocné „říše Tarasků“. K připojení Tlatelolca došlo po pěti letech vlády Moctezumova syna, kdy se mu podařilo dobýt sesterské město dříve, než mu dorazily posily ze vzpurných měst, jež však byla následně potrestána. Do Tlatelolca byl poté dosazen vojenský guvernér. Naproti tomu tažení do toluckého údolí byla vojenská operace motivována ani ne tak ziskem dalších vazalských měst, jako spíše získáním strategické provincie, jež by sloužila jako předpolí pro obranu před armádami Tarasků. S těmi se aztécká vojska skutečně střetla a výsledkem byla jedna z největších porážek, jakou kdy spojené síly Trojspolku utrhly. Nicméně se však podařilo ve zmíněné oblasti ustanovit strategickou provincii pro obranu. Axayacatl podnikl samozřejmě i několik dalších tažení, avšak ty byly již daleko menšího rozsahu. Nakonec roku 1481 umírá a následovníkem se stává jeho bratr Tizoc (1481-1486).

Ten, jak bylo zvykem, vytáhne před vlastní korunovací na válečnou výpravu. Jednak aby získal zajatce pro nadcházející obřad, ale také aby dokázal (pro vyšší šlechtu v Tenochtitlánu i pro vazalská města), že je úspěšným pokračovatelem expanzivní politiky. Ačkoli se mu podařilo u města Meztitlán získat několik desítek zajatců, celkově nelze označit výpravu jako úspěšnou. Tizoc je obecně chápán jako jeden ze slabších tenochských vládců (Hassig, 1988; Van Tuerenhot, 2005), zejména kvůli absenci válečných tažení. Ta totiž fungovala i jako ukázky síly konsolidující území, kudy armády procházely. To se také projevilo početnými vzpourami, jež bylo třeba uvnitř „říše“ potlačit. Proto také není překvapivé, že Tizoc po pouhých pěti letech vlády za nejasných okolností umírá; na vině bude nejspíše tenochská „nobilita“, která si uvědomovala, že s každým dalším rokem Tizocovy vlády „říše“ slábne. Na Tizocově příkladu lze spatřovat, jak hluboce byl válečný duch v tenochské společnosti ceněn,

natož šlo-li o panovníka. Na druhou stranu to byl jeden z nejdůležitějších aspektů držících území pohromadě.

V tuto chvíli bylo nutné, aby na trůn opět dosedl silný panovník, zkonsolidoval dobyté území a potlačil čím dál častější vzpoury vazalských měst. Zároveň bylo všem jasné, že takový *tlatoani* bude pod tlakem nejen vnějším, ale vnitřním, jelikož majetek a bohatství vysoké „šlechty“ záviselo na dodávkách tributů a anektování dalších území. Za Tizocova následovníka byl zvolen Ahuitzotl (1486-1502), jež si za cíl svého inauguračního tažení zvolil oblast Mazahuacanu severovýchodně od Mexického údolí (Hassig, 1988: 203). Tímto krokem nejen získá zajatce pro svou korunovaci, ale zároveň v čele armád Trojspolku potlačí tamější vzpurná města. Avšak tímto moc Tenochků nebyla zcela obnovena, k tomu bylo zapotřebí dalších vojenských operací. A tak se posléze vydá porazit další rebelii, tentokrát do huaxtéckého regionu, kde si nejen podrobí vícero měst, ale zároveň se mu podaří ukořistit značné množství zajatců; ti jsou poté obětováni při zasvěcování chrámu Huitzilopochtliho v Tenochtitlánu (Hassig, 1988: 205). Tato ceremonie jakoby potvrzovala opětovné získání reputace Tenochků, neboť se jí účastnili i vládcí znepřátelených měst a další, kteří takto chtěli napravit pošramocené vzájemné vztahy. Dalším krokem Ahuitzotla bylo další zabezpečení západních provincií před říší Tarasků. Poučen z chyb Axayacatla tentokrát postupoval jiným způsobem. Nejprve opět dobyl města a pobil jejich obyvatele, kteří odmítli uznávat vazalství k Tenochtitlánu, poté do nich přestěhoval rodiny z centrálních oblastí a tímto postupem si tak zajistil loajální osídlení a zároveň spolehlivou posádku pohraničních měst (Hassig, 1988: 208). Avšak i Taraskové změnili svoji strategii ve vztahu k tenochské říši. Netradičně pro Mesoameriku začali budovat opevnění se stálou posádkou na předpokládaných přístupových cestách do své oblasti. Odpovědí Tenochků na tuto změnu situace se stalo tažení k pacifickým břehům do oblasti dnešního státu Guerrero. Účelem této kampaně bylo nejen získání dalších vazalů, ale stejně důležitý byl i důvod strategický - v tomto případě se jednalo o postupné obklíčení Tarasků a získání nechráněného přístupu do jejich oblasti (Hassig, 1988: 213). Ahuitzotl poté podnikl ještě několik dalších tažení, přičemž poslední se mu stalo osudným. Zanechal za sebou však silný a mocný Tenochtitlán, z něhož bude vládnout nejznámější tenochský panovník, Moctezuma II. (1502-1520).

Moctezuma Xocoyotl, jak znělo celé jeho jméno, zahájil svou vládu úspěšným inauguračním tažením, následovaným několika změnami v sociální sféře. Aby si více pojistil své interní postavení, nahradil všechny „nešlechtice“ u svého dvora členy vyšší šlechty z měst po celé „říši“ (Hassig, 1988: 220-221). Tímto krokem získal nejen více členů vyšší nobility, jež budou více nakloněni jeho vůli, ale zároveň výchovou synů, jejich indoktrinací atd. docházelo k integraci „říše“, v krajních případech mohli sloužit jako rukojmí Moctezumy. Avšak, jak se zdá, celkovému stavu „říše“ to příliš nepomohlo. Jelikož území, které bylo vazalstvím vázáno k Tenochtitlánu, dosahovalo obrovských rozměrů, musel Moctezuma téměř celou svoji vládu věnovat potlačování vzpour a znovu-získávání některých oblastí. Zároveň také probíhala střetnutí s tradičním nepřítelem Tenochků. Jednak to byly četné bitvy s Tlaxcalteky, ale také proběhlo poslední měření sil se soupeřem na severu, s Tarasky, jež opět nemělo jasného vítěze. Aby toho nebylo pro astrologickými znameními ustaraného *tlatoaniho* málo, došlo i k povstání uvnitř Anahuacu. Nezahualpili, vládce Texcoca, totiž nejmenoval jednoznačně svého nástupce, a tak došlo ke sporu mezi chráněncem Moctezumy Cacamou a legitimním synem zesnulého vládce Ixtlilxochitlem. Jelikož si však tenochský vládce nemohl dovolit více poškozovat už tak neslavnou reputaci a vnímání Trojspolku, ustoupil ke kompromisu, kdy se k vládě dostali oba dva výše zmínění. Jak můžeme vidět, před příchodem Španělů se tenochská „říše“ již nenacházela ve svém zenitu, nýbrž lehce za ním. Celá tato situace jako by předznamenávala příchod Evropanů, kteří naplno využijí nesoudržnosti a politické nestability území ke svému prospěchu.

2. Administrativa říše

Říše Tenochků před příchodem Evropanů nabývala na mesoamerické poměry nevídaných rozměrů – pokrývala celé současné střední a jižní Mexiko, rozpínala se od atlantských břehů až po pacifické, na severu jí byla hranicí říše Tarasků (dnešní státy Hidalgo a Guerrero), na jihu sahala podél tichomořského pobřeží až k oblasti současné Guatemaly. Nelze však mluvit o tom, že by panovník v Tenochtitlánu měl naprostou kontrolu nad celým tímto územím po celou dobu své vlády. Poslušnost totiž nebyla udržována stálými posádkami v dobytých provinciích, či dosazenými úředníky z metropole, jak lze spatřovat v případě jiných říší (incká, římská), ale byla zachovávána nepřímo, ať už ukázkou síly, např. v podobě úspěšného tažení, či masových obětí, nebo na základě ekonomických či politických vztahů. Všechny tyto aspekty budou dále v kapitole analyzovány, přičemž bude důležité nejprve podat základní mocenské uspořádání uvnitř metropole, poté v jádrové oblasti (Mexické údolí-Trojspolek) a následně přijdou na řadu vztahy k ostatním regionům.

2.1.1. Politická organizace Tenochků

Uvnitř Tenochtitlánu bylo základním prvkem systému *calpulli* (Moreno, 1981: 85), neboli rodová obecina. Tato instituce, ačkoli se svojí vlastní vnitřní strukturou, byla podřízena vyšším místům. Měla vlastní hierarchické uspořádání a její představitelé byli voleni mezi jejími členy. Na vrcholu stála rada starších disponující pravomocemi pro oblasti občanské a trestní, zároveň měli na starosti řízení věcí administrativních, legislativních a soudních. Nelze ji však chápat jako autonomní správní orgán *calpulli*, jejich pravomoci byly omezené a jejich kroky byly řízené shora (*tlatoanim*). Tato rada měla dále pod sebou dva úředníky, jež měli za úkol dohlížet nad plněním jejích příkazů, *calpullec* byl pro záležitosti civilní a správní, dohlížel např. nad přidělováním půdy, či fungoval jako mluvčí za členy *calpulli*; zatímco *teachcacaughtin* dohlížel nad pořádkem uvnitř *calpulli* a dohlížel nad vším, co se týkalo vojenství. Tito úředníci nemohli být voleni ze všech příslušníků *calpulli*, nýbrž, jak dokládá Zorita, museli mít určitý, vznešený, společenský status (Zorita, 2004: 83). Ačkoli tedy *calpulli* vznikla jako dědictví předchozích fází společenského vývoje, postupem času, zejména díky dobývání nových území a neustálého rozrůstání

Tenochtitlánu, se vyvinula v důležitý prvek politické, sociální a ekonomické struktury Tenochků. Zmíněna byla i podřízenost těchto uskupení *tlatoanimu*, neboli *hueytlatoanimu*, čili Nejvyššímu mluvčímu.

Legitimita tenochského *tlatoaniho* byla odvozována od jeho genealogické příbuznosti k toltécké dynastii; ať již byla reálná, nebo smyšlená, dávala mu právo k vládě nad Anahuacem. *Tlaotani* byl představitelem boha na zemi, zároveň byl také nejvyšší autoritou správní, soudní, vojenskou a náboženskou. Ačkoli byla jeho moc limitována *tlatocanem*, o němž bude řeč dále, postupně se z tohoto omezení vymanil a *tlatocan* se tak stal spíše symbolickým orgánem. Dále zde byl přítomen po boku *tlatoaniho cihuacoatl*, nejvýše postavený náboženský hodnostář, o němž se zmíníme později. Největší proměnou však prošla volba panovníka. Zatímco první vládce Tenochků, Acamapichtli, musel být schválen lidem, v případě jeho následovníka Huitzilihuitla se volby účastnili již jen členové vyšší třídy. Chimalpopoca byl poté zvolen již jen tzv. volebním výborem („Radou čtyř“) a tento systém byl zachován i v případě Itzcoatla a všech následujících panovníků. Je však třeba dodat, že v Chimalpopocově případě, dle Morena, se ještě mohlo jednat o skutečný volební proces s hlasováním všech členů rady, co se týče nástupu Itzcoatla na trůn, šlo spíše o formální potvrzení jeho nástupnictví, neboť jeho vojenské úspěchy ho ospravedlňovaly více než kohokoli jiného k postu *tlatoaniho*. Zdá se, že tato symbolická funkce, kdy rada jen potvrdila nového panovníka, přetrvala až do zániku Tenochtitlánu. Zajímavé je, že Zorita ve své zprávě, kde mj. popisuje systém nástupnictví, zmiňuje roli volebního výboru jen v případě, kdy vládnoucí *tlatoani* nemůže vybrat svého nástupce ze svých synů, respektive vnuků (Zorita, 2004: 65). V takové chvíli má rada zvolit následovníka z bratrů *tlatoaniho*, v případě jejich absence nebo nevhodnosti se bude volit z dalších příbuzných, poslední možností jsou vhodní členové „vyšší šlechty“, tato poslední možnost však nebyla příliš pravděpodobná: „*Vždy se dbalo na to, aby zvolený pocházel z pokolení a příbuzenstva vládce, pokud takový existoval...*“²⁸ (Zorita, 2004: 65).

Dalším správním prvkem vedle *tlatoaniho* byl již zmíněný *tlatocan*, respektive nejvyšší rada. V žádném případě se nejednalo o orgán demokratického charakteru s lidovým zastoupením. *Tlatocan* byla úzká skupiny složená z členů nejvyšší nobility

²⁸ „*Siempre se tenía cuenta con elegir de la línea y parentela del Señor, si lo había que fuese para ello...*“

či panovníkových příbuzných (Moreno, 1981: 115). Z počátku, během prvních králů Tenochků, je vysoce pravděpodobné, že tato nejvyšší rada skutečně jistým způsobem korigovala či omezovala vůli *tlatoaniho*. Avšak, jak jsme viděli výše, slábla nejen volební funkce *tlatocanu*, ale s postupem času i tato funkce kontrolní. Důležitým momentem pro *tlatocan* byla vláda Itzcoatla, jež ustanovil jednotlivé role, respektive funkce, uvnitř rady pro jednotlivé záležitosti. Do těchto úřadů poté sám dosadil osoby z jeho příbuzenstva a nejbližšího okolí, čímž nejvyšší rada získala oligarchickou povahu a ještě více tak prohloubila sociální rozdíly uvnitř tenochské společnosti.²⁹

Ještě důležitějším orgánem nejen pro samotného panovníka, ale pro fungování celé “říše”, než *tlatocan*, byl *cihuacoatl*. *Cihuacoatl*, neboli Hadí žena, byl úřad zastáván, navzdory názvu, pouze muži. Původně byla takto označována bohyně-patronka města Colhuacan a je možné, že původně tento post zastával hlavní kněz tohoto kultu, jenž dle tradice přebíral jméno božstva, jemuž sloužil (Van Tuerenhot, 2005: 156). Jelikož *Cihuacoatl* byla matkou hlavního boha Tenochků, Huitzilopochtli, její kněz byl mezi lidmi velmi považován a byly mu vzdávány velké pocty. Za Moctezumy I. náboženský aspekt tohoto úřadu pozvolna ustupuje a naopak nabírá funkce politické, soudní i správní. V Tezozómocově kronice se lze dočíst o úřadu *cihuacoatla* následující: „...i když je pravda, že jsem vládce, nemohu všechno řídit já, proto jste zde vy, *Cihuacoatle*, neboť já i vy společně musíme řídit a vládnout této říši Mexiků.“³⁰ (Tezozómoc, 2012: 74). Ačkoli se může z citace zdát, že *cihuacoatl* a *tlatoani* si byli ve vládě rovni, sám Moctezuma I. tento úřad vytvořil a dosadil do něj schopného Tlacaelela, vnuka Acamapichtliho, jež se vyznamenal za války s Azcapotzalcem. Důvodem utvoření této funkce byly neustále narůstající záležitosti, s nimiž se musel *tlatoani* vždy vypořádat. Z faktu, že *cihuacoatl* byl dosazen panovníkem, vyplývá jeho podřízenost vůči němu. Přesto tento úřad disponoval značnými pravomocemi. Kromě funkcí spojených s náboženstvím se dále zabýval hlavně administrativou a soudními otázkami; zároveň zastupoval *tlatoaniho* vždy, když se nemohl osobně dostavit, např. na schůzích, či válečných taženích. Dále se zaobíral financemi a tributů. V neposlední řadě je také nutno zmínit *cihuacoatlovu*

²⁹ Připomeňme, že za vlády Itzcoatla došlo k oné dohodě mezi nobilitou a běžným lidem v otázce rozpoutání války s Tepanéky.

³⁰ „...porque es verdad que soy señor, pero no lo puedo yo todo mandar, tan señor sois vos, *Cihuacoatl*, como yo y ambos hemos de regir y gobernar esta república mexicana.“

správní funkci, kterou plnil pokaždé, když zemřel *tlatoani* a měl nastoupit nový. Již bylo zmíněno, jak tato mezivláda byla vždy nebezpečnými a nestabilními obdobími pro říši; a právě v tento moment měl *cihuacoatl* jediný, ale naprosto klíčový úkol, totiž udržet celý tenochský systém v chodu, dokud se vlády neujme nový *tlatoani*. Úřad *cihuacoatla* byl skutečně jedním z nejdůležitějších v politickém systému Tenochků, na pomyslném žebříčku se nacházel na druhé příčce bezprostředně za *tlatoanim*, avšak právě od něj pocházela autorita Hadí ženy, jež mu byl vždy podřízen (Moreno, 1981: 121).

Takové hierarchické členění a rozdělení na ty, kteří vládou, nebo jsou ovládáni, samozřejmě nevzniklo během krátké doby. Je to výsledek dlouhého období vývoje tenochské společnosti od jejího usazení v Mexickém údolí až po vládu Moctezumy II. Nyní, když jsme analyzovali politické uspořádání Tenochků, zbývá zaměřit se na oblast, jež byla tímto aparátem spravována. Nejprve je však třeba si ujasnit, jak správně systém vlády nad touto oblastí nazývat. Nejčastěji se mluví o tenochské sféře vlivu jako o říši, někteří autoři s tímto názvem souhlasí, jiní preferují např. hovořit o státu. Ross Hassig ve svých knihách (Hassig, 1985, 1988) píše o říši, konkrétně o říši hegemonního typu, naproti tomu Manuel Moreno (Moreno, 1981) označuje tenochskou oblast jako „stát“. Pravdou zůstává, že je obtížné nalézt ten správný termín, jež by zcela vyhovoval tenochské realitě. Protože jsou ale označení „stát“ a „říše“ ty nejvíce používané, je důležité oba pohledy prostudovat.

Hassigova analýza tenochské říše vychází z práce Edwarda Luttwaka, jež pojednává o antické říši římské a vnímání politických vztahů (Luttwak, 1976). Ty rozlišuje na základě toho, do jaké míry spočívají na využití síly, nebo moci. Síla je v tomto případě chápána jako prostředek, jež je aplikován přímo a fyzicky na určitý cíl a jeho účinek je dočasný, respektive účinný je jen po dobu, po kterou je uplatňován. Naproti tomu moc, respektive její efekt, je dlouhodobý a nepřímý. Moc není založena na fyzickém zákroku, nýbrž na působení na psychiku protivníka, respektive donutit soupeře, aby si myslel, že jsme schopni prosadit své zájmy. Politický celek, jenž užívá k udržení kontroly nad svojí sférou vlivu moc, je daleko efektivnější než ten, jenž spočívá na využívání síly (Hassig, 1988: 18). Důvodem je přenesení zodpovědnosti za udržení pořádku na podrobené systémy, respektive i po jejich dobytí je ponechána místní správa u moci, v jejímž vlastním zájmu je taktéž udržet předcházející *status quo*.

Avšak přesto je nezbytné, aby vládnoucí celek byl schopný ve své podrobené oblasti demonstrovat svoji sílu, za účelem odstranění případných myšlenek o vzpouře. Jinými slovy, pro podrobené oblasti je v zájmu plnit vůli dominantního celku tak dlouho, dokud výhody (např. vojenská ochrana, více obchodních možností mj.) z takového systému převyšují cenu za udržení takového vztahu. Že si byli Tenochkového velice vědomi toho, jak tento systém funguje, lze doložit i tím, že tributy vyžadované z podrobených regionů byly v drtivé většině případů mírné. Jak dokládá Zorita, každá oblast odváděla to, co se v ní tradičně pěstovalo; v případě, že určitý region odváděl zlato, nemusel již platit nic jiného; zároveň se dbalo na to, aby celková hodnota tributu byla mezi všemi podrobenými oblastmi stejná (Zorita, 2004: 42). Užití moci, nebo síly také určuje, zda daný systém můžeme označit za teritoriální, či hegemonní (Hassig, 1988: 19). Oba dva do určité míry využívají jak moc, tak sílu, rozdíl je však v tom, na co je kladen větší důraz. V případě říše, jež je založena na teritoriálním principu, spočívá její způsob správy nad dobytými oblastmi na síle (charakterizované vojenskými jednotkami). Taková říše si podrobuje region s minimálními potřebnými prostředky a následně ho díky stále posádce přímo ovládá. Naproti tomu hegemonní model poté, co dobude určitou oblast, v ní nezanechá žádné jednotky a kontrola nad ní bude nepřímého charakteru. Avšak aby si toto mohl dominantní celek dovolit, dobytí musí být zároveň okázalou ukázkou masivní síly, což navíc může být doplněno o další zastráovací prostředky. Odměnou je však zastrášení místní správy, jež je následně ochotna k poslušnosti vůči svým dobyvatelům, aniž ti by zde byli nuceni zanechat část vojska.

Zatímco tedy na Hassigově analýze můžeme vidět jistý důraz na vojenskou stránku ve správě území, nesmíme ani zapomínat politické vztahy, jež byly spolu s psychologickým efektem tím skutečným prvkem držícím celou oblast pohromadě. Manuel Moreno při zkoumání politického uspořádání Tenochků ponechává válčení stranou a naopak vyzdvihuje politickou a sociální skladbu a organizaci tenochské společnosti, jež ji díky tomu opravňuje nazývat státem (Moreno, 1981: 122). Lze se domnívat, že již při putování a zejména poté, co se Tenochkové usadili na ostrově, došlo k jednoznačně vymezenému rozdělení na třídu ovládanou a vládnoucí, přičemž ta druhá se následně ještě více strukturovala; tato skutečnost je základem pro to, abychom mohli hovořit o tenochské (aztéckém) státě. Ačkoli byla tenochská společnost ve své rané fázi složena pouze z vrstev kněžích, válečníků a běžného lidu, s rozšiřujícím se

územím a absorbováním nových principů se začala rodit a dále rozrůstat vrstva nobility, jež za své místo ve společnosti vděčí spíše svým vlastním zásluhám, než rodovým vztahům. V průběhu tenochských dějin zároveň lze pozorovat jisté tendence k politické centralizaci moci, jež dosáhla svého vrcholu za Moctezumy II., což Moreno považuje za další z aspektů stvrzujících státnický charakter tenochské (v tomto okamžiku lze mluvit již i o aztécké) společnosti (Moreno, 1981: 122).

Odpovědět na otázku, zda tenochský systém nazývat spíše říší, nebo státem, jak lze vidět, není snadné a velice záleží, z jakého úhlu pohledu tento systém zkoumáme. Většina publikací se drží trendu mluvit o říši, ačkoli vždy je upozorněno na neúplnou vhodnost užití termínu.³¹ Tato práce se tohoto způsobu taktéž přidrží, přičemž čtenář by měl mít na paměti problematiku, jež je s tímto označením spjata.

2.1.2. Politické uspořádání jádrové oblasti říše

Oblast tenochské říše nebyla nikoli homogenním celkem. Zahrnovala značné množství různých etnik se specifickými kulturami a jazykem, či dialektem. Stejně tak vztahy mezi Tenochtitlánem a ostatními provinciemi nebyly totožné v rámci celé říše. Z tohoto důvodu je potřeba vymezit dvě základní oblasti a to oblast jádrovou a okrajovou. Je nepochybné, že již za Ahuitzotla a poté zejména za Moctezumy II. byl Tenochtitlán hlavním městem nejen Trojspolku, ale celé podrobené oblasti; pochopitelně tedy i jádrové oblasti. Tu lze definovat nejen geograficky, ale i na základě odlišných rolí, jež hrála politicky a ekonomicky oproti oblasti okrajové.

Geograficky tento region zahrnuje celé Mexické údolí a jeho nejbližší okolí, respektive oblasti podrobené členským městům Trojspolku, jež byly po Tenochtitlánu nejdůležitějšími centry Anahuacu. Všechny politické celky v jádrové oblasti, jež byly poddané Trojspolku, musely platit vazalskou daň stejně jako ty, jež se nacházely v oblasti periferní. Rozdíl však byl v povaze tributu, zatímco ze vzdálenějších provincií se vedle potravin hojně dodávaly i exotické předměty, skladba daně v jádrové oblasti byla téměř výhradně zemědělského charakteru (Berdan et al., 1996: 13). Závislé subjekty v jádrové oblasti navíc poskytovaly zboží a služby v případě potřeby Tenochtitlánu, příkladem může být například dodání zásob či vojáků v případě války. Na druhou stranu všechny komunity v jádrové oblasti často mívaly podíl na válečných

³¹ Pro další názory a bibliografii k této tématice viz Berdan et al. 1996: 6.

ziscích Trojspolku. Zároveň celou jádrovou oblast spojoval čilý ekonomický ruch v Mexickém údolí a možnost utváření větších společenských celků prostřednictvím manželských svazků. Další věcí, jež také odlišovala jádrovou oblast od periferních, bylo její ekonomické postavení. Do tohoto regionu proudily všechny válečné kořisti, stejně tak jako tributy z ostatních území. Tenochtitlán byl také se svými řemeslníky významným centrem pro produkci luxusních objektů určených pro vyšší společenské vrstvy či na výzdobu chrámů a paláců. V jádrové oblasti také rozlišit tři hlavní oblasti příslušející každému z členů Trojspolku; těmto oblastem bude prostor věnován níže.

2.1.3. Hierarchie politického uspořádání v jádrové oblasti

Před ustanovením tenochské říše existovalo v Mexickém údolí kolem čtyřiceti městských států. Poté, co vznikla říše Tenochků a začala rozšiřovat svoji sféru vlivu, museli v Tenochtitlánu začít řešit otázky týkající se zvětšujícího se počtu závislých území a jejich vládců, jež přinášeli na jedné straně zisk, na straně druhé však bylo potřeba vyřešit a upevnit správu těchto oblastí a vztahy s nimi. Řešením tohoto problému bylo přijetí strategie, jež manipulovala s hierarchickým uspořádáním politického systému (Berdan et al., 1996: 23). Jinými slovy tenochský panovník pozměnil strukturu politické hierarchie v jádrové oblasti, aby si tak zjednodušil kontrolu a správu nad územím obklopující Tenochtitlán a zároveň, aby tento region byl více politicky integrován.

Nejčastější metodou pro politickou integraci bylo odebrání určitých (nejčastěji správních) funkcí jejím původním představitelům a jejich nahrazení nově dosazenými zástupci, jež se začlenili do nově vznikajícího hierarchického uspořádání (Berdan et al., 1996: 19). Hierarchické uspořádání totiž umožňuje efektivnější a snadněji kontrolovatelný přenos informací, rozkazů, zboží atd. i přes rostoucí počet prvků uvnitř politického systému. Strategie založené na manipulaci s hierarchiemi nabízejí několik možností v závislosti na dvou důležitých aspektech. Jedním je vertikální rozčlenění hierarchie, tím druhým poté rozčlenění horizontální (Berdan et al., 1996: 19). První je aplikováno v oblastech, kde je nutná větší správní kontrola, zatímco tam, kde není tolik potřebný úřední dohled, se využívá druhé rozčlenění. Jak jednotliví členové Trojspolku tyto kroky realizovali, bude vysvětleno později.

Pro konsolidaci a další integraci území byly zaváděny i další postupy (některé se mohly použít i mimo jádrovou oblast). Po dobytí určitého regionu, nebo vzpoury v něm, se mohl vládce z Tenochtitlánu uchýlit k dočasnému, nebo stálému odstranění tamější vládnoucí vrstvy. Když měly být po určité době tyto úřady opět obsazeny, jejich zastánci již měli nějaký vztah k Tenochtitlánu. V případě Chalca to mohli být synové z manželských svazků mezi nobilitou z Chalca a Tenochtitlánu, nebo jako v případě Tlatelolca mohl být dosazen vojenský místodržící *cuahtlatoani* ((Berdan et al., 1996: 42). Jiným krokem bylo provedení změn v administrativním uspořádání pouze na lokální úrovni. V regionech, jež byly před jejich zahrnutím do tenochské říše spíše roztržité a necentralizované povahy, mohl posléze tenochský panovník ustanovit jedno určité město městem hlavním, jako např. v případě Chalca, kde bylo Tlalmanalco ustanoveno jako hlavní provinční město (Berdan et al., 1996: 43). Nastat mohla ale i opačná situace, kdy provincie se strukturovanou organizací mohla být po začlenění do tenochské sféry vlivu zjednodušena po stránce hierarchického uspořádání, jinými slovy mohly být zrušeny určité lokální administrativní úřady. Dalším způsobem, jak více včlenit podrobené oblasti do říšského systému, bylo prostřednictvím manželských svazků. Panovníci z Tenochtitlánu posilovali svůj vztah s provinčními vládci v tenochské a tepanécké oblasti tak, že jim dávali své dcery za manželky, stejný princip fungoval i texcotské sféře vlivu. Tyto svazky však vznikaly nejen na nejvyšších politických úrovních a mezi vládnoucími skupinami, ale manželství vznikala i napříč elitami „druhé kategorie“ (vysocí vojenští či duchovní představitelé apod.). Prostředkem, jak si dále zajistit dohled nad elitami z oblastí nově přidružených do říše, bylo přerozdělení jejich půdy. Elitám z městských států nebyla jejich půda kompletně zabavena, ale byla jim přidělena jiná, která se nacházela mimo jejich domovskou oblast. Takto se výnosy z původní půdy dostaly do rukou vládců z Tenochtitlánu a dobytému městu tak byla oslabena kontrola nad půdou a tím pádem i nad lidmi (Berdan et al., 1996: 43).

Ačkoli pozice Tenochtitlánu, jakožto nejdůležitějšího člena Trojspolku, se postupem času stávala znatelnější, ostatní členové aliance – města Texcoco (hl. město regionu Acolhua) a Tlacopan (hl. město tepanéckého regionu) disponovaly jistou suverenitou ve svých příslušných sférách vlivu. A jelikož představovaly součást jádrové oblasti, je třeba představit jejich fungování.

2.1.3.1 Texcocská (acolhuaská) sféra vlivu

Texcocský stát se rozkládal na východních březích jezera a pokračoval dále na východ až za Mexické údolí. Největší úlohu v uspořádání státu měl Nezahualcoyotl, jež vládl z Texcoca mezi léty 1430 až 1434. V té době mělo Texcoco celkem čtrnáct závislých městských států, z nichž tři se nacházely mimo Mexické údolí (Berdan et al., 1996: 34). Do většiny těchto podrobených měst byli Nezahualcoyotlem dosazeni na post vládců potomci předchozích panovníků, jejichž vztah k Texcocu se později ještě více upevnil manželskými svazky s ženami z texcocského dvora. V případě Chiauhatlanu byl uměle vytvořen post nejvyššího vládce tamější provincie, jež obsadil Nezahualcoyotlův syn (Berdan et al., 1996: 34). Další správní změny v texcocské sféře vlivu se skládaly z dosazení určených *calpixque* (správce nad několika komunitami v určitém regionu, zároveň fungoval také jako výběrčí tributů, *calpixqui* v sg.) do oblastí, které před texcocským dobytím měli svého vlastního vládce, jinými slovy, tímto krokem byl odebrán politický status dané oblasti a celkově tak došlo k zploštění hierarchického uspořádání. Politickou organizaci uvnitř texcocské sféry vlivu lze tedy popsat jako pyramidálně nerozvinutou hierarchii, jež je založena na dvou správních vrstvách. Na té vyšší se nachází panovník sídlící v acolhuaském hlavním městě Texcocu, přičemž může počítat se čtrnácti vládci podrobených *altepetlů* v druhé vrstvě, kteří mu jsou přímo podřízeni a tvoří jeho poradní sbor. Prostřednictvím tohoto sboru může také lépe kontrolovat aktivity v provinciích, zároveň dalším krokem k lepšímu dohledu nad územím mu sloužila síť správců *calpixque*. Toto nízké vertikální hierarchické uspořádání mělo výhodu, že nebyla potřebná existence nějakého rozvinutějšího úředního systému, zároveň se tímto systémem vytvořil více centralizovaný politický celek.

2.1.3.2 Tepanécká sféra vlivu

Oblast podřízená tepanéckému vládci sídlícímu v hlavním městě Tlacopan se nacházela v severní a západní části Mexického údolí a dále pokračovala za jeho hranice těmito směry. V případě tepanéckého státu nelze vybrat panovníka, jež by se nějakým zásadním způsobem zasloužil o zformování tamějšího správního systému. Naopak, tato oblast byla totiž již od počátku pod silným vlivem z Tenochtitlánu, jehož elity si častokrát po dobytí regionu usurpovali tepanécké úřady a půdu; z toho pramení

i čtyřvrstvá struktura správy v této oblasti, jež odráží časté změny na vedoucích pozicích (Berdan et al., 1996: 36). Nejvyšší post byl spravován tepaněckým panovníkem (1.) z Tlacopan, jemuž se zodpovídali guvernéri (2.) pěti provincií, jakými byly např. Coyoacan, Cuahtitlan, Apaxco a další (uvnitř těchto provincií mohlo existovat několik městských států). Další příčka v politické hierarchii byla obsazena (3.) vládci řídící městské státy ve zmíněných provinciích, přičemž tyto politické celky mohly mít svá vlastní závislá území, jejichž správci (4.) tvořili nejnižší úroveň administrativní hierarchie. Tyto čtyři úrovně v politické hierarchii vznikly na základě toho, že jak tepaněcké území rostlo, anektovalo provincie, jež měly už před svým začleněním hierarchický charakter (Coyoacan, Cuahtitlan atd.), zároveň také došlo k tomu, že městské státy podřízené přímo Tlacopan byly posléze začleněny do některých z pěti provincií (Berdan et al., 1996: 36).

2.1.3.3 Tenochská sféra vlivu

Centrem této oblasti bylo ostrovní město Tenochtitlán. Jemu podřízené území se rozkládalo na jih až jihovýchod. Politický systém vlastního tenochského území byl založen na hierarchii skládající se ze tří úrovní s velkým množstvím místních vládců (Berdan et al., 1996: 37). Na vrcholu politické pyramidy stál tenochtitlánský *tlatoani*, který řídil své území prostřednictvím vládců městských států závislých na Tenochtitlánu, tito vládci mu byli přímo podřízeni a stáli uprostřed politické hierarchie. Nejnižší byli postaveni vládci měst v různých městských státech, zároveň byli závislí na vládcích druhé úrovně. V tenochské sféře vlivu se také nacházely oblasti spravované vojenskými guvernéry, jejichž úřad však byl dočasný, výjimečným případem bylo Tlatelolco, kde post *cuahtlatoaniho* byl trvalým (Hassig, 1988: 183).

2.1.4. Společné podniky politických celků jádrové oblasti

Ačkoli byla jádrová oblast rozdělena na tři části, na mnoha aktivitách se podíleli všichni členové Trojspolku společně, včetně jim podřízených oblastí. V dílech dvou předních kronikářů pro tenochské dějiny, Durána (Durán, 2005) a Tezozómoca (Tezozómoc, 2012), je spolupráce nejčastěji zmiňována v rámci vojenských výprav. Avšak lze nalézt i řadu dalších podniků, jakými bylo např. vyslání kolonizátorů do určité oblasti nebo účast na společných pracích. V obou zmíněných pracích je kladen

důraz na podrobný popis zúčastněných stran pro dané aktivity, což umožňuje nastínit, jaké interakce probíhaly mezi jednotlivými celky v jádrové oblasti.

Vojenská tažení

Z analýzy výčtů účastníků vojenských tažení ve výše zmíněných pramenech vyplývá skutečnost, že města, jež poskytovala vojenskou sílu pro tenochské panovníky, byla téměř pro každou vojenskou operaci totožná. Tezozómc i Durán, co se týče výčtu měst účastnících se tažení Moctezumy I. proti Tepeyacacu, udávají téměř identická města. Oba autoři se shodují na Texcocu, Xochimilcu, Culhuacanu, Chalcu, Cuitlahuacu a Azcapotzalco; Tezozómc také zmiňuje Tlacopan a Cuahtitlán mj. (Tezozómc, 2012: 91; Durán, 2005: 157). Dalším příkladem může být Axayacatlova neúspěšná kampaň do oblasti dnešního Michoacánu proti Taraskům, jeden z mála okamžiků, kdy armády Trojspolku byly poraženy. Oba autoři se shodují na tom, že této operace se účastnili vojáci z tepanéckého regionu (Tlacopan, Azcapotzalco), Texcoca, Chalca, Xochimilca a dále Otomíové a Chinampanecové (Tezozómc, 2012: 176,180; Durán, 2005: 287,292). Třetí ukázkou může být tažení proti Metztitlanu, jež bylo zahájeno Tizocem. Ten svolal armády z Texcoca, Tlacopan, Chalca, Xochimilca, Matlatzinca, Tierra Caliente a Cuahtlalpanu (Tezozómc, 2012: 196-7; Durán, 2005: 312). Z těchto příkladů vidíme, že mezi prvními povolányi do války byly ostatní dvě města Trojspolku Texcoco a Tlacopan, jež se účastnili všech tažení. Dalšími pravidelnými účastníky byly jednotky z města Xochimilca nebo oblasti Chalca. Z texcocské sféry vlivu není mnoho informací o zúčastněných městech a co se týče tepanéckého regionu, tak jsou zmíněny často jako posily Otomíové, kteří bývají někdy spojováni s obyvateli Cuahtlalpanu (Carrasco, 2011: 405). Z těchto výčtů tedy lze usuzovat, že Tenochtitlán si počínal aktivněji v mobilizaci ve svých regionech, než třeba Texcoco. Je však třeba mít na paměti, že armáda mající za cíl vzdálenější region, byla v průběhu pochodu doplňována o jednotky z měst, kudy pocházela.

Osídlování dobytých území

Poté, co Moctezuma I. úspěšně dobyl město Huxyacac (v dnešním státě Oaxaca), nařídil jeho vyhlazení (Hassig, 1988: 175). Tento netradiční krok lze však objasnit několika důvody. Nejen, že na tamějším území byli zabiti obchodníci, jež byli vysláni samotným Moctezumou, ale zároveň tato oblast představovala strategické místo

nacházející se však ve značné vzdálenosti od Tenochtitlánu, jež bylo třeba mít pod kontrolou (Hassig, 1988: 175). Po nahlédnutí do dvou zmíněných kronik lze opět vytvořit obrázek, jak v případě vysílání kolonizačních výprav Trojspolek fungoval. Oba kronikáři se shodují, že spolu s rodinami z Tenochtitlánu, kteří tvořili většinu, se na osídlení regionu vydali také obyvatelé Texcoca, Tlacopan a Chalca (Tezozómc, 2012: 135). Dle Durána byli účastníky také lidé ze Xochimilca a z Tierra Caliente, také udává, že Moctezuma určil svého bratrance Atlazola jako tamějšího místodržícího (Durán, 2005: 243). Pro srovnání uveďme ještě druhý případ kolonizačního úsilí, jež mělo tentokrát za cíl osídlit oblast Oztomanu. V tomto případě uvádí Tezozómc s Duránem téměř identický seznam zúčastněných měst, kromě tradičních členů Trojspolku, vyslali své kolonizátory také Chalco, Xochimilco, Cuitlahuac, Culhuacan, Matlatzinco, Otomíové a mnoho dalších (Tezozómc, 2012: 257; Durán, 2005: 364).

Práce na veřejných projektech

Na společných pracích uvnitř Mexického údolí se taktéž podílelo více členů. Např. různé stavební materiály byly dodávány z různých regionů a stejně tak to bylo s řemeslníky a dalšími pracovníky. Ukázkou může být tenochtitlánský chrám, jež nechal vystavět Moctezuma I. Ten po poradě se *cihuacoatlem* vyslal posly s žádostí o pomoc do měst Tlacopan, Azcapotzalco, Texcoco, Culhuacan, Xochimilco, Cuitlahuac a Mizquic; zároveň, aby si ověřil existující vztahy s Chalcem, rozhodl se požádat o pomoc i tamější vládcu (Tezozómc, 2012: 74-5; Durán, 2005: 133-4). Tento krok nakonec vyústil ve válku, kvůli které byly práce na chrámu na určitou dobu pozastaveny. Když však posléze byla opět možnost budovu dostavět, byli opět vysláni poslové, aby u vládců zajistili pomoc na stavbě. Na tom se dle pramenů měla podílet města Trojspolku, dále pak Chalco, Mazahuacan, Xiquipilco a další (Tezozómc, 2012: 128; Durán, 2005: 231). Další veřejnou stavbou, na které lze ukázat spolupráci více měst uvnitř jádrové oblasti, je akvadukt vedoucí z Acuecuexu (dnešní Coyoacán) do Tenochtitlánu. Pro jeho stavbu bylo třeba nahromadit veliké množství materiálu všeho druhu, od kamenů a písku až po dřevěné konstrukce. Ten měl být dodán tradičně z Texcoca a Tlacopan, dále poté ze Xochimilca a Chalca mj. (Tezozómc, 2012: 283; Durán, 2005: 386).

Jak lze vidět, uvnitř jádrové oblasti existovala řada měst, jež byla stálými členy všech výše zmíněných aktivit. Kromě logické účasti všech členů Trojspolku je také

nezpochybnitelná role Chalca, Xochimilca nebo také Cuitlahuacu. Inkorporace těchto politických celků do podniků „celoříšského“ charakteru nabízí několik vysvětlení. Např. pokud by armády z Tenochtitlánu, Texcoca a Tlacopan opustily oblast Anahuacu bez dalších posil, zůstalo by centrum říše náchylné vůči vnitřním vzpourám, jež by mohly v regionu vzplanout. Oblasti uvnitř jádrové oblasti, jejichž podrobení stálo nemalé úsilí a které již v historii manifestovaly určité pokusy o vzpouru, jako např. Chalco, mohly v době absence armád Trojspolku této situace využít k opětovnému pokusu k nové rebelii. A tak zahrnutí těchto provincií do válečných tažení bylo prostředkem nejen k posílení početního stavu vojska, ale zároveň tak byla i svým způsobem pojištěna zázemí před teoretickou vzpourou. Podobný dichotomní princip lze spatřovat i v rámci společných prací, jako byla stavba a hlavně dodávání různých materiálů na ni. Tím, že tenochský *tlatoani* vznesl požadavek po určitém městském státu na nějaký produkt, dal mu tím na výběr ze dvou možností. Daný *altepetl* tím, že splnil požadovaný úkol, stvrdil svoji podřízenost vůči Tenochtitlánu, což bylo od něj ostatně očekáváno. Na druhou stranu pokud by daný městský stát požadavek nesplnil, či by jeho splnění dokonce veřejně odmítl, signalizoval by tím odmítnutí své závislosti na tenochském vládcí. V případě takové vzpoury by následovala válka, což byl pro Tenochky běžný postup.

2.1.5. Shrnutí základních rysů jádrové oblasti

Tenochská říše byla řízena spolkem tří panovníků, přičemž každý z nich měl své vlastní podřízené území s příslušnými podřízenými vládci. Uvnitř tohoto politického uskupení, tradičně nazývaného jako Trojspolek, však nebyla mezi třemi nejvyššími panovníky mocenská rovnováha. Hlavní město Tenochků, Tenochtitlán, se svým *nejvyšším mluvčím* bylo nadřazeno nad ostatní dvě konstituční města Trojspolku. Tím bylo Texcoco - hlavní město regionu Acolhua - a Tlacopan, hlavní město Tepanéků. Jak jsme mohli vidět, jádrová oblast byla postupně integrována několika prostředky. Jednak to bylo hierarchické uspořádání v každé ze tří sfér vlivu, kdy struktura hierarchie odpovídala potřebám a charakteru daných regionů. Důležitá byla také skutečnost, že mnoho vysoce postaveným úředníků a místodržících pobývala jistou část roku u dvora v Tenochtitlánu, s čímž souvisí i časté uzavírání manželských svazků napříč vládnoucími dynastiemi. K integraci regionu ve větším měřítku

docházelo i díky společné účasti všech členů Trojspolku a jejich podřízených oblastí na podnicích všeho druhu.

2.1.6. Vnější provincie

Ekonomické a politické centrum celé tenochské říše se nacházelo v Mexickém údolí. A přesněji to byl poté Tenochtitlán, respektive tamější *tlatoani*, jež rozhodoval o dalších válečných taženích, o určení tributů daných provincií či o kolonizaci jiných. A právě o těchto provinciích nacházejících se mimo jádrovou oblast říše bude v této kapitole pojednáno. Pod označením „vnější provincie“, nebo také periferní, chápeme region, jenž se nachází mimo Mexické údolí a je s ním zacházeno jinak, než s provinciemi uvnitř něj.

Jak uvidíme, po dobytí určité provincie aztéckými vojsky v ní obvykle neproběhly velké změny. Navíc, čím byl podrobený region vzdálenější od centra říše, tím byly změny menší. V oblasti byly zachovány původní vztahy politické (podřízenost či nadřízenost) a ekonomické mezi jednotlivými politickými celky a pouze byla vytvořena nová úroveň podřízenosti vůči Trojspolku. Častou praxí bylo také nechat původního panovníka u moci, pokud bude plnit stanovené podmínky. A tak, ačkoli se může zdát, že po dobytí byl region ponechán svému osudu, často byly provincie určitým způsobem formovány tak, aby mohli plnit jistou funkci.

Oblasti, jež byly Trojspolkem dobyty, mu byly od té chvíle podřízené. Avšak ke všem dobytým regionům se nepřistupovalo jednotně a jejich úloha v budoucnu záležela do značné míry na jejich geografické poloze. Proto nelze přistupovat ke všem podrobeným provinciím stejně a je třeba mezi nimi rozlišovat. Základní rozdělení vnějších provincií, které vypracoval Michael Smith a Frances Berdan (Berdan et al., 1996: 109), se zakládá do velké míry na dokumentu *Codex Mendoza*, který byl popsán v úvodní části práce. Městské státy dobyté Trojspolkem, jež byly posléze zaneseny do zmíněného kodexu, lze chápat jako provincie plátcovské, tedy jako ty, které musely pravidelně odevzdávat stanovený tribut. Avšak dobyté městské státy nefigurující v seznamu v Mendozově kodexu jsou považovány za provincie strategické, jejichž úloha i vztahy s Trojspolkem se od předchozích značně lišily. Na tuto dichotomii lze nahlížet i z hlediska podřízenosti, jinými slovy, zatímco plátcovské provincie můžeme do určité míry chápat jako provincie podřízené ekonomicky, provincie strategické

by odpovídali podřízenosti politické (Hicks, 1984: 242). Pro provincie podřízené hospodářsky bylo prvořadým úkolem pravidelně odesílat tribut do metropole a být ke službám tenochského *tlatoanimu*. Pro oblasti strategického charakteru znamenala politická podřízenost plnění úkolů zejména vojenského rázu (obrana území, poskytování jednotek atd.) a také odevzdávání darů, jako symbol podřízenosti.

2.1.6.1 Plátcovské provincie³²

Jak již bylo zmíněno, tyto provincie představovaly pro Trojspolek způsob, jakým pravidelně a relativně spolehlivě získával požadované zboží. Zároveň tyto oblasti otvíraly nové možnosti pro dálkový obchod, což znamenalo další způsob obohacení. Hospodářsky podřízené provincie lze nalézt ve velmi rozličných přírodních oblastech – od hor a náhorních plošin, až po nížiny a tropická pobřeží. Tato variabilita zaručovala široké spektrum zboží, jež mohlo být v rámci tributů placeno Trojspolku. Tyto provincie se také častokrát nacházely obklopené strategickými provinciemi, aby v nich byl zaručen klid; avšak existovaly i plátcovské provincie ležící na pohraničí se zneprátelenými, které se musely o své bezpečí starat samy, v takovém případě však bylo praxí umístit do takového regionu posádku či dokonce vystavět pevnost (Hodge, Smith, 1994: 303). Jak lze také vyčíst z historického přehledu v úvodu práce, naprostá většina provincií patřících do této skupiny byla vydobyta během patnáctého století. Co se týče správy tributu, byl do těchto oblastí dosazován výběrčí daní (*calpixque*), který dohlížel na řádné placení stanovených daní. Mezi další úředníky, již mohli být do dobytých provincií dosazeni, patřili vojenští správci nebo jiní dozorcí, kteří měli např. dohlížet na veřejný pořádek (Berdan et al., 1996: 122). Dalším administrativním krokem, k němuž také často docházelo, bylo určení jiného než tradičně dominantního města v provincii, skrze které se měla vykonávat vůle tenochského panovníka. Tato metoda sloužila k oslabení moci dříve vlivného města v regionu (Berdan et al., 1996: 124).

2.1.6.2 Strategické provincie

Ačkoli se tenochská říše rozkládala na značně rozsáhlém území, nejednalo se o jednolité celek. Uvnitř se totiž nacházelo několik nepřátelských a nepodrobených

³² O samotném tributu, který byl odevzdáván Trojspolku, jeho formách a hospodářské činnosti v těchto provinciích bude věnován prostor v kapitole o hospodářství říše.

území, s nimiž bylo třeba v oblasti bezpečnosti, politiky i ekonomiky počítat. Z těchto nepřátelských států je neznámějším představitelem Tlaxcala, dalšími byly Metztitlan v oblasti dnešního státu Hidalgo a Yopitzionco v nynějším Guerrero. Z příslušných pramenů ohledně těchto oblastí vyplývá, že mohly být Trojspolkem kdykoli dobyté, avšak existence těchto zneprátených států byla pro něj výhodná; díky nim zde byla možnost vést kdykoli tzv. květinové války³³, např. za účelem získání zajatců nebo výcviku nezkušených vojáků. Když Moctezuma odpovídal na otázku, proč tyto obklíčené oblasti nedobyli, jeho odpověď dle dobového kronikáře zněla následovně: „*Samozřejmě jsme to mohli udělat; ale poté by nezbyvalo blízké místo, kde by mladíci mohli cvičit svá těla, nýbrž pouze daleko odtud; a také jsme chtěli, aby vždy byly nějakí lidé, které bychom obětovali našim bohům.*“³⁴ (Tapia, 2010: 11). Jsou zde však i názory (Isaac, 1983), že tyto oblasti zkrátka představovaly silného protivníka, kterého se nepodařilo dobýt a tvrzení jako výše uvedená citace byla spíše jakousi výmluvou.

Pro strategické provincie bylo charakteristické, že ležely na hranici říše a sloužily jako nárazníková oblast vůči nepřátelským výpadům a zároveň tak představovaly ochranu pro provincie plátcovské, aby jim tak zajistily klidné prostředí pro ekonomickou činnost. Dle Smitha byly vojenské aktivity strategické provincie dvojího druhu, na jedné straně se jednalo o podporu vojsk Trojspolku (v případě jejich blízké přítomnosti) v podobě poskytnutí posil či zásob, na straně druhé to byla vlastní iniciativa provincie, která mohla podnikat drobné výpady do nepřátelského území (Berdan et al., 1996: 141). S obrannou rolí těchto provincií souvisí také skutečnost, že v nich byly budovány pevnosti a umístěovány posádky.³⁵ Toto je zvláště patrné pro vzdálenější regiony, kde bylo třeba zlepšit obrané možnosti nebo zvýšit kontrolu nad důležitým obchodním centrem nebo cestou (Hodge, Smith, 1994: 304). Odlišné povahy byly i vztahy mezi metropolí a strategickými provinciemi. Tyto nemusely odesílat žádné pravidelné tributy, místo toho čas od času poslali dar

³³ Květinové války (*xochiyaoyotl*) byly specifickým prvkem aztéckého válčení. Proti nepřátelům, které bylo obtížné porazit v krátké době, či v jedné rozhodující bitvě, byla užívána strategie postupného obklíčování a izolace a současného oslabování nepřátelské armády právě prostřednictvím květinových válek. Tento aspekt aztéckého válečnictví byl také důležitý ze dvou hledisek, jednak nabízel možnost tréninku pro nezkušené válečníky, ale zároveň byl prostředkem k získání válečných zajatců potřebných k náboženským rituálům. Více o květinových válkách viz Isaac, 1983; Hicks, 1979.

³⁴ „*Bien lo pudiéramos hacer; pero luego no quedara donde los mancebos ejercitaran sus personas, sino lejos de aquí; y también queríamos que siempre oviese gente para sacrificar a nuestros dioses.*“

³⁵ Pevnosti a posádky byly praxí i u plátcovských provincií, které hraničily s nepřátelským územím.

panovníkům Trojspolku, jakožto důkaz dobrých vztahů. Ačkoli bylo hlavním posláním těchto provincií především držet pohraniční oblast, byly i takové, které hrály i hospodářskou úlohu. Nejčastěji to byly ty regiony, na jejichž území se nacházelo město fungující jako důležité obchodní středisko či se tam nacházela křižovatka hlavních obchodních cest nebo bohaté přírodní zdroje.

2.2. Soudržnost říše

Ačkoli existoval aparát pro správu všech provincií v tenochské říši, reálné zásahy do jejich infrastruktur, jak bylo popsáno, byly velmi malého rozsahu. Přesto však dokázal Trojspolek kontrolovat a řídit rozlehlé oblasti, jež zásobovaly centrum říše nejen potravinami, ale i luxusním zbožím a dalšími řemeslnými výrobky. Důvodem může být strach provincií z případného útoku armád Trojspolku, který by přišel v případě, že by přestal být tribut placen (Isaac 1983: 128). Avšak po přezkoumání povahy aztéckého válečnictví (Hassig, 1988) se zdá, že vojenský zákrok nebyl tím hlavním aspektem držící celou říši pohromadě. S rostoucí vzdáleností od jádrové oblasti přibývaly totiž problémy, jež by musely být překonávány. Již absence stálé armády by hrála svoji roli, neboť pro každé potlačení vzpoury by musela být zvláště mobilizována nová armáda. Další problémem by bylo zásobování armády pochoduující do vzdálenějších oblastí. A tak, ačkoli jsou známé příklady, kdy musel být vzbouřený region opětovně dobyt, takovýchto případů není tolik, proto lze usuzovat, že existovaly i jiné prvky přispívající ke koherenci říše. Jak udává ve své práci Smith, hlavním prvkem zaručující soudržnost říše byly společné zájmy nobility po celém jejím území (Smith, 1986). Některé metody k integritě jádrové oblasti, které již byly zmíněny, se uplatňovaly i v rámci celé říše (manželské svazky), ale byly zde i další, jako růst lokálních trhů nebo výhodné obchodní podmínky, čehož využívala spíše elitní vrstva. Je třeba také zmínit, že daňové zatížení v podobě odevzdávání tributu spadalo vždy nejvíce na běžné obyvatelstvo; i když jak uvidíme dále v práci, z tributu nebyli osvobozeni ani někteří z vyšších společenských tříd.

Placení tributu přesto představovalo hlavní osu odlišující elitu – třídu využívající práci a tribut – od běžného obyvatelstva, jež tyto dva prvky zprostředkovávalo. Pro ni v tenochské říši bylo typické (stejně jako v jiných zemědělských společenstvích), že jejich společenské interakce měly širší geografický záběr a byly intenzivnější,

než u nižších tříd (Smith, 1986: 75). Důvodem k tomu byla snaha nejen ochránit, ale i manifestovat jejich společenská postavení a způsob života. K tomu docházelo mezi politicky i geograficky oddělenými elitními společenskými skupinami díky několika praktikám. Vedle již zmíněného uzavírání manželských svazků to je výměna luxusního zboží, využívání zvláštních práv nebo účast na společenských událostech. Právě velké společenské události jako byly náboženské slavnosti, oslavy inaugurací panovníků apod., jež jsou zejména v tenochských v kronikách podrobně popsány, nabízely možnosti k utužení sociálních vztahů. Na jedné straně lze z pramenů vyčíst, že ceremonie v Tenochtitlánu měly za cíl především prezentovat moc Tenochků a děsivými rituály vzbudit strach v zúčastněných podřízených vládcích (Durán, 2005: 323), na druhé straně jsou při popisech slavností popisovány i velké hostiny, předávání darů, tance atd. (Durán, 2005: 333). Následující citace výmluvně dokládá, jak byly tyto události vskutku považovány za radostná setkání elit, včetně těch zneprátelených: „...zdá se mi, že by nebylo od věci přizvat je na tuto slavnost, neboť ačkoli jsme znepráteleni a válčíme spolu, alespoň této události by se mohli zúčastnit a užít si našich oslav; není důvod, proč by měli zůstat sami a nebýt pozváni, vždyť jsme jeden jako druhý, a proto bude rozumné, když v tuto chvíli bude příměří a vládci si budou moct spolu pohovořit.“³⁶ (Durán, 2005: 348).

Výše popsané interakce mezi metropolí a vzdálenými provinciemi byly oboustranně výhodné, nyní je však nutné popsat tento vztah z pohledu podrobeného. Jaká byla skutečná výhoda pro městský stát, respektive jeho vládnoucí (elitní) třídu, být podroben Trojspolku a začleněn v tenochské říši? Proč nebyly vzpoury tak častým jevem? Skutečnost, že Trojspolek zanechal většinou v dobytých regionech tamější elitu u moci je pouze méně podstatnou částí odpovědi na položené otázky, daleko důležitějším aspektem bylo zachování místního systému platby tributů (Zorita, 2004: 46). Tímto způsobem totiž bylo zachováno materiální zabezpečení (obohacení) lokální vládnoucí třídy, které tak zbývalo jen dohlédnout na vyprodukování určitých přebytků, jež by se poté předaly Trojspolku v rámci stanoveného tributů. Za zmínku stojí také Smithův názor, že vládci, kteří dále vládli v oblastech dobytých Trojspolkem,

³⁶ „...pareceme que no será cosa fuera de raçon tornallos á llamar para la solenidad presente, porque aunque quanto á las guerras que entre nosotros ay aya enemistad, al menos, quanto á participar de nuestras solenidades y goçar de nuestras fiestas, no ay por que sean excluidos y priuados, pues somos todos unos, y para estos tiempos será raçon aya treguas y conversacion entre los señores“

mohli, díky jeho podpoře, navýšit požadavky na poddané obyvatelstvo natolik, že vyprodukované zboží s rezervami pokrylo stanovený tribut, a tak zvýšili své zisky (Smith, 1986: 82). Oproti tomu dopad na nižší vrstvy obyvatelstva, zejména na obyvatele venkova, musel být dramatičtější. Nejen, že museli nadále vydržovat svou lokální elitu, ale svou prací museli nyní vyprodukovat i dostatek materiálu pro pokrytí určeného tributu dobyvateli. Přičlenění do tenochské říše tak bylo výhodné jen pro úzký, avšak politicky podstatný, okruh lidí v každé oblasti. Avšak i tak mohlo dojít ke vzpourám a některé městské státy musely být opětovně dobyty. Otázkou ale zůstává, jestli tato povstání byla skutečně motivována nějakým „patriotickým“ cítěním odmítající podřízení se, nebo se spíše jednalo o pouhý pokus elit neodevzdat tribut a ponechat si větší podíl z vyprodukovaných zásob; ve výše citovaném díle se autor staví spíše na stranu druhé možnosti.

2.3. Shrnutí administrativního uspořádání tenochské říše

Jak lze vidět ze správních jednotek, na které se tenochská říše rozkládala, nejednalo se o vysoce homogenní politicko-teritoriální celek. Zatímco v jádru říše docházelo k značné integraci a spolupráci mezi tamějšími městy, respektive *altepetly*, provincie nacházející se mimo Mexické údolí byly kontrolovány prostřednictvím několika způsobů, jež závisely na regionálních podmínkách daných oblastí. To, jaká metoda dozoru nad určitou oblastí či podoba vztahu s ní panovala, se odvíjelo od jejího přírodního bohatství, síly a vzdálenosti nepřátelského území nebo její ekonomické role (přítomnost obchodního centra, obchodních cest či jejich křižovatek). Z těchto proměnných vykrytalizovaly dva typy provincií podřízených metropoli říše: ekonomický (plátcovský) a strategický.

Plátcovské provincie byly stěžejním prvkem tenochského hospodářství. Většina těchto oblastí byla začleněna do říše již před nástupem Moctezumy II., a tak měla dostatek prostoru pevně zakotvit v říšském systému. Jejich hlavní úlohou bylo stabilní a pravidelné poskytování stanoveného zboží v určitém množství Trojspolku. Zahrnutí těchto regionů do říše však nabízelo i další výhodu v podobě nových oblastí, ve kterých by se dalo bezpečně obchodovat a pronikat na nové trhy. Typickým prvkem pro plátcovské provincie byla také jejich geografická poloha, totiž nejčastěji ležely

v oblastech, kde jim nehrozily žádné nepřátelské útoky, i když některé se nacházely i v pohraniční oblasti.

Jelikož bylo pro tenochskou říši potřeba zajistit do určité míry své hranice, byly k tomu využívány pohraniční strategické provincie, jež sloužily jako nárazníkové oblasti v případě nepřátelské agrese. Tyto regiony nebyly sice zatíženy žádnými tributy, ale musely prostřednictvím občasných darů prezentovat svoji podřízenost vůči Trojspolku, mezi další povinnosti také patřila podpora aztéckých armád, pokud se nacházely v blízkosti. Z tohoto vztahu však netěžila pouze metropole, ale i samotné provincie, které, bez členství v tenochské říši, mohli být snadným cílem expanzionistických snah Tarasků nebo Tlaxcalů.

3. Hospodářství tenochské říše

Ve vrcholném období tenochské říše můžeme nalézt tři hlavní ekonomické složky, jež spolu do určité míry souvisely. Zatímco dvě byly ryze obchodního charakteru, třetí fungovala jako jednostranný a přímý zisk komodit. Mezi první dva zmíněné okruhy patřil dálkový obchod, který byl zprostředkováván profesionálními obchodníky (v sg. *pochteca*), druhým typem byla lokální obchodní činnost v rámci trhů nacházejících se jak v Mexickém údolí, tak i v dalších oblastech říše. Zatímco *pochtecové* obchodovali téměř výhradně s luxusním zbožím, na trzích se vedle nich objevovaly také lacinější a běžnější komodity. Třetí okruh hospodářství byl přisun zboží do měst Trojspolku v rámci tributní povinnosti podrobených regionů. Všechny tři složky budou v této kapitole prostudovány, aby poté bylo možné na základě zjištěných informací odpovědět na stanovenou otázku, tedy na jakých principech stálo zásobování Trojspolku?

Obchodování hrálo v tenochské říši, tím spíše v její jádrové oblasti, důležitou roli a bylo využíváno jak vrstvami nižšími, tak i elitami. Avšak v mesoamerickém prostředí měl tento způsob obchodu spolu s dálkovým svá specifická omezení. Ta byla zejména logistické povahy, neboť to, jaké zboží a za jakou cenu se na trhu prodávalo, souviselo s tehdejšími možnostmi transportu. Proto bude nyní před samotným rozbořením trhů věnován prostor transportu a s ním spojeným problémům.

3.1. Logistika

Prvním logistickým problémem byl samotný přesun zboží z jednoho místa na druhé. Jelikož nebyly známi žádné povozy a tažná zvířata, veškeré komodity musely být přenášeny lidmi. Pro přesun zboží existovala skupina profesionálních nosičů (sg. *tlameme*), kteří nosili náklad v proutěných koších na svých zádech. Tito nosiči hráli důležitou roli také během vojenských tažení aztéckých vojsk, během kterých postupovali společně s armádou a nesli potřebné vybavení a zásoby všeho druhu (více k jejich roli během válek viz Hassig, 1988). Zmiňuje se o nich již Cortés ve svých Dopisech, když popisuje trh v Tlatelolcu: „*K přenášení břemen slouží nosiči, jimž v Kastilii říkáme nosiči.*“ (Cortés, 2000: 68) Tuto skupinu lidí autoři zasazují do nejnižších vrstev společnosti, přičemž shoda panuje také v názoru, že se mohlo

jednat o dědičnou práci (Hassig, 1985; Castillo, 1984). Stát se nosičem bylo pro mnohé lidi z důvodu extrémní chudoby jediným východiskem, jak získat obživu, avšak poté již bylo velmi obtížné propracovat se ve společnosti výše. Co se týče objemu neseného zboží a vzdáleností s ním ураženou, nejčastěji jsou využívána data z kroniky Bernala Díaze de Castillo. Ten uvádí, že standardem pro každého *tlameme* byl náklad o hmotnosti 23 kilogramů, který nesl na vzdálenost 21 až 28 kilometrů (Castillo, 2005: 209). Hassig však poukazuje na jisté nesrovnalosti zaznamenaných údajů a považuje je za španělskou konvenci, zároveň dodává, že aztécká praxe byla založena spíše založena na principu jednodenního pochodu, než na ураžené vzdálenosti (Hassig, 1985: 33). Obecně však pro takový způsob přepravy platí vzájemný vztah mezi vzdáleností a hmotností nákladu. Tedy že v rámci určitého časového úseku, čím těžší náklad, tím bude menší ураžená vzdálenost a naopak. Navíc je třeba brát v úvahu faktory jako počasí, kdy během období dešťů budou stezky hůře schůdné, nebo terén – totiž jiným tempem se bude postupovat džunglí, horami či pláněmi; oba aspekty budou také ovlivňovat vztah vzdálenosti a nákladu. Proto se lze domnívat, že se zhoršujícími se podmínkami budou náklady lehčí, nebo vzdálenost bude kratší. Je tedy nepravděpodobné, že by nastala situace, kdy by nosiči nesli těžký náklad na dlouhou vzdálenost, v takovém případě by spíše došlo k využití většího počtu nosičů. Co se organizace jejich práce týče, zdá se, že *tlamemes* přenášeli zboží téměř výhradně z jejich „domovského“ města do města sousedního a nikoli od jedné hranice k druhé uvnitř příslušného *altepetlu*, tímto způsobem se předešlo několika problémům, jež by v druhém případě nastaly – *tlamemes* by museli přebývat buď na hranicích, což by představovalo značné organizační problémy, nebo přímo v hlavním městě, to by vyžadovalo předčasná upozornění o doručovaných zásilkách (Hassig, 1985: 35).

Další aspekt, jenž je třeba pro přesun zboží brát v úvahu je systém cest. Ačkoli většina pozemních komunikací nebyla příliš rozvinutá, mezi důležitými městy a v jejich okolí jim byla věnována určitá pozornost, zejména v Mexickém údolí. Avšak společným rysem pro všechny cesty byl důraz na co nejpřímější spojení destinací, což je pochopitelné, bereme-li v úvahu, že byly budovány jen pro pěší přesun; s tím poté souvisí skutečnost, že povrchové úpravy nebo výšková převýšení nebyly hlavní starostí (Hassig, 1985: 31-32).

3.2. Platidla v tenochské říši

S otázkou trhů v tenochské říši souvisí také problém s užívanými platidly. Základem tehdejšího obchodování byla především směna zboží za zboží. Přesto však existovalo několik prostředků, které sloužily buď k dorovnávání hodnot směňovaného zboží či přímo k samotné koupi. Výhodou existence určitého standardizovaného platidla je mnohonásobné usnadnění při obchodování (směňování). Již totiž není nutné, aby se našli dva lidé, kteří mají to, co ten druhý shání a naopak. Zároveň také, aby se mohl určitý předmět stát platidlem, musí být nejen obecně poptávaný, ale musí být i dlouhodobě uchovatelný bez poškození či jiného znehodnocení. Takové podmínky splňovala látka (Hodge, Smith, 1994: 89-111). Dalším artiklem, jenž také sloužil na bázi platidla, byly kakaové boby. Právě látku v tehdejší prostředí označit za komoditní peníze (Dalton, 1977: 199), jelikož měla samozřejmě i jiné užití, než jako platidlo. Je však třeba mít na paměti, že ačkoli výroba látek nebyla specializovaná a mohly být produkovány téměř v každé domácnosti (i přes časovou náročnost výroby), největší přístup k nim měla elitní část obyvatelstva, která toto zboží získávala prostřednictvím tributů, tudíž měla na trzích větší kupní sílu, než běžné obyvatelstvo. Hlavní rozdíl mezi výše zmíněnými platidly byl ten, že zatímco látka představovala vysokou hodnotu, kakaové boby sloužily k urovnání menších transakcí (Van Tuerenhout, 2005: 92). Jako další komoditní platidlo se také uvádí měděné ingoty ve tvaru malé sekery (Carrasco, Broda, 1978: 116).

3.3. Trhy

Lokální trhy byly pro životy lidí v Mesoamerice velmi důležitým prvkem. Předpokládá se, že domácnosti byly s to pokrýt svojí výrobou nejen vlastní spotřebu, ale i vyprodukovat přebytky pro platbu tributu (Hodge, Smith, 1994: 100). Avšak na trzích mohly získat komodity, jimiž se vlastními silami zaopatřit nemohly. Na větších trzích, jako například v Tlatelolcu nebo Texcocu, bylo možné zakoupit zboží z celé říše. Od bavlněných textilií a zvířecích kůží až po předměty ze zlata, stříbra či z peří ptáků; samozřejmostí byly i potraviny všeho druhu – nejen tradiční kukuřice, fazole a dýně, ale ovoce, maso, zelenina, ryby a sůl; své místo také měly surové materiály, k dispozici bylo dřevo, kamení či písek pro stavby. Toto široké spektrum nabízených produktů

obsáhle popisuje i Cortés ve svých Dopisech: „...najdeš tu ode všeho zboží ze všech koutů země, ať k živobytí či k jídlu, šperky ze zlata, stříbra, olova, mosazi, mědi, cínu, kamenů, kostí, mušlí, škeblí i peří. Prodává se zde kámen opracovaný i surový, vepřovice, cihly, dřevo neopracované i opracované na nejrůznější způsoby...“ (Cortés, 2000: 68). A tak zatímco do metropole proudily zásilky především s potravinami a surovými materiály, opačným směrem opouštěly trh zručně zhotovené předměty místními řemeslníky (Berdan et al., 1996: 48). Tyto velké trhy se pořádaly každý den, avšak trhy menšího významu se konaly vždy v určitých intervalech. V závislosti na velikosti populace daného sídla se mohl trh konat každých pět, devět, třináct nebo dvacet dní, což odkazuje na aztécký kalendářní systém. (Van Tuerenhout, 2005: 85). Menší trhy se od těch hlavních, jako byly v Tlatelolcu, Texcocu, ale také v Azcapotzalcu a Xochimilcu, lišily menší nabídkou zboží a služeb a samozřejmě také návštěvností. Avšak taková periodicitu měla i svůj význam, většina obyvatelstva stejně nepotřebovala navštěvovat trh každý den a navíc tento systém pomáhal obchodníkům, kteří tak mohli nabízet své zboží na více trzích, jelikož nehrozilo, že by trhy svými daty navzájem kolidovaly.

3.4. Dálkový obchod – *pochtecové*

Většina informací, které se dochovaly o dálkových obchodnících, pochází ze Sahagúnova díla. Dále je také pravděpodobné, že Tenochkové nebyli první, kdo začal provozovat dálkový obchod (Hassig, 1985: 113). *Pochtecové* se sdružovali do uzavřených skupin a obývali svá vlastní *calpulli*, měli své vlastní zvyky, rituály, božstva i pravidla. Také měli svůj vlastní systém tříd, který odlišoval jednotlivé obchodníky na základě jejich zkušeností v řemesle a způsobu obchodování. Na vrcholu této společnosti se nacházela rada starších, složená z nejzkušenějších kupců, kteří již nebyli s to vykonávat dlouhé a náročné poutě do vzdálených krajů, avšak stále působili jako organizátoři nejen výprav, ale i oslav a také předstupovali před panovníka, jako mluvčí za celý klan *pochteců*. Mezi jejich další činnosti patřilo vykonávání soudní moci v rámci v jejich společnosti, dozor nad trhy a cenami jednotlivých artiklů, ale také volili ty obchodníky, kteří povedou odvetnou, respektive trestnou výpravu na území, kde byl aztécký *pochteca* zabit, zajat, či mu byla způsobena jiná újma. Je pochopitelné, že takové útoky se stávaly, jistou odpovědí na ně mohlo být cestování v karavanách,

ale hlavně válečnické schopnosti, které si museli obchodníci osvojit. Fakt, že *pochtecové* neměli k válečníkům daleko, dokládají mj. dvě věci. První může být Sahagúnova zmínka o tom, jak obchodníci museli procházet nepřátelským územím s připravenými zbraněmi: „...*všichni postupovali připraveni k boji, se svými štíty a svými meči tak, jak byly zvyklí...*“ (Sahagún, 2000: 805)³⁷ Druhou lze nalézt ve stejném díle, když autor popisuje posmrtnou pouť *pochteců* z Tlatelolka, ta je totiž stejná jako pro válečníky, kteří zemřeli ve válce a ženy, které nepřežily během porodu, tedy naleznou své místo v nebi u slunce (Sahagún, 2000: 811).

Tito kupci, kteří podstupovali taková rizika a skutečně se vydávali za výdělkem do cizích zemí za hranicemi říše, případně směřovali do Xicalanca³⁸, nebyli homogenní skupinou. Jak již bylo zmíněno výše, lišili se mezi sebou dle toho, jak a s čím obchodovali. Zatímco tzv. *tealtiani tecoanime* („ten, který omývá a prodává otroky“) si vydělával nakupováním a prodáváním otroků; ten, kterému se říkalo *tecuhenenque* - „králův obchodník/vyslanec“-se vydával na dlouhé cesty, často nepřátelským územím, aby směnil zboží, které mu bylo svěřeno od panovníka, za luxusní předměty, jakými byly např. drahé kovy, kůže, ptačí pera atd. v obchodním centru Xicalanca: „*Když dorazili obchodníci do Anáhuacu Xicalanaca, předali vládcům to, co jim vládce Mexiků posílá...*“³⁹ (Sahagún, 2000: 806) Zajímavým typem obchodníka, jemuž Sahagún věnuje celou jednu kapitolu, je *nahualoztomécah*-„převlečený obchodník“ (Sahagún, 2000: 809). Tito byli ochotni nejen se převléct za obyvatele nepodrobené provincie Tzinacantan, kam směřovali jejich výpravy, ale i naučit se jejich jazyk a s pomocí těchto prostředků poté, neodhalení, přinést zpět cennosti, jakými byly pera quetzalů nebo jantar. V případě jejich odhalení je smrt neminula: „*A jestli někdy tyto obchodníky místní poznali, následně je zabili...*“⁴⁰ (Sahagún, 2000: 809)

V tenochském sociálním žebříčku se obchodníci nacházeli ve střední části a užívali jistá privilegia. Ačkoli je totiž panovník zprostil pracovní daně, všechen jejich

³⁷ „...*todos iban a punto de guerra, con sus rodelas y con sus espadas, como ellos las usaban...*“

³⁸ Xicalanco byl městský stát na území dnešního státu Campeche při pobřeží Mexického zálivu. Toto místo sloužilo jako obchodní a kulturní uzel pro nahuaské a mayské kultury mj. Dle Sahagúna sem směřovala velká část obchodníků, ať již zde obchodovali s otroky, nebo luxusním zbožím (Sahagún, 2000: 805).

³⁹ „*En llegando los mercaderes a la provincia de Anáhuac Xicalanco, luego daban a los señores lo que el señor de México los enviaba...*“

⁴⁰ „*Y si alguna vez los conocían a estos mercaderes mexicanos los naturales, luego les mataban...*“

výdělek, respektive jejich zboží, bylo zdaněno a daná část šla do jeho pokladny; přesto však mohli akumulovat značné bohatství na základě toho, jak výnosná byla jejich obchodní cesta. Na všechny členy této elitní skupiny se ale vztahovala již zmíněná pravidla. Mezi ně patřil například zákaz vystavování svého bohatství na veřejnosti a skromné vystupování. Lze si však domyslet, jak honosnou atmosféru musely mít bankety uvnitř této společnosti. Tito obchodníci však na svých cestách nevyvíjeli pouze obchodní činnost, neméně podstatnou součástí jejich práce bylo provádět průzkum či špionáž na územích, kterými procházeli a ve kterých obchodovali. Takto získané informace mohly v budoucnu sloužit během plánování vojenských tažení.

Celkově lze z aktivit dálkových obchodníků vyvodit teorii, kterou ve své práci popsala Anne Chapman (Chapman, 1971), ta je založena na principu, že zavedení tributu v dané oblasti předchází činnost *pochteců*. Ta byla, jak již bylo zmíněno, obchodního a špionážního charakteru, přičemž získané informace poté pomohly dobýt region a začlenit ho do systému plateb tributů; posléze se jejich aktivity mohly opět přesunout jinam, aby se celý postup mohl zopakovat. Tato teorie stojí na čtyřech skutečnostech: (1.) *pochtecové* jako jediní se účastnili zahraničního obchodu, přičemž (2.) po celou dobu jejich působení udržovali politický vztah s tenochským vládním aparátem, pro nějž (3.) shromažďovali zpravodajské informace z cizích oblastí, jelikož takové informace byly velmi citlivé a důležité zároveň, (4.) pouze *pochtecové* z Mexického údolí mohli vstupovat do oblastí za hranicemi říše (Hassig, 1993: 120). Svá specifika má i transport zboží v rámci dálkového obchodu. Systém nosičů tak, jak byl již popsán, platil zejména v rámci říše, avšak z odlišné povahy dálkového obchodu se lišilo i užití nosičů. Uvnitř říše byla logistika založena na meziměstském transportu, jelikož však za hranicemi byli obchodníci často nuceni postupovat nepřátelským územím potají a především v noci, či s pomocí jiných prostředků (viz výše), užití *tlamemes* z místních měst se zdá nepravděpodobné. Alternativou nejspíše bylo najmutí skupiny nosičů v Mexickém údolí na celou obchodní cestu. Tento krok však skýtal menší nevýhodu. Jelikož obecným trendem dálkového obchodu *pochteců* byl export hotových produktů, nejčastěji luxusních, z metropolitní oblasti říše ven, do měst Trojspolku se naopak dovážely surové materiály pro tamější řemeslníky. Proto nebyli *tlamemes* při odchodu z údolí zcela využití, luxusní předměty zdaleka

nenabývaly takového objemu, jaký měl plánovaný náklad v podobě surovin nesených zpět.

Nabízí se také otázka, jak vypadal dálkový obchod poté, co byl určitý region dobyt, jelikož se může zdát, že dobytí oblasti mohlo znamenat konec pro takové obchodování z několika důvodů, jednak se lokální trhy začlenily do hospodářského systému celé říše a zároveň začalo z oblasti proudit zboží v rámci tributu. Avšak i přes podrobení území z něj přicházelo do Tenochtitlánu zboží odlišné než to, jež bylo vyžadováno v tributu, zároveň se tak otevřel prostor pro více *pochteců*, jelikož za hranice říše se mohli vydávat pouze ti, jež pocházeli z několika málo měst uvnitř Mexického údolí, pro zbylé se tak zvětšil vnitrostátní trh (Hassig, 1993: 124). S tím zároveň souvisí skutečnost, že lokální trhy potřebovaly i jiné, než jen místní dodavatele. *Pochtecové*, kteří si mohli dovolit vydávat se za hranice, k tomu motivovala zejména vidina společenského růstu, jelikož tyto výpravy byly společností vysoce ceněny. Svoji roli také mohlo hrát osobní obchodování, zproštěné od politických vazeb na panovníka. Zároveň však byly tyto výpravy nutné kvůli špionáži, kterou bylo možné tímto způsobem skrytě provádět. Je zde však ještě další aspekt, jenž motivoval k nebezpečným zahraničním výpravám. Obchodování a transport zboží byl uvnitř hranic relativně bezpečný a efektivní i při využívání *tlamemes*. Mimo území tenochské říše se však situace měnila, zejména finanční náročnost nosičů prudce stoupala z několika důvodů. Jednak byli nuceni nést náklad po celou dobu výpravu, den za dnem, bez možnosti vystřídání apod.; dalším problémem byl fakt, že počet potřebných nosičů byl určen množstvím nákladu neseného zpět, tudíž v první fázi cesty byly zbytečné a nevyužité rezervy mezi nosiči; s tím souvisí jejich najmutí na celý podnik, tudíž představovali stálé výdaje, ať již zrovna nesli náklad, či nikoli (Hassig, 1993: 125). Pro srovnání uvedme, jak vypadala situace v rámci říše, kde se využívalo vždy místních nosičů. Ti jednak nesli náklad vždy jen jeden den, což jim dovolovalo nosit těžší náklad po delší dobu; zároveň byli také najímáni na jeden den, tudíž vždy bylo možné pořídit jejich přesný počet v závislosti na nákladu, navíc byli placeni, jen když zrovna nesli náklad, tudíž platbám za dny strávené například obchodováním nebo pobytem ve městě. Z výše uvedeného vyplývá, že hlavním přínosem rozšiřování hranic říše bylo zvětšování prostoru pro vnitrostátní obchod, kde hlavní výhodou vedle bezpečí, byla možnost využívání organizované a především levné sítě nosičů.

Ačkoli existovaly politické vztahy mezi *pochteky* a vládnoucí třídou, zdá se, že ta do dálkového obchodu zasahovala minimálně. Celkově nebyl dozor nad hospodářstvím (dálkovým obchodem a trhy) velký. Politicky byla ekonomika ovlivňována drobnějšími kroky, jako bylo např. určování času, místa a povahy trhu, stejně tak jako zákaz obchodování mimo samotný trh, což zvyšovalo jeho důležitost; nepřímo byl kontrolován i dálkový obchod a to prostřednictvím nosičů, jelikož ti patřili vždy danému městu, respektive jejímu vládci (Hassig, 1993: 126), kterého tak bylo vždy potřeba žádat o spolupráci. Výše dva zmíněné způsoby dozoru nad obchodem byly jediné, které mohly být účinné. Vezmeme-li v úvahu rozlohu celkové plochy, nejasnost politických hranic a jejich prostupnost a především obtíže, jaké by představovalo kontrolování transportu, jenž byl svojí pěší povahou téměř nezávislý na cestách, byla by důsledná kontrola nad obchodem jak neudržitelná, tak i zbytečná.

3.5. Tribut

Vybírání tributu Trojspolkem nebylo v mesoamerickém prostředí novinkou, sami Tenochkové platili po určitou dobu tribut Azcapotzalcu. V současné době se pohledy na tribut v tenochské říši liší, jelikož tři hlavní prameny pro tuto sféru hospodářství se navzájem v určitých věcech liší. Shoda panuje ohledně dvou základních tvrzení: (1) tribut byl ze své podstaty politicko-vojenským prvkem ve správě říše a zároveň (2) jeho hlavním cílem bylo hospodářské obohacení (Hassig, 1985; Carrasco, Broda, 1978). Co se týče prvního bodu, je třeba mít na paměti, že z povahy mesoamerického válčení vyplývá, že dobytí oblasti neznamenal její úplné ovládnutí a dozor nad ní. Pro dobovačná tažení bylo důležité ovládnutí politického centra, nikoli celého regionu, jelikož ovládnutím hlavního města oblasti dobyvatel ovládl i jemu podřízená města a tím tak získal kontrolu nad tributem proudícího do centra oblasti. Ten pak mohl být jednoduše přesměrován do metropole dobyvatele.

V systému platby tributů v tenochské říši lze rozlišit dvě hlavní roviny (Hassig, 1985: 105). V té první se tribut přesouval ze všech provincií (jejich hlavních měst), které k tomu byly určeny, do metropolí Trojspolku v poměru po dvou pětinach Tenochtitlánu a Texcocu a jedné pětina Tlacopan. Pohyb tributu v druhé rovině spočíval v jeho přesunu uvnitř daných provincií. V nich zboží určené pro tribut procházelo třemi úrovněmi: ze *sujetos* do příslušných *cabeceras* a z nich poté

do hlavního města provincie.⁴¹ Pro dozor nad přesunem tributů byli zaměstnáváni dozorcí (*calpixqueh*), kteří byli dvojího druhu. Kontrolu nad přesunem tributů z provinčních center do tenochské metropole zprostředkovávali dozorcí vysláni z Tenochtitlánu pocházející z řad elit (Hassig, 1985: 105). Naproti tomu regionální dozorcí ručili za to, aby se potřebné zboží dostalo z *cabeceras* do hlavních měst provincií. V některých případech také nemusel být cílem pro tribut Tenochtitlán, nýbrž aztécká posádka v tamější oblasti.

Další otázkou týkající se tributu je, kdo platil, nebo neplatil tribut (Zorita, 2004: 49)? Hlavními přispěvateli byly běžní občané, kterých byla většina, avšak ti, kteří se nějakým způsobem vyznamenali v bitvě, byli z tohoto břemena osvobozeni; z nižších vrstev nemuseli také platit tribut otroci. Pokud jde o vyšší vrstvy, tribut se netýkal nejvyšších elit, kněžích a dalších duchovních, stejně tak úředníci pracující ve správě a všichni členové vládnoucího aparátu.

Ačkoli byl tribut, případně poskytnutí jiné služby, vyžadován v každé závislé provincii v říši, jeho podoba závisela na několika faktorech (Berdan, 1975: 245-52). (1.) Prvním byla vzdálenost regionu od Tenochtitlánu a doba jeho dobytí. Zatímco blízké oblasti platily především v podobě potravin, oblečení a vojenské výstroje, ty vzdálenější mohly poskytovat podobné zboží, i když v menším množství, ale již dodávaly také luxusní zboží. (2.) Dalším faktorem byla dostupnost komodit v daném regionu, až na zanedbatelné výjimky byly v tributech požadovány věci, jež byly lokálně dostupné. (3.) Vliv na podobu tributu měl také způsob podrobení městského státu, nebo jeho pozdější případná vzpoura. Oba případy znamenaly větší zatížení, ať už v podobě většího množství požadovaného zboží či jeho větší hodnotou. (4.) Svůj dopad na tribut měla také rostoucí populace v Mexickém údolí. Postupem času se i zvětšoval počet úředníků, kněžích, umělců a zejména se také rozrůstaly řady elit. Všechny tyto skupiny bylo přesto nutné zásobit potravinami a dalším zbožím, což mělo za následek obecný nárůst v požadovaných tributech.

⁴¹ Označení měst *sujeto* a *cabecera* odkazuje na jejich vztah vůči hlavnímu městu provincie. *Sujeto* je město nejnižší v hierarchii, nad ním je *cabecera*, nejvýše postaveným je poté hlavní město provincie.

3.6. Vztah mezi tributem, dálkovým obchodem a lokálními trhy

Každý z těchto tří aspektů aztéckého hospodářství představoval rozličné způsoby obohacení a přesunu zboží v tenochské říši. Stejně tak se lišily komodity, jež se v tom kterém odvětví pohybovaly; lidé, kteří se jich účastnili, stejně tak jako jejich společenská postavení a různý byl i geografický rozsah každého prvku. Přesto lze nalézt mezi nimi vztah, který mezi nimi na určitých úrovních existuje. V rámci jednotlivých regionů se na tržištích potkávali zemědělci či producenti jiných komodit, kteří se v roli prodejců potkávali s dalšími obchodníky, včetně *pochteky*, aby sehnali potřebné zboží, jež mohlo být součástí tributu, který museli platit. Na úrovni říše bylo hlavním bodem interakce tržiště v Tlatelolcu, kde se setkávaly komodity ze všech tří proudů aztéckého hospodářství. Zatímco tedy na lokální úrovni se setkávali především jednotliví zástupci výše zmíněných složek, v rámci říše to byly komodity, jež sdílely stejné místo; můžeme tedy vidět, že hlavní uzly aztécké ekonomie představovaly trhy.

3.7. Ekonomická situace v Mexickém údolí

V této kapitole bude analyzováno, jaký dopad měly všechny výše zmíněné hospodářské struktury na jádrovou oblast, tedy Mexické údolí. Jelikož ve vrcholném období tenochské říše byla pozice Tenochtitlánu uvnitř Trojspolku nepochybně nadřazena nad ostatní dva členy, bude kladen důraz především na jeho situaci.

Ekonomicko-politická situace, která panovala v Mexickém údolí těsně před příchodem Evropanů, byla důsledkem zvětšujících se potřeb neustále rostoucího Tenochtitlánu. Ten již od svého počátku byl závislý na půdě a potravinách získávaných od jiných. Ve chvíli, kdy tempo růstu počtu obyvatel a jejich potřeb převýšilo tempo získávání nových blízkých oblastí, či zdrojů pro zásobení města, musely být přijaty další postupy pro pokrytí potřeb města. Mezi způsoby, jak zabezpečit potravinami rostoucí obyvatelstvo metropole, bylo získat buď novou půdu politickou cestou, nebo obhospodařovatelnou půdu uměle vytvořit. Obě varianty byly využívány, neboť pro první byl Tenochtitlán dostatečně mocný, zatímco pro druhou variantu mohl využít svoji polohu uprostřed jezera.

Věnujme se nyní získání nové půdy politickými prostředky, tedy expanzi vlastního území na úkor druhého. Ačkoli způsobů, jak získat nové oblasti, bylo více,

stejně tak k tomu bylo i vícero důvodů. Avšak téměř vždy přítomným výsledkem dobytí určitého regionu bylo přivlastnění části tamější půdy (Hassig, 1985: 127). Tento prvotní zisk byl poté ještě umocněn uvalením tributu, jež muselo podrobené obyvatelstvo platit. Navzdory úspěchům, které Tenochtitlán zaznamenával v rozšiřování svého území a získávání tak i více subjektů platicích tribut, se mu tímto nedařilo pokrýt potřeby svého obyvatelstva v otázce potravin. Důvod lze opět nalézt v možnostech tehdejšího transportu zboží, jež byl popsán výše. Je však třeba doplnit, že přesun tributu byl z dané oblasti do Tenochtitlánu vždy starostí samotného plátce, tudíž výdaje na přepravu zboží, které by s rostoucími vzdálenostmi dobytých regionů od Mexického údolí rostly, by nebyli starostí metropole. Přesto si však byli vědomi nevýhodnosti takového postupu, tudíž objemné náklady, jaké potraviny vždy představovaly, se s rostoucí vzdáleností od centra říše zmenšovaly, z tohoto důvodu neplatí, že mnoho podrobených regionů znamená mnoho potravinových zásilek (Hassig, 1985: 129).

Druhým způsobem, jak zlepšit možnosti zásobování Tenochtitlánu potravinami, bylo umělé vytvoření půdy na hladině jezer obklopujících město. Ačkoli některé jezerní oblasti k tomu nemohly být využity kvůli slanosti vody, jezera Chalco a Xochimilco a bezprostřední okolí metropole umožňovaly jejich plné využití ke stavbě plovoucích zahrad. Tyto plovoucí zahrady představovaly jeden z hlavních prvků zemědělství v Mexickém údolí. *Chinampy* sloužily k intenzivnímu pěstování i více plodin najednou. Jejich konstrukce začínala zasazením dřevěných kůlů do mělkého jezera, čímž se vymezil budoucí tvar; mezi těmito kůly se poté propletl rákos, větve a další popínavé rostliny, což sloužilo k vytvoření ohrazení a především roštu, na který se začala vršit zemina ze dna jezera, po obvodu celé *chinampy* se mohly posléze vysadit větší stromy, jejichž kořeny celou stavbu ještě více zafixovaly. Hlavní výhodou těchto plovoucích zahrad byla jejich vysoká úrodnost a několik sklizní do roka. Nejčastěji byly využívány k polykulturnímu zemědělství tzv. tří sester, což znamenalo pěstování tří specifických plodin najednou, jež se vzájemně podporovaly. V případě Aztéků se jednalo o trojkombinaci fazolí, kukuřice a dýně: zatímco kukuřice slouží jako vzpěra pro popínavé fazole; ty mezitím uvolňují do půdy dusík, který spotřebovávají ostatní plodiny; dýně poskytuje svými listy stín a drží tak vlhkost v půdě. Avšak ačkoli takový druh zemědělství byl vysoce výnosný, zdaleka nebyl prostředkem, jak uvidíme dále, který by vyplnil rezervy v zásobování Tenochtitlánu potravinami. Některé možnosti,

kteře za jiných podmínek či v jiných prostředích mohly lidem přispět k získání vyšších zásob potravin, jako bylo například zintenzivnění zemědělské produkce nebo rozšíření půdy pro zemědělství, nepřicházely v aztéckém případě příliš v úvahu (Hassig, 1985: 129). První možnost byla již nemožná, jelikož *chinampy* byly již sami o sobě velmi intenzivním způsobem zemědělství, zároveň kvůli salinitě zbývajících částí jezer nebyla možná jejich další výstavba (o výnosnosti *chinamp* pro obživu Tenochtitlánu viz níže). Rozšíření či získání další půdy pro pěstování plodin mimo Mexické údolí (avšak stále v relativní blízkosti Tenochtitlánu) taktéž nepředstavovalo výhodnou možnost. Jednak tyto oblasti mohly spadat do sféry vlivu ostatních členů Trojspolku, nebo, i když by dané oblasti byly poddané Tenochtitlánu, případné navýšení požadavků by v nich mohlo způsobit nepokoje, jež by se například musely řešit vojenskou cestou, která by opět spotřebovala další zásoby potravin.⁴²

Jelikož tedy samotné zemědělství zřejmě nezvládalo zabezpečit potravinami početné obyvatelstvo Tenochtitlánu v jeho vrcholném období, byla přijata ekonomická strategie založená na úsporách z velkovýroby („*economy of scale*“; Hassig, 1985: 130 - 137). Tato strategie je založená na nižších produkčních nákladech, přičemž objem vyprodukovaného zboží roste. Tenochtitlán totiž v Mexickém údolí podporoval primární (zemědělskou) produkci a zároveň se snažil oslabit výrobu hotových (sekundárních) produktů v ostatních městech, čehož mohl docílit několika způsoby (Brumfield, 1980; Hassig, 1985: 130-132). Jedním z prvků, díky kterému si tento krok mohli dovolit, byl velký příliv zboží (hotových produktů) z tributů, které tak oslabovaly konkurenceschopnost těch lokálně vyrobených v Mexickém údolí. Ačkoli Tenochtitlán oficiálně získával dvě pětiny z přichozího tributu, postupem času se jeho podíl zvyšoval. Toto hotové zboží mohl následně poslat do oběhu prostřednictvím trhů. Hlavní výnos spočíval v tom, že náklady byly pro Tenochtitlán nulové (zanedbáme-li administrativní či vojenské výdaje v rámci tributu), a tak je mohl nabízet dokonce pod cenou, než za jakou by daný artikl vyroben v Mexickém údolí byl prodáván. Dalším způsobem, jakým si tenochská metropole ekonomicky přilepšovala, bylo soustředěním výroby určitých produktů do ní, tato specializace koncentrovaná v jednom městě způsobila, že zde bylo vyráběno větší množství daných produktů a především v lepší kvalitě, než jinde v Mexickém údolí, což mělo za následek oslabení pozic

⁴² Pro více informací k zásobování a logistice v rámci vojenských tažení viz Hassig, 1988: 63-74.

produktů na trzích, jež byly vyrobeny v jiných městech. K tomu je třeba přičíst monopolizaci dálkového obchodu, neboť *pochtecové* pouze z pěti měst se mohli vydávat za hranice říše; kromě obchodníků z Tenochtitlánu a Tlatelolca se mohli výprav účastnit také ti z Azcapotzalca, Huitzilopochca a Cuahtitlanu (Sahagún, 2000: 805), Zantwijk se však domnívá, že role posledních tří jmenovaných byla spíše pomocná (Zantwijk, 1970: 4). Na tomto „tenochském monopolu“, nazveme-li tak tuto skutečnost, lze spatřovat, že Tenochtitlán skutečně kontroloval dálkový (zahraniční) obchod s exotickým zbožím. Navíc, aby tento monopol mohl být co nejvíce využit, byli do Tenochtitlánu stahováni nejlepší řemeslníci a umělci (Carrasco, Broda, 1978: 109). Ti poté měli díky tenochtitlánským dálkovým obchodníkům přístup k exotickým surovinám, jež byly nedostupné umělcům z ostatních měst, případně jim byly prodány za vysokou cenu.

Všechna výše zmíněna opatření, jejichž hlavním původcem byla rostoucí poptávka Tenochtitlánu po potravinách, vedla ke změně situace v Mexickém údolí. Tenochtitlán se stal hlavním centrem vyrábějící hotové produkty a zároveň se proměnil v největšího spotřebitele zemědělských produktů v celém Mexickém údolí. „Tenochský monopol“ na dálkový obchod spolu s rostoucím podílem z příchozích tributů proměnil strukturu údolí. Centrum se svojí velkou a kvalitní výrobou hotového zboží, jež navíc nemělo v obchodních sférách konkurenci, jím zásobovalo celý zbytek údolí; z něj naopak čerpalo primární produkty, především potraviny, jejichž cena se však mohla díky větší poptávce a výhodnější lodní dopravě⁴³ po jezerech zvyšovat (Hassig, 1985: 144).

3.8. *Chinampy* a jejich role v zásobení Tenochtitlánu (Calnek, 1972)

Přesné informace k výnosům *chinamp* v okolí Tenochtitlánu v pramenech neexistují. Proto je obtížné odhadnout, jak velký podíl výnosy těchto plovoucích zahrad v obživě obyvatelstva tvořily. Studie Edwarda Calneka, jež se zabývá nejen *chinampami*, ale i sídelním rozmístěním tenochské metropole, využívá k hrubému odhadu současnou produktivitu *chinamp*. V případě, že se jedná o zahradu s povrchem

⁴³ Pro více informací k lodní dopravě v Mexickém údolí viz Hassig, 1985: 133-144.

jednoho hektaru, je schopna uživit skupinu 15 až 20 lidí; tedy 500m² na jedince bereme-
li v úvahu vyšší počet osob (Calnek, 1972: 111). Zároveň můžeme uvažovat,
že produktivita *chinamp* v 16. století byla menší, než dnešní, tudíž byla zapotřebí větší
plocha pro uživení stejného počtu lidí. Z rozborů sídelního uspořádání v uvedené studii
vyplývá, že nejčastěji měla obdělávaná půda 100 až 400m², což však tvořilo i v případě
větší varianty (400m²) pouhý zlomek z potravin nutných pro uživení rodiny. Calnek
udává, že velmi často tvořily výnosy z *chinamp* pouhé 1% obživy pro rodinu. Důvod,
proč tedy i přes tak nízké hodnoty byly *chinampy* používány, lze nalézt v díle Alonsa
de Zorita, dle něž sloužily spíše jako zahrady pro drobnou sklizeň čerstvé úrody
(Calnek, 1972: 112). Avšak situace v okrajových částech města mohla být odlišná. Zde
plovoucí zahrady, které mohly obklopovat obydlí ze tří i čtyř, dosahovaly větších
rozměrů, až půl hektaru, což postačovalo k pokrytí potřeb jedné rodiny. Naopak domy
v residenčních čtvrtích v centru města a jeho okolí přirozeně nemohly mít žádné přilehlé
chinampy. Z výše zmíněného vyplývá, že *chinampy* nemůžou být považovány
za regulérní zdroj potravin pro Tenochtitlánu. Jeho obyvatelstvo, které muselo být tudíž
vysoce specializované v jiných, než zemědělských odvětvích, jako byla např.
administrativa, obchod, řemeslnictví nebo náboženství, bylo zcela závislé na dodávkách
potravin z vnější.

Závěr

Tenochský hegemonní imperialismus byl vystavěn na principech a strategiích, jež byly ve středním Mexiku známi ještě před jeho vlastním nástupem. Pro dřívější „státy“ s expanzionistickými ambicemi byly dobytvačné války a výběr tributů běžné. Stejně tak i politické a ekonomické cíle v podrobených oblastech byly sledovány předchozími kulturami, jako byli např. Toltékové či Tepanékové. Tyto postupy a další struktury (správní, vojenské atd.) byly Tenočky od svých předchůdců přejaty, avšak rozměr oblasti, jakou ovlivňovali a v jaké zaváděly své struktury, bylo to, čím se lišili od dřívějších politických celků.

Celé území, jež lze nazvat tenochskou říší, bylo spravováno prostřednictvím několika strategií, jež byly popsány výše. Po utvoření Trojspolku se na chodu říše oficiálně podílel *nejvyšší mluvčí* každého ze tří členských měst - Tenochtitlánu, Texcoca a Tlacopan. Avšak postupně začal převažovat nad ostatními tenochský *tlatoani*, jež měl v době těsně před příchodem Španělů nesporně dominantní postavení. S růstem moci tenochtitlánského *tlatoaniho* také přestával být relevantní *tlatocan*, jehož poradní a kontrolní role vůči panovníkovi úměrně klesala. Své postavení si však udržel úřad *Hadí ženy*, což odráží jeho důležitost nejen pro *tlatoaniho*, ale za určitých okolností i pro celý tenochský systém. Avšak navzdory tomu i *cihuacoatl* byl podřízen a zcela závislý na nejvyšším mluvčím. Ten rozhodoval, jakým směrem se bude ubírat tenochská říše, ať už to bylo v otázkách politických, vojenských nebo správních. V politické sféře bylo mnoho kroků ovlivněno ekonomickými aspekty, ty však budou shrnuty níže. Ale byly zde i další politické cíle, kterých se snažil každý tenochský *tlatoani* dosáhnout. Byla to především snaha o větší integraci jádrové oblasti a její koherenci. Důvodem bylo zajištění stability oblasti Trojspolku a vládnoucích dynastií. Politická kontrola nad Mexickým údolím byla také důležitá kvůli neustále rostoucímu počtu obyvatelstva v tamější oblasti a rovněž kvůli většímu přílivu zboží v rámci tributů. Dalším důležitým prvkem v politice tenochků bylo operování s úřady v závislých oblastech. Jak bylo popsáno v příslušné kapitole, některé úřady, respektive pozice, byly zrušeny, jiné mohly být vytvořeny, či se jen pozměnilo jejich obsazení. Proměnou mohly procházet i politické hierarchie v dané oblasti poté, co byla podrobena. Nejčastěji se jednalo o vytvoření nové úrovně v lokální hierarchii za účelem

lepšího politického dozoru a efektivnějšího výběru tributu. Pro integraci jádrové oblasti a blízko ležících regionů hrálo důležitou roli i utváření aliancí a svazků napříč elitními vrstvami. S elitami v podrobených oblastech byly navazovány přátelské vztahy, což se projevovalo častými návštěvami měst, či dokonce strávením určité doby u dvora v Tenochtitlánu, nebo se elity společně účastnili důležitých společenských událostí. S rostoucí vzdáleností od centra říše však ubývalo osobních setkání (kromě manželských svazků) a na jejich místo nastupovala výměna luxusního zboží v podobě darů. Ačkoli tedy tyto vztahy mezi elitami nejsou skutečnými politickými kroky, sloužily jako základna pro propojení regionů ekonomicky i politicky s centrální oblastí říše; zároveň napomáhaly lepší komunikaci uvnitř říše (Berdan et al., 1996: 211). Se správou tenochské říše souvisí i postoj, jaký byl přijat k pohraničním oblastem. Vytvoření tzv. strategických provincií mělo především dva hlavní cíle, které spolu úzce souvisely. Prvním cílem bylo utvořit z těchto regionů pohraničních nárazníkové oblasti. Politické celky v těchto zónách nebyly zcela začleněny do tenochské říše, avšak zachovávali vůči Trojspolku spojenecký status. Jejich povinností nebylo odesílání tributu, ale vyvíjení aktivní vojenské činnosti vůči nepřátelským státům či pomoc aztéckým vojskům. Současně také svoji vojenskou aktivitou přenášely těžiště bojů mimo oblast tenochské říše, čímž zabezpečovaly klid a mír v plátcovských provinciích, jejichž primární činností byla produkce zboží pro platbu tributu.

Jak tedy chápat správu tenochské říše a zodpovědět tak na jednu z hlavních otázek celé této práce, tedy na jakých principech tento mocenský útvar fungoval, do jaké míry byl celek koherentní a jak se lišily vztahy k jednotlivým provinciím v závislosti na různých aspektech? Nejdůležitějším a výchozím bodem pro administrativu říše je její dichotomní povaha. Na jedné straně to byla jádrová oblast, skutečné politické, náboženské a kulturní centrum s vyspělými městy s početným obyvatelstvem, jež se však, především v případě Tenochtitlánu, nikdy nevymanila ze závislosti na dodávkách potravin z jiných oblastí (vlastní závislá území, nebo dobyté provincie platící tribut v potravinách). Mexické údolí bylo také zároveň oblastí, jež byla nejvíce koherentní, což bylo dáno nejen společnými podniky všech velkých politických celků, ale zároveň také díky hojným kontaktům mezi členy elitních a vládnoucích tříd tamějších dynastií. Na druhé straně zde byly poté vnější provincie, na jejichž produkci a tributu byla města Trojspolku závislá. Avšak i mezi vnějšími regiony existovaly

rozdíly dané několika aspekty. Provincie platící tribut lze rozlišit na základě toho, jaké zboží bylo od nich vyžadováno. To bylo dáno bohatstvím daných území a zejména jejich geografickou polohou. Základním rozlišením by tedy bylo na provincie platící tribut v potravinách a na ty, jejichž tribut tvořily především primární suroviny či zpracované předměty. Vedle těchto provincií plně začleněných do struktur říše stály také provincie, jejichž vztah k Trojspolku byl volnější. V literatuře bývají označovány jako „klientské státy“ (Berdan et al., 1996: 137), což odkazuje na jejich spojenecký vztah k metropoli, jenž byl popsán výše. Koherence těchto vnějších provincií byla nesrovnatelně nižší, než v centrální oblasti. To bylo dáno jednak množstvím různých etnik v nich žijících a také politikou Trojspolku, kdy pokud daná oblast platila tribut a nejevila známky odporu, byla ponechána na pokoji (viz níže). Pokud bychom však chtěli nalézt jisté integrační snahy i v těchto vzdálenějších regionech, byly by to manželské svazky a aliance mezi elitními vrstvami a výměna darů mezi nimi.

Fungování říše bylo také silně ovlivněno hegemonní povahou její vrcholné politiky. Zatížení dobytých oblastí se může napříč říšemi lišit, ať už se jedná o říši teritoriální, nebo hegemonní. Avšak s rostoucí mírou zatížení podrobených regionů, rostou náklady potřebné na udržení tohoto daného regionu pod kontrolou. Zatímco tedy pro teritoriální režim je charakteristická plná integrace dobytých území, hegemonní systém se soustřeďuje především na jejich hospodářské využití (Hassig, 1985: 101). Tenochská říše neměla za cíl pevně kontrolovat území (např. stálou posádkou), jež by následně mohla více exploatovat. Kdyby provincie měly plnit obtížné požadavky, bylo by nutné v nich udržovat stálou posádku, což by následně zpomalovalo další expanzi říše, jelikož část armády by vždy musela v dané oblasti setrvat. Avšak tím, že podrobená území nebyla tributem příliš zatěžována, mohl Trojspolek spoléhat na dodávky tributů - i když byly skromnější - z více oblastí a za nižší cenu; nebyla zde totiž potřeba stálých posádek. Zároveň také díky politické kontrole hlavních měst dobytých regionů byla snazší celková správa oblasti.

Z nesporné ekonomické výhody Tenochtitlánu posléze pramenila i jeho politická síla, jež byla daná populací města, která svým počtem převyšovala ostatní. Tenochtitlán mohl tudíž mobilizovat početnější armádu, jež byla navíc zpravidla doplněna o velké množství posil ze spřátelených či podrobených měst. Ačkoli stálá armáda nebyla udržována, poslušnost na dobytých územích byla zachovávána díky zastrasování

či ukázkou síly při vojenských operacích. Velikou výhodou tohoto systému byla jeho nesporná úspornost, na druhou stranu zde existovaly vzpoury, jež musely být potlačeny.

S expanzivní politikou říše souvisí i její větší důraz na zisk produktivních oblastí a snaha Tenochtitlánu o ekonomickou integraci uvnitř Mexického údolí, čehož mělo být dosaženo díky rozsáhlému jezernímu systému. To ostatně vedlo také k posunu městských center k břehům jezer, neboť tak mohly snáze kontrolovat obchod, účastnit se ho a dohlížet na zboží proudící v kánoích po hladině jezera (Hassig, 1985: 146). Zároveň také, jelikož transport kánoemi po vodě byl objemově efektivnější, než v případě nosičů, mohl Tenochtitlán těžit i ze své ostrovní povahy. Jestli pro vnitrozemská města platí, že okruh jejich hospodářského (zemědělského) zázemí, byl dán poloměrem dlouhým přibližně 25 kilometrů (použijeme-li informace Díaze del Castillo), pro Tenochtitlán, díky efektivnosti lodní dopravy a městským centřům ležících na březích, platila stejná vzdálenost podél celého pobřeží jezera, čímž se rádius jeho ekonomického zázemí mnohokrát zvětšil. Efektivita, kterou kánoe nabízely, měla reálný dopad na ekonomickou integraci Mexického údolí. Avšak ne v podobě zvýšené mobility lidí zainteresovaných v obchodování, ale většího objemu a přesunu zboží. Jelikož trhy se konaly pravidelně a na mnoha místech, nebylo nutné, aby se zákazník vydal do Tlatetolca, či jiného důležitého trhu. Ve skutečnosti zboží putovalo naložené v lodích, se kterými kupci pluli do Tenochtitlánu a s jinými produkty zpět do svého domovského tržiště. Tento proces postupně měnil ekonomickou situaci v Mexickém údolí. Zavedení úspor z velkovýroby, což přinášelo zisky jednak prodejem velkého množství tenochtitlánských řemeslných výrobků, které neměly na trzích v regionu konkurenci a zároveň exotické zboží proudící do tenochské metropole prostřednictvím tributu, jež bylo prodáváno na trzích za stejnou cenu, ne-li nižší, než jaká by byla v jiných městech v Anahuacu, přičemž je třeba mít na paměti, že „výrobní cena“ takových produktů byla pro Tenochtitlán téměř nulová (zanedbáme-li administrativní výdaje v oblasti tributu). Tyto kroky měly za následek cílené zeslabení řemeslné výroby v okolních městech, což je donutilo věnovat se intenzivněji produkci primárních produktů, tedy především potravinám, jež posléze sloužily k zásobení neustále se rozrůstající populaci Tenochtitlánu. Máme-li tedy shrnout a odpovědět na otázku, jak důležitý pro zásobování Tenochtitlánu byl tribut a obchod, je třeba rozlišovat mezi zásobením zbožím (nepoživatelné suroviny) a potravinami. Pokud jde o suroviny, větší

objem pocházel z tributů podrobených provincií. Ty zasílaly nejen neopracované produkty jako vzácné kameny, pera ptáků atd., ale i zhotovené předměty jakými mohla být výstroj pro válečníky. Na druhou stranu dálkový obchod, jenž zprostředkovali *pochtecové*, nabízel i suroviny nedostupné v říši, jelikož tito obchodníci pronikali do nepodrobených a cizích krajů, např. do mayské oblasti. Důležitým prvkem v rámci dálkového obchodu, který je třeba zopakovat, je tzv. *tenochský monopol*, což označuje skutečnost, že za hranice říše mohli pronikat pouze *pochtecové* z Tenochtitlánu, respektive Tlatelolca. Tudíž to byli Tenochkové, kdo měli naprostou kontrolu nad dovezeným exotickým zbožím. To posléze zvýhodňovalo tamější řemeslníky, jelikož ti měli k těmto vzácným surovinám přístup, zatímco umělci z jiných měst je buď získat nemohli vůbec, nebo pouze za vysokou cenu. Co se týče zásobování potravinami, základním aspektem platícím pro Tenochtitlán již od dob jeho vzniku je jeho závislost na jiných dodávkách zvenčí. Jak bylo popsáno výše, dle Calneka *chinampy* v okolí města nehrály pro zisk potravin téměř žádnou roli. Avšak je třeba zmínit i opačný názor Ortize de Montellano, který tvrdí, že *chinampy* byly schopné uživit až 180 000 lidí, což by bylo při populaci Tenochtitlánu více než polovina obyvatelstva (autorův odhad je 300 000 obyvatel) (Montellano, 1978: 612). Montellano totiž vychází z hodnotné studie Pedra Armillase, v níž díky krajinné archeologii zkoumá vývoj plovoucích zahrad v oblasti Xochimilca-Chalca a udává, že jejich celková rozloha mohla dosahovat až 9000 ha (Armillas, 1971: 660). Při kombinaci údajů Calneka a Armillase poté skutečně vychází, že by tyto zahrady uživily více jak polovinu obyvatelstva Tenochtitlánu. Velmi důležitým zdrojem potravin byl samozřejmě tribut. Zásoby kukuřice, fazolí, či semínek *chia* (šalvěj hispánská) proudily do města ve velkém objemu. Avšak podíl tenochské populace, jenž mohl být uživen prostřednictvím tributu, u autorů kolísá. Van Tuerenhout shrnuje odhady několika autorů (Calnek, Parsons), první udává kolem 30% populace, druhý až 50% (Van Tuerenhout, 2005: 107). V podobných hodnotách se nachází i odhad Montellana, tedy že tribut mohl poskytnout potravu 20% až 50% obyvatelům Tenochtitlánu (Montellano, 1978: 612). Dalším prostředkem pro zisk potravin byl jejich nákup na trzích, kde lidé mohli vybírat z množství ovoce, zeleniny, ale i masa. Obyvatelé města získávali potravu i z jezera, které nabízel ještěrky, žáby, larvy, hmyz a také často zmiňovaný *tecuicatl*, což je druh sinic tvořících se na hladině (*spirulina geitlerii*); právě ty jsou považovány za důležitý

prvek tehdejší stravy (Van Tuerenhout, 2005: 115). Tenochtitlán získával potraviny ještě další cestou a tou byly produkty z oblastí patřících pouze jemu. Nejedná se tedy o tribut, který by musel být rozdělen mezi členy Trojspolku, ale jde o oblasti založené výhradně na produkci potravin, jež jsou určeny pouze pro potřeby Tenochtitlánu (Bray, 1972: 168). V literatuře se však podrobnější studie k tomuto tématu nenacházejí.

Shrňme tedy, že po politické (administrativní) i ekonomické stránce prošla tenochská říše velkým vývojem v relativně krátkém čase. Od doby ustanovení Trojspolku roku 1428 až do jejího zániku o necelých sto let později prošel tento politický celek mnoha změnami. Systém byl původně vystavěn na již existujících strukturách, avšak postupem času, zejména díky získávání nových území a rostoucímu obyvatelstvu, se tyto struktury dostaly na úroveň umožňující existenci říše do té doby v Mesoamerice nevídanou. Vedoucí role Tenochtitlánu v rámci Trojspolku byla nepochybná a zdaleka se nedá hovořit o rovnosti mezi jejími členy. Svým vývojem prošlo i samotné obyvatelstvo metropole, neboť z původního kmene, na který se ostatní skupiny dívaly pohrdavě, se stalo pány tehdejšího „světa“. Přes všechn vývoj však jedna věc Tenochtitlánu zůstala a tou byla jeho závislost na vnějších zdrojích potravin. Přes to však, díky mnoha způsobům, jakými mohli jeho obyvatelé získat obživu, zjevně systém fungoval a dokládá to fakt, že město bylo v tehdejší době jedno z nejzaldněnějších na světě. Zdá se, že podobné úspěchy sklízela říše i v politicko-správní oblasti a lze ji chápat jako typický příklad hegemonné říše. Na závěr se nabízí otázka, zdali právě tento přístup ke správě říše skutečně byl důvodem, proč se tolik Indiánů přidávalo v průběhu *conquisty* do řad španělského dobyvatele Hernána Cortése, nebo jestli by situace byla podobná i v případě teritoriálního pojetí správy ze strany Tenochků. Pro ověření této hypotézy by však byly třeba důkladnější výzkumy, zejména archivní, které by její správnost potvrdily, nebo vyvrátily. Ačkoli je tedy aztécké téma vděčným tématem pro bádání, neboť k dispozici je veliké množství pramenů, stále jsou zde přítomny nevyřešené otázky.

Bibliografie

Primární literatura

CASTILLO, Bernal Díaz del. *Historia verdadera de la conquista de la Nueva España*. [1939] Ed. Joaquín R. Cabañas. Alicante : Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2005. [online] [23-3-2015]. Dostupné z: <http://www.cervantesvirtual.com/obra/historia-verdadera-de-la-conquista-de-la-nueva-espana-tomo-i--0/>

CORTÉS, Hernán. *Dopisy: druhý a třetí dopis o dobytí Tenochtitlánu*. Přel. Kašpar O., Mánková E. Praha : Argo, 2000.

DURÁN, Fray Diego. *Historia de las Indias de Nueva España y Islas de Tierra Firme*. [1867] Ed. José F. Ramírez. Alicante : Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes, 2005. [online] [23-3-2015]. Dostupné z: <http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/historia-de-las-indias-de-nueva-espana-y-islas-de-tierra-firme-tomo-i--0/html/>

DURÁN, Fray Diego. *The History of the Indies of New Spain*. Ed. Doris Heyden. Norman : University of Oklahoma Press, 1994.

- *The History of the Indies of New Spain*. Ed. Doris Heyden. Norman : University of Oklahoma Press, 1994.

TAPIA, Andrés de. *Relación hecha por el señor Andrés de Tapia sobre la conquista de México*. Rep. Joaquín García Icazbalceta. Biblioteca Virtual Universal : Editorial del Cardo, 2010. <http://www.biblioteca.org.ar/libros/156447.pdf>

TEZOZÓMOC, Hernán Alvarado de. *Crónica Mexicana*. Barcelona : Red ediciones, 2012.

ZORITA, Alonso de. *Relación de los señores de la Nueva España*. Versión presentada en el IX Congreso de Historia del Derecho Mexicano, Universidad Michoacana de San Nicolás de Hidalgo-Anuario Mexicano de Historia del Derecho, Morelia, 6-8 de diciembre de 2004.

SAHAGÚN, Bernardino de. *Historia general de las cosas de Nueva España: Versión íntegra del texto castellano del manuscrito conocido como Códice florentino*. Ed. Austin A., Quintana J. México, D.F. : CONACULTA, [2000], 3 sv.

Sekundární literatura

ARMILLAS, Pedro. Gardens on Swamps. *Science*, 1971, vol. 174, núm. 4010, s. 653-661. [online] [05-06-2015] Dostupné z: <http://www.latinamericanstudies.org/aztecs/aztec-chinampas.pdf>

BARLOW, Robert. Some Remarks on the Term "Aztec Empire". *The Americas*, 1945, vol. 1, núm. 3, s. 345-349. [online] [jstor] [05-06-2015] Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/978159>

BERDAN, Frances; BLANTON Richard; BOONE, Elizabeth; HODGE, Mary; SMITH, Michael; UMBERGER, Emily. *Aztec imperial strategies*. Washington D.C. : Dumbarton Oaks, 1996.

BRAY, Warwick. The City State in Central Mexico at the Time of the Spanish Conquest. *Journal of Latin American Studies*, 1972, vol. 4, núm. 2, s. 161-185. [online] [jstor] [05-06-2015] Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/155982>

CALNEK, Edward. Settlement Pattern and Chinampa Agriculture at Tenochtitlan. *American Antiquity*, 1972, vol. 37, núm. 1, s. 104-115. [online] [jstor] [05-06-2015] Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/278892>

CARRASCO, Pedro. *The Tenochca Empire of Ancient Mexico : The Triple Alliance of Tenochtitlan, Tetzcoco, and Tlacopan*. Přel.: Genereux H. B. Norman : University of Oklahoma Press, 1999.

CARRASCO, Pedro; BRODA, Johanna. *Economía Política e Ideología en el México Prehispánico*. México D. F. : INAH, 1978. [online] [05-06-2015] Dostupné z: <http://es.scribd.com/doc/23456956/Economia-Politca-e-Ideologia-en-Mexico-Carrasco-Broda>

CASTILLO, Víctor. *Estructura económica de la sociedad mexicana según las fuentes documentales*. México D.F. : UNAM, 1984.

DALTON, George. Aboriginal economies in stateless societies. *Exchange systems in prehistory*. Ed. Earle T., Ericson J. S. 191-212. New York : Academic Press, 1977.

HASSIG, Ross. *Aztec Warfare : Imperial Expansion and Political Control*. Norman : University of Oklahoma Press, 1988.

-*Trade, Tribute, and Transportation : The Sixteenth-Century Political Economy of the Valley of Mexico*. Norman : University of Oklahoma Press, 1985.

HICKS, Frederic. La Posición de Temascalapan en la Triple Alianza. *Estudios de Cultura Nahuatl* 17, 1984 s.235-260. [online] [05-06-2015] Dostupné z: <http://www.historicas.unam.mx/publicaciones/revistas/nahuatl/pdf/ecn17/275.pdf>

-, „Flowery War“ in Aztec History. *American Ethnologist* 6, 1979, s. 87-92. [online] [05-06-2015] Dostupné z: <http://www.latinamericanstudies.org/aztecs/Aztec-wars.pdf>

HODGE, Mary; SMITH, Michael. *Economies and Politics in the Aztec Realm*. New York : The University at Albany, 1994.

CHAPMAN, Anne. Port of Trade Enclaves in Aztec and Maya Civilizations. *Trade and Market in the Early Empires*. Ed. Polanyi K., Arensberg C., Pearson H. S. 114. Chicago : Henry Regenry, 1971.

ISAAC, Barry. The Aztec "Flowery War" : A Geopolitical Explanation. *Journal of Anthropological Research*, 1983, vol. 39, núm. 4, s. 415-432. [online] [jstor] [05-06-2015] Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3629865>

KAUFMAN, Terrence. *The history of the Nawa language group from the earliest times to the sixteenth century: some initial results*. University of Pittsburgh-workshop, 1996. [online] [05-06-2015] Dostupné z: <http://www.albany.edu/pdlma/Nawa.pdf>

KIRCHHOFF, Paul. Mesoamérica. Sus límites geográficos, composición étnica y caracteres culturales. *Suplemento de la revista Tlatoani*, 1960, núm. 3. México D.F. : ENAH. [online] [05-06-2015] Dostupné z: https://cv2.sim.ucm.es/moodle/file.php/42677/paulKirchhoff_mesoamerica.pdf

KLÁPŠTOVÁ, Kateřina; KRÁTKÝ, Čestmír. *Encyklopedie bohů a mýtů předkolumbovské Ameriky. Mexiko a Střední Amerika*. Praha : Libri, 2011.

KOSTIČOVÁ, Zuzana; KŘÍŽOVÁ, Markéta; KVĚTINOVÁ, Sylvie. *Krvavé rituály Střední a Jižní Ameriky*. Praha : XYZ, 2012.

MÁYNEZ, Pilar. Fray Diego Durán: Testigo e intérprete de la cosmovisión indígena. *Destiempos*, 2008, vol. 3, núm. 14. [online] [05-06-2015] Dostupné z: <http://www.destiempos.com/n14/mayne.pdf>

Colston, 2010

McPHEETERS, D. W. An Unknown Early Seventeenth-Century Codex of the Crónica Mexicana of Hernando Alvarado Tezozomoc. *The Hispanic American*

Historical Review, 1954, vol. 34, núm. 4, s. 506-512. [online] [jstor] [05-06-2015]
Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2509083>Vázquez, 2011

MONTELLANO, Ortiz de. Aztec Cannibalism: An Ecological Necessity. *Science*, 1978, vol. 200, núm. 4342, s. 611-617. [online] [05-06-2015] Dostupné z: http://www.academia.edu/199928/Aztec_Cannibalism_An_Ecological_Necessity

MORENO, Manuel. *La Organización Política y Social de los Aztecas*. México D.F. : CEHAM, 1981.

PORTILLA, Miguel-León. Los aztecas, disquisiciones sobre un gentilico. *Estudios de Cultura Náhuatl*, 2000, núm. 31. [online] [05-06-2015] Dostupné z: <http://www.ejournal.unam.mx/ecn/ecnahuatl31/ECN03113.pdf>

SMITH, Michael E. The aztlan migrations of the nahuatl chronicles: myth or history? *Ethnohistory*, 1984, vol. 31, núm. 3, s. 153-186. [online] [05-06-2015] Dostupné z: <http://www.public.asu.edu/~mesmith9/1-CompleteSet/MES-84-Aztlan.pdf>

- The Role of Social Stratification in the Aztec Empire: A View from the Provinces. *American Anthropologist*, 1986, vol. 88, núm. 1, s. 70-91. [online] [jstor] [05-06-2015] Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/679280>

TOMÁS, Navarro T. *El español en Puerto Rico*. Río Piedras : Editorial de la Universidad de Puerto Rico, 1998.

VAN TUERENHOUT, Dirk. *The Aztecs : new perspectives*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2005.

VAN ZANTWIJK, Rudolf. La Organizacion socioeconómica de los mercaderes aztecas. *Boletín de Estudios Latino-americanos* 10, 1970, s. 1-20. [částečně online] [05-06-2015] Dostupné z: <http://revistas.bancomext.gob.mx/rce/magazines/748/11/RCE11.pdf>